ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1992 ЙИЛ, 14 ФЕВРАЛЬ, № 7 (3163) ЖУМА

ҚАБИҲ ФИТНА

«КОМСОМОЛЬСКАЯ ПРАВДА» газетасининг шу йил 4 февраль сонидаги «Руслар масжидлар соясида» номли мақолани ўқиганлар уни ўзбек номига навбатдаги ҳақорат, халқимиз шаънига навбатдаги фитна, деб баҳоладилар. Негаки, гдлян—ивановларнинг Ўзбекистондаги фаолияти чоғларида ҳам, Фарғона, Қўқон, Бўка, Паркент, Андижон, Ўш—Ўзган, Наманган фожиалари кезларида ҳам марказий матбуот ўзбекни ёппасига порахўрлик, қаллоблик, юлғичлик, каллакесарлик, ғирт нодонлик, тўполончилик... ва ҳоказо ва ҳоказо шармисорликларда айблаганди. Афсуски, биз, ўзбек зиёлилари бу адолатсизликларга қарши садо чиқармагандик, оммавий норозилик акциялари ўтказмагандик, норозилик баёноти юборинг, деб ҳукуматдан талаб қилмагандик. Бир қўллари билан жисмимизни, иккинчи қўллари билан шаънимизни топтасалар-да, индамагандик.

Дарахтнинг бўшини қурт ер, дейдилар. Д. Сабов, И. Черняк «Руслар масжидлар соясида» мақоласидан сал олдинроқ — «Комсомольская правда»нинг 30 январь сонида «Нон шаҳридаги очлар исёни» номли мақолани чоп эттириб, ўзбек талабаларини қип-қизил безориларга чиқаргандилар. Гўё улар Тошкентда ҳаммани тошбўрон қилган, киоскаларни ёққан, машиналарни ағдарган, витриналарни бузиб ташлаган... Тошкентда қилғилигини қилиб бўлгач ҳам хумордан чиқмай, гўё Тошкент — Қарши поездида деразаларни синдирган, ўриндиқларни кесган, йўловчиларни ҳайдаб солган... Алҳазар!.. Қабиҳ туҳматни қаранг-а! Наҳотки, ўзбек фарзанди шу кўйга тушган бўлса?

Илҳоми жўш уриб кетган Д. Сабов ва И. Черняк орадан беш кун ўтиб, «Руслар масжидлар соясида»ни эълон қилдилар, мушукларини ҳеч ким пишт демагач, ҳақоратлар, маломатлар майдонини янада кенг олдилар.

Самолётдан тун қоронғусида Тошкентга қўниб кўрсалар, кечки пойтахт кўчалари зўрға-зўрға ёритилаётганмиш. Сабаби: электростанциялардаги ишчи-хизматчиларнинг 90 фоизини ташкил қилувчи европаликлар Ўзбекистонни ялписига тарк этаётганидан, юқори малакали мутахассисларидан ажраган шўринг қурғур пойтахтимиз шундай кўргиликка дучор бўлибди экан. Бундай танглик ҳадемай бутун Ўзбекистон саноатининг бошига тушармиш.

«Ўзбекистоннинг шўри қурийди бизсиз» демоқчи бўлади Д. Сабов ва И. Черняк. Лекин улар бир пайтлар Ўзбекистонга Россиядан атай, режали равишда кўчириб келтирилганлар туфайли ўзбек ишчилар синфи шаклланмай қолгани хусусида эса лом-мим демайдилар.

Муаллифлар жумҳуриятимизнинг Тошкент шаҳри ва вилоятидан бўлак жойларида руслар қолмаганини, улар кўчиб кетганларини ташвишланиб ёзадилар. Ёлғон ҳам эви билан-да. Тошкент аҳолисининг кам фоизини ўзбеклар ташкил қилишини айтмай қўя қолайлик. Аҳолисининг деярли ҳаммаси европаликлардан иборат бўлган Чирчиқ, Зарафшон, Навоий каби шаҳарларни Д. Сабов, И. Черняклар эшитмаганмикин? Вилоятларнинг, туманларнинг марказларида яшаётган қанчадан-қанча русларни кўришмаганмикин? Ҳеч бўлмаса ўшалар олдида ёлғондан уялишса бўларди. (Виждон бўлса, одам уялади-да).

Муаллифлар ҳар икки гапнинг бирида «айтишларича», «ҳикоя қилишларича...» дейдилар. Лекин ким айтади, ким ҳикоя қилади? —маълум эмас. Ваҳоланки, журналистнинг биринчи мустаҳкам тиргаги аниқ исм-фамилиялар, рад этиб бўлмайдиган далиллар бўлмоғи керак. «Эмиш»ларни қаторлаштириб, тирноқ остидан кир қидириш эса муаллифларга шунинг учун керакки, жонажон Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги, унга қайта бошлаган қадриятлар уларга ёқмайди. Агар озгина маданиятли бўлсалар, қуллик занжирларини узиб, эркига талпинаётган халққа хайриҳоҳлик билдирар, ҳеч бўлмаса ўз норизоликларини ичга ютган бўлардилар. Д. Сабов ва И. Черняк жаноблар эса ўзбекнинг кўксига тега бошлаган шабадага чидай олмай, фарёд чекадилар. Кўпайиб бораётган масжидлар, очилаётган диний билим юртлари, курслар, Арабистонга бораётган ўзбеклар, у ердан юборилаётган Қуръони Карим уларни шунақаям ўртайдики... Бугина эмас. Жанубий қўшни мамлакатлар билан йўлга қўйилаётган борди-келдилар, яқинда очилган Тошкент—Мозори Шариф автобус алоқаси, Фарғона мактабларида ўқитила бошланган исломий сабоқлар, Наманганда очилган ислом маркази, мусулмонларнинг дам олиш кунини жумага кўчириш талаблари... Д. Сабов, И. Черякларнинг айюҳаннос солишларича, буларнинг ҳаммаси Ўзбекистонда яшаётган русларнинг кўнглига ғулғула солаётганмиш. Ажабо, Россияда тобора кўпаяётган черковлардан биз ўзбеклар аксинча хурсандмиз-ку. Ҳар бир халқнинг ўз миллий урф-одати, қадриятлари ўзига буюрсин, деяпмиз-ку. Лекин бизга қайта бошлаган қадриятлар жаноб журналистларга нега ёқмаяпти? Мустамлакачилик, ҳокимлик туйғулари қалбига тўлган кимсаларга ёқмаслиги табиий-да.

ҲАР КИМГА КИНДИК ҚОНИ томган ери, отамерос тупроғи буюрсин. Ким қаерда яшашни истаса, марҳамат, яшайверсин. Йўлини тўсмайлик. «Малакали ходимлар» уйимизнинг тўрини эгаллаб, косамиз оқаргани йўқ-ку. Аксинча, ҳаммадан қашшоқ, ҳаммадан бемормиз. Майлига, ҳаёт аравасини бемор халқнинг ўзига қўйиб берайлик, мустақил тортаверсин. Чарчаб кетдик миннатлардан. Саводсиз бўлаёздик бизга тутқазилган «маданият»лардан. Бу ёғига ўз кунимизни ўзимиз кўрайлик. Мустақил бўлиб, эмин-эркин бўлиб, шу азиз тупроғимизнинг эгаси бўлиб... «Туркияга-ку оёққа туришида ғарб мамлакатлари ёрдам бергандилар. Ўзбекистонга ким ёрдам беракин?» деяётганларга қасдма-қасд севимли жумҳуриятимизни шундай гуллатайликки... Меҳнаткаш халқимиз бунга қодир, жудаям қодир.

Йўқ, «Руслар масжидлар соясида» мақоласининг муаллифлари ўзбек халқига хос гўзал фазилатларни сираям кўрмайдилар. Тўғрироғи, кўришни истамайдилар. Улар атай низо уруғларини сочиш майдонини излайдилар. Аввал халқимиз шаънини истаганча оёқости қилиб, кейин «каромат»га ўтадилар. Уларнинг ёзишича, Ўзбекистон ҳадемай Хива, Қўқон, Бухоро, Тошкент давлатларига бўлиниб кетармиш. Ахир СССРнинг бўлинишини 5 йил илгари ким ўйлаганди, мана энди бўлиниб турибди-ку, дейди «пайғамбарлар».

Ўзбекистонимизнинг мустақиллигига, халқимизнинг бирлигига, тупроғимизнинг яхлитлигига бу қандай дахл? Ғуруримиз, ор-номусимиз, шаънимизга бу қандай чанг солиш? Бу «пайғамбарлик» Фарғона фожиаси арафасидаги тепамизда ўтирган генерал Дидоренконинг «башорат»ига ўхшамайдими? Ўша фожианинг олдиндан атай режалаштирилганини, бунинг учун қанчадан-қанча маблағ ажратилганини халқимиз эндиликда яхши билади. Эҳтимол, қаердадир, кимлардир Ўзбекистоннинг давлатларга бўлиш режаларини тузиб, бу қабиҳликка ҳам миллион-миллион сўм ажратаётгандирлар. Йўқса, Д. Сабов, И. Черякларнинг «каромат»ларини қандай тушунмоқ мумкин?

Бу икки муаллиф яна ўзбекларнинг серфарзандлигидан ҳам тинчини йўқотган. Ўзбекистонда оила бошига 6,1 одам тўғри келишини айтиб, ўзбеклар шундай кўпаяверса, 2000 йилга бориб, улар 40 миллионга етади, деб оҳидан дуд чиқади. «Ўнта бўлса ўрни, қирқта бўлса, қилиғи бошқа» дейдиган халқимиз урушнинг энг қаттол кунларида ҳам, бешикларини бозорга олиб чиқиб сотмаган.

Боласининг ризқидан қийиб, уйининг ярмини ватансиз қолганларга ажратиб берган, минглаб рус ва украинларни, беларуслару қримтатарларни, месхети туркларини паноҳига олган. Уларнинг инсофлилари бу ҳимматни то ўлгунларича эсдан чиқармайдилар.

Бугун эса, кўч-кўронини кўтариб, сафар иштиёқига тушган эканлар, худо хайрларини берсин. Туз ичган тузлиқларига тупурмасдан, хайру хушини ўрнига қўйиб, йўлларига равона бўлаверсинлар. Шам ёруғида қомус яратган, ерга боғланган бу қадим халқ энди дўсту душманини фарқлаб, ўз тақдирини ўзи белгилаб олади. Унинг суяги қотмаган талаба фарзандидан тортиб, президенти шаъни-шарафини ҳақорат қилишни эса ҳеч кимга йўл қўймаслигимиз керак.

Фитналарга, сиёсий васвос касалига учраган иғвогар қаламкашларга ўз вақтида зарба беришни ўрганайлик! Оғзидагини олдиравериб, қалби ўртаниб, қонли фожиалардан юраги безиллаб турган оналармиз. Талабалар шаҳарчасидаги урйиқитда шаҳид кетган ўғлонларимиз тупроғи совумай туриб, улар номига отилаётган маломат тошлари бизнинг кўксимизга отилган ўқдир. Ҳақиқатни аниқлаб, фарзанд доғида куйиб қолган муштипарларга айтишга журъат топайлик!

Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА, Ойдин ҲОЖИЕВА, Нилуфар АЛИХОНОВА, Олмос ҒУЛОМОВА, Дилбар САИДОВА, Раъно ЗАРИПОВА, Раъно РАҲМОН қизи, Дилшода ТОШМУҲАМЕДОВА, Дилором ИЛҲОМОВА, Муҳаббат ФАЙЗМАТОВА, Рихсихон ОЛИМБОЕВА, Шонра ҚАЮМОВА, Дилфуза АБДУМАЛИКОВА, Маъмура БОБОЕВА, Дилбар МАҲМУДОВА, Муборак ЮНУСХЎЖАЕВА, Озода НАЗАРОВА, Мукамбар РАҲИМОВА, Шоҳида ШОҲИМАРДОНОВА

Бобур таваллуди кунига

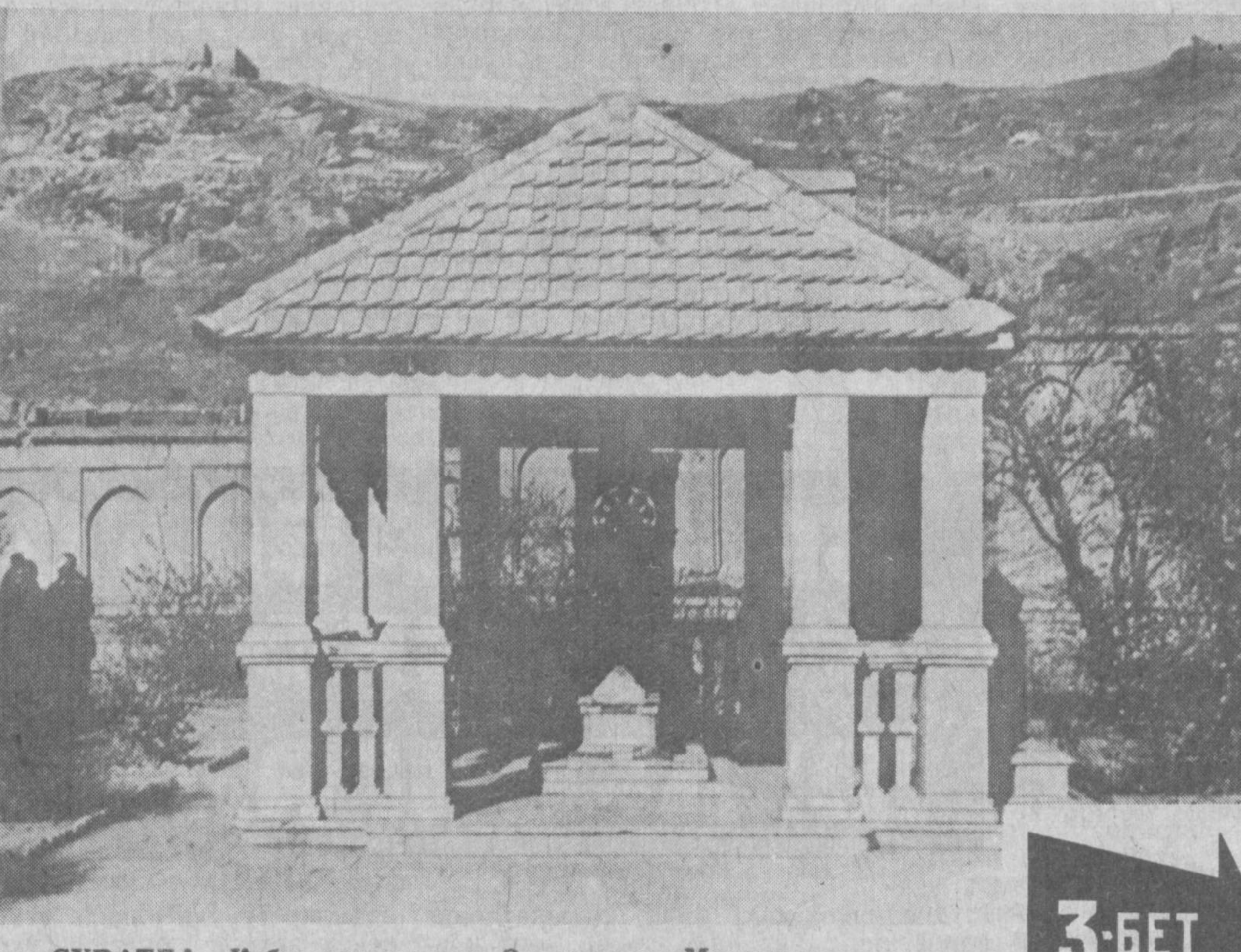

СУРАТДА: Кобул шаҳридаги Заҳириддин Муҳаммад Бобур қабри.

Ш. АЛИМОВ (ЎзА) суратга олган

3-БЕТ

КАРНАЙЧИГА ҲАЙКАЛ

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Мустақиллик майдонида ўрнатиладиган Озодлик ҳайкали оддий, миллий ва кишида эзгулик туйғуларини уйғотадиган бўлиши лозим. Мен бу ерда карнайчига ҳайкал ўрнатилишини таклиф этардим. Нега? Биринчидан, у ҳар қандай шароитда ҳам миллийликни сақлаб қолди. Иккинчидан, доимо озодликни, тўй-томошани, хуррамликни тараннум этиб келди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолиши табиий. Чет мамлакатларда ҳам скрипкачиларга, бадиий асарлар ва афсоналарнинг қаҳрамонларига кўплаб ҳайкаллар ўрнатилганини биламиз. Дарҳақиқат, давлат арбобларига ҳайкал ўрнатиш нотўғрилигини ҳаётнинг ўзи қайта-қайта исботлади.

Ҳозир аслида тириклар ҳақида ўйлайдиган, ўша харажатларни заруратларга сарфлайдиган вақт. Агар карнайчига ҳайкал ўрнатиладиган бўлса у монументлар комплексидан кўра, бир неча баробар арзонга тушади. Карнай чалиб турган киши ҳайкали майдондаги мавжуд супага ўрнатилади, холос.

Тағин, Дзержинский ҳайкали ўрнига ДХҚнинг ўзи қатағон қурбонларига атаб ёдгорлик ўрнатса, гуноҳини бир қадар ювган бўларди. Бунга кетадиган харажатни ДХҚ тўлаши керак, албатта.

Яна бир масала. Самарқанддаги марказий майдонга Амир Темур ҳайкалини ўрнатишни таклиф қилишяпти. Мен бу ерга Навоий ва Жомий ҳайкалини кўчириш маъқул деб ўйлайман. Чунки ҳамиша шоирлар шоҳлардан устун туришган. Ахир, Навоий ва Жомий ҳайкалининг арақ заводи дарвозаси қаршисида туриши кулгили-ку!

Нусрат РАҲМАТ

ХИЗМАТНИ КИМ ҚИЛАДИ-Ю ИМТИЁЗ КИМГА?

Мустақиллик, истиқлол ғоят ширин сўз ва тансиқ неъмат. Ундан ҳар ким тезроқ тотгиси келади. Лекин ҳозирги авлод минг истиқлол дегани билан ундан тўла баҳраманд бўлолмайдиганга ўхшайди. Чунки биз оғизда уни кўп айтаяпмизу амалда эса унинг ўз ҳуқуқларини кўп соҳаларда рўёбга чиқара олмаяпмиз. Мана, ҳарбий хизматни олайлик. Собиқ Иттифоқдаги жумҳуриятларнинг аксарияти мустақиллик олгач, ҳарбий қўшинларини ташкил қилиб, фарзандларини ўз юртида хизмат қилишга жалб этмоқдалар ёки бўлмаса, вояга етган йигитларнинг бошқа юртларда ҳарбий хизматни ўташларига қатъиян чек қўймоқдалар. Ўрта Осиё жумҳуриятлари, хусусан, Ўзбекистонда эса аҳвол ҳамон ўша-ўша. Тўғри, жумҳуриятимизда ҳам Мудофаа вазирлиги ташкил қилинди, ҳарбий хизматга оид бир қатор қарорлар чиқарилди. Масалан, дастлаб йигитларимизни республикамиздан ташқарига қурилиш қисмларига жўнатмаслик хусусида, улар бундай хизматни юртимизда ўташлари ҳақида гап бўлганди. Афсуски, ўзбек солдат йигитларининг аксарияти ҳамон Тюменда, Сибирь ўрмонларида, Россиянинг марказий районларида уй қуриб, ёғоч кесиб, картошка, карам териб юрибди.

Бундан ташқари, жумҳуриятлар ўртасида мустақиллик эълон қилингач, ҳарбийдаги турли миллатга мансуб солдатлар ўртасида миллий низолар ҳам авж олмоқда. Оқибатда бошқа жумҳуриятларда хизмат қилаётган йигитларнинг аксарияти дўқ-пўписалар, уриш-жанжаллар, ҳақоратлар туфайли ўз қисмларини ташлаб қочиб келмоқдалар. Бошқачароқ айтганда, ҳозирги шароит ҳарбий қочоқларни пайдо қилди.

Яқинда республика Мудофаа вазирлиги олдида Самарқанд вилоятининг Советобод туманидан келган бир отахон билан суҳбатлашиб қолдим. Унинг айтишича, ўғли Челябинскдаги ҳарбий қурилиш бўлинмаларидан бирида хизмат қиларкан. Қишлоқда чўпон оиласида ўсган бола, рус тилини яхши билмаган. Тил билмагач, хизмат қилиши ҳам оғир кечган. Бошқа миллат болалари уни бир неча бор ҳақоратлаб, дўппослашган, ўлдирамиз деб қўрқитишган. Натижада ўша йигит ҳарбий қисмини ташлаб қочган. Бир неча кун давомида касал ҳолида оч-наҳор юк вагонларига миниб Тошкентга етиб келган. Лекин шу ерда ҳарбийлар қўлига тушиб қолган ва вақтинча ҳибсга олинган. Ота ўғлининг аҳволидан хабар топиб келиб, уни ҳибсдан қутқаришни, даволатишни, Ўзбекистоннинг ўзидаги ҳарбий қисмлардан бирида қолдиришини сўраб ўнларча эшикларга бош урган. Бироқ бирорта одам унга ёрдам қўлини чўзмаган. Тошкентдаги қочоқ солдатларни ушлаб турувчилар эса касал аскар йигитни бу ерда қолдириш ёки чиқариб юбориш мумкин эмаслигини, уни Челябинскдаги ҳарбий қисмдан кимдир келиб олиб кетиб, ишини ўша ердаги ҳарбий суд кўриб чиқишини айтган. Шу сабабли отахон республикамиз Мудофаа вазирлигига нажот истаб келган экан.

Мудофаа вазирлиги самарқандлик отахонга қандай ёрдам берди билмадим-у, лекин эндиликда республикамиздан четда ҳарбий хизматни ўтаётган айрим солдатлар бошидан шундай оғир кунларни ўтказаётганлиги сир эмас. Бас, шундай экан, наҳотки ҳарбий қисмлардаги ўзаро жанжаллардан кўз юмиб кетилаверса, бир юрт фарзанди иккинчи юрт мудофааси учун жалб этилаверса, улар тақдири эътиборсиз қолаверса.

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Энг ёмони, наҳотки республика Мудофаа вазирлиги бу аҳволни кўра-била туриб, йигитларимизни яна фожиалар ўчоғига жўнатаверса?!

Мана, бир йилга яқиндирки, республикамиздан ташқарига фақат стратегик қўшинларда ҳарбий хизматни ўташ учун йигитлар юборилади, деган қоида амал қилиб келмоқда. Лекин аслида, бу қарор ҳам ҳеч натижа бермаётибди. Чунки стратегик қўшинлар учун Ўзбекистондан юборилаётган йигитларнинг аксарияти бу қўшинлар тури учун яроқсиз деган баҳона билан ўша жойлардаги қурилиш қисмларига юборилмоқда. Яқинда Москвада бўлиб ўтган ҳарбийларнинг умумий йиғилишида «Ўзбекистондан ва Ўрта Осиёдан солдатликка чақирилган йигитлар стратегик қўшинларда хизматга яроқсиз» деб айтилган туҳмат гаплар ҳам бунинг исботи бўла олади. Демак, бу қарор ҳам қайтадан жиддий кўриб чиқилиши керак.

Ҳарбий хизмат собиқ империяда Ватан ҳимояси деб тушунтириб келинди ва ҳар бир йигит юртидами ёки юртидан ташқаридами бу ҳимояда қатнашишга мажбур эди. Эндиликда бу анъанани Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги армияси давом эттиришга уринмоқда. Лекин мустақиллик ҳар бир жабҳада амал қилиши зарур. Ўзбекистон собиқ империядан мерос қолган армияни солдатларга тўлдириш билан банд бўлса-да, ҳарбий хизматга чақирилувчи фуқароларига бир қадар имтиёзлар берар. Масалан, оиладаги фарзандлардан биттаси ҳарбий хизмат пайтида ҳалок бўлса, бошқаси ҳарбийдан озод қилинади. Икки фарзанди ҳарбийда бўлган оиланинг учинчи фарзанди хизматга чақирилмайди. Оилада ҳамма йигитлар хизматни ўтаган бўлсалар, кенжаси ҳарбийга олинмайди. Шунингдек, оиладаги ёлғиз ўғил ҳам ҳарбийдан озод қилинади.

Бундай имтиёзлар ҳар бир оила мисолида олиб қаралганда, эҳтимол, катта натижа берар, лекин Ўзбекистон миқёсида назар ташлаганда бошқача ҳолатни кўрамиз. Эътибор беринг, республиканинг туб аҳолисидан иборат оилаларнинг аксарияти кўп болалик. Худди шунга қарама-қарши ўлароқ, республикамизга четдан келган бошқа миллат, хусусан, рус оилаларининг кўпчилигида эса ёлғиз фарзанд бор. Айтайлик, тўртта ўғли бўлган ўзбек оиласи юқоридаги имтиёзларга эга бўлиши учун болалардан кимдир қурбон берилиши керак ёки кенжа ўғил ҳарбийга бормаслиги учун акалар хизматни ўташи лозим. Айни пайтда эса бундай имтиёзни ёлғиз фарзандлик бошқа миллат оиласи бемалол қўлга киритаверади. Бошқачароқ айтганда, жамиятга катта фойда келтирадиган кўп болалик оила елкасига ҳарбий хизматнинг оғирлиги ҳам юкланади. Жамиятга кам фойда келтирадиган оила эса ҳарбийдан ҳам озод қилинади.

Албатта, биз ҳарбий хизматда фуқароларга имтиёзлар берилишига қарши эмасмиз. Лекин бу имтиёзлар оиладаги одам сонига қараб эмас, оиланинг жамиятга келтирадиган фойда, зарарига қараб белгиланса, адолатли бўларди. Қолаверса, республикамизга четдан келиб яшаётган байналмилалчи оилаларнинг фарзандлари ҳам ватан ҳимоясидан четда қолмасликлари керак...

Бугунги кунда республика президенти ўз гвардиячи қўшинини тузибди деган янгиликдан кўпчилик хабардор. Бироқ эндиликда ҳаёт, шароит Президентдан фақат ўз гвардиячи қўшинини эмас, армиямизни тузишни талаб қилмаяптимикан?

Хуллас, мустақиллик, эркинлик бировлардан тилаб олинадиган нарса эмас. У курашиб қўлга киритилади. Ҳар ҳолда ҳамма соҳада бўлмасада, ҳарбий жабҳада республикада тутилаётган йўл шундан дарак беради. Акс ҳолда аскар болаларимизнинг бошқа юртлардан қувғинга учраётганини кўра-била туриб ҳам уларни яна ўша томонларга мажбурлаб ҳарбийга жўнатаверармидик?

Камол МАТЁҚУБОВ

ҲАР КИМ ЭККАНИНИ ЎРАДИ!

БИР ҒАЛАМИСЛИККА ЖАВОБ

«...Бугун Русия, турмушим осон кечсин деб, икки оёғига зил тошдай осилган Ўрта Осиё республикаларидан халос бўлишга ҳаракат қилмоқда. Эҳтимол дастлаб осон бўлиши ҳам мумкиндир. Бироқ маълумки, ҳар таёқнинг икки учи бор. Биз Ғарбга кўз тикиб, Шарқни ўз ҳолига ташлаб қўйсак, шундай танг муаммолар исканжасида қолишимиз мумкинки, унинг олдида ҳозирги қийинчиликлар ҳолва бўлиб қолади».

«Комсомольская правда» газетасининг шу йил 4 февраль сонида босилган «РУСЛАР МАСЖИДЛАР СОЯСИДА. **Ўзбекистон: аср сўнгидаги сиёсий манзара»** мақоласининг хулосаси шундай. Ундан очиқ истилони соғиниш ҳиди гупуриб турибди. Ўз ҳукуматларига истило ерларни қўлдан чиқармаслик йўлини кўрсатаяптилар. Гўё «Биз Ўрта Осиё республикаларининг Русиядан ажралиб, мустақил давлатчилигини барпо этишига индамай қараб ўтириб нотўғри қилаяпмиз. Не-не туганмас бойликлар осонликча қўлдан чиқиб кетаяпти-ку. Биз бунга бепарвомиз, ахир, эрта бир кун иқтисодиёт танг ҳолга келиб қолса, сўнгра кеч бўлади», демоқчилар.

Ҳа, мухбирлар ҳақ: Ғарб уларни ҳалол меҳнат қилиб, ҳалол яшашга ўргатиши, бу йўлдаги муайян қийинчиликлардан ўтиб олишга кўмаклашиши мумкин, холос! Лекин айрим тоифаларнинг турлича ниқобдаги империячилик талвасалари қачон тугаркин? Қачон бошқа халқлар устидан ҳукм юритиш хоҳишлари барҳам топаркин?

Демократларнинг адолатли сиёсатлари туфайли Русия бошқа халқларнинг ерларида ҳукмронлик қилишдан бутун дунё кўз ўнгида воз кечди. У янги тараққиёт йўлига кирди. Бироқ инсофга келаётган улуғ мамлакатнинг инсофсиз тўдалари бундан хурсанд эмаслар. Улар ҳам Ғарбдан, ҳам Шарқдан қўл узмоқчи эмас. Бу ғирром тўдалар йўлини топса, йўқ жойдан ғавғо чиқариб, халқларни бир-бирига қарши қайраб, адоват уруғини сочиб, улар устидан янгитдан ҳукмронлик ўрнатиш пайдалар. Шунга тиш-тирноғи билан ҳаракат қилмоқдалар.. Ҳамон «бизнинг Ўрта Осиёдаги чегараларимиз», «бизнинг Ўрта Осиёдаги манфаатларимиз», деганга ўхшаш эски қўшиқларини айтмоқдалар. Акс ҳолда мустақил давлатда кечаётган жараёнларга «бурун тиқиб», ўзга мамлакатнинг ички ишларига аралашишга не ҳожат! Уларга қолса, ҳатто оддий қуда-андачиликни ҳам ўз сурбет талқинлари учун қурол қилиб оладилар. Биров қардошлик ришталарини боғлаш, элни элга эш қилиш пайида, биров эса бундан патагига қурт тушгандай безовта! Ахир, Ўзбекистон оқибат қўлдан чиқиб кетса нима бўлади?

Бу мухбирлар худди махсус ўргатилгандай уларга дахлсиз мамлакатда бўлаётган ишлар ҳақида нақ онасининг маҳрига тушган чорбоқ ҳақида фикр юритаётгандек гап сотишади. Қулоқларини фақат мишмишларга тутишади! Жаноблар, бу ҳуқуқни қайдан ўзлаштириб олгансиз? Қачонгача бошқа мамлакат, унинг арбоблари устидан мағзава тўкасиз? Қачонгача адолатсиз «сиёсий заказлар»ни бажарасиз? — деб сўрашга ҳақлимиз.

Хўш, бу иғвогарликларнинг тагида яна не сиру синоат бор? Сир шундаки, 130 йил давомида қуллик занжирини бўйнига осиб келган Туркистон халқлари бугун ўз эрки билан яшаш дастурини тутди. Уни бу йўлдан ҳеч ким, ҳеч қандай куч қайтара олмайди! Бизни кўролмай келганлар мана шундан аламзада. Текин бориб турган неъматлардан, мўмай бойликлардан ажралиб қолаётганлар ҳеч бунга кўника олмаяптилар.

Ҳа, илгари **Д. Сабов** ва **И. Черняк** сингари мухбирлар Ўзбекистонга келганларида оёқлари остига қўйлар сўйилиб, қуни-қунжи совға-саломга тўлиб кетар, қишин-ёзин текинга ширин қовунларни еб туришарди. Фақат уларгина эмас, не-не илмий муассасаларнинг раҳбарияти, идоралар, маҳкамалар — уларнинг ўзи бир неча миллион одамни ташкил этади, — оддий салом-аликни ҳам текинга беришмасди. Улар фақат Ўзбекистонни эмас, жамики ўн тўрт республиканинг олими борми, ижодкори борми, бойи борми, камбағали борми — тунаб ётарди. Мана шундан айрилиб қолишди бечоралар.

Эҳ, менинг анойигина ҳамкасбларим! Сизнинг олий раҳбарларингиз бекорга Ўрта Осиёни оёғидаги оғир қадоқ тош сингари итқитиб ташладиларми? Ахир, улар қадим Туркистоннинг бойликларини талаб, еру сувини, ҳавосини заҳарлаб, денгизини қуритиб, одамларини қашшоқ ва касалманд ҳолга келтириб — серсув анорнинг сувини сиқиб ичиб, пўчоғини қолдириб кетганларини яхши билардилар-ку. Шу аҳволда қозонларини ажратиб олмаса, эртага бу халқлар «Қани оғайни, емоқнинг қусмоғи бор. Олганларингизни қайтаринг, ҳеч бўлмаса Сибирдан сув бериб денгизимизни тирилтириб кетинг», деб ёқаларидан олишмайдими?

Сизнинг эса ўша «суви сиқиб олинган анор пўчоғи»дан ҳам кўнгил узгингиз келмайди-я! Яна қитмирона мақсадингизни андаваламоқчи бўлиб: **«Қизил Армия томонидан Туркистоннинг қонли истило этилганлиги, бу қадим ўлкага рус революциясининг экспорт қилинганлиги аллақачон ўтмишга айланган, бу ерда, гарчи, у ҳақда гапирсалар ҳам асло унутганлари йўқ. Бугун у воқеалар «қизил»лар ва босмачилар, «оқлар» ва бойларнинг авлодлари орасида қаттиқ акс-садо бера бошлади. Ўша даврлар сиёсати етиштирган «мевалардан ҳали татиб кўришимизга» тўғри келадиганга ўхшаб турибди»,** деб ёзасиз.

Ҳа, ҳар ким экканини ўради! Ўзи етиштирган аччиқ мевадан татиб кўрмасликдан ҳеч ким бенасиб эмас. Бизнинг бугунги авлод ўтмишнинг қасди, қасоси учун эмас, сизларнинг шумният эканлигингиз боис ҳам у кунларни асло унутмайдилар.

Хомтама бўлманглар. Кўр ҳассасини ҳар доим ҳам йўқотавермайди.

М. АБДУЛЛА

ИЛМИЙ АНЖУМАН

7 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти ва Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳамкорликда улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоий адабий ва илмий меросини ўрганишга бағишланган XXXVI анъанавий илмий анжуманни ўтказди.

Анжуманни ЎзФА мухбир аъзоси Иззат Султон очиб, навоийшуносликда сўнгги пайтларда амалга оширилган ишлар ҳақида, аллома ҳаёти ва ижодига бағишланган бундай анъанавий конференциялар тарихига доир хотираларини гапириб берди. Шундан сўнг Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Жамол Камол сўз олиб, бугунги кунда адабиётнинг халқ тарбияси, жамият маънавий ҳаётида тутган ўрни хусусида сўзлади. Шоир Муҳаммад Али Навоий асарларининг амалга оширилаётган таржималари хусусида тўхталди.

Шундан сўнг йиғилиш кун тартибида кўзда тутилгани каби илмий докладларга навбат берилди. Филология фанлари доктори, профессор А. Ҳайитметов «Наводирун-ниҳоя» девонининг Теҳрон қўлёзмасини ўрганиш тажрибасидан», филология фанлари номзоди Ё. Исоқов «Навоий ва илми бадеъ», филология фанлари докторлари А. Абдуғафуров «Бир ғазалга ўн бир тахмис», У. Тўйчиев «Бадеъул-бидоя» девонида қофия», С. Ғаниева «Сирожил-муслимин» ҳақида», М. Имомназаров «Навоий ва Ризойи Пайвандий» мавзуларида доклад қилишди. Қозоқ оқини Маҳкамбой Умаровнинг чиқиши анжуман иштирокчиларида жонли таассурот қолдирди.

Анжуманда шунингдек, Адабиёт, Тилшунослик, Қўлёзмалар институтларининг олимлари С. Эркинов, Н. Жумаев, М. Ҳамидова, Бухоро Давлат педагогика институтидан филология фанлари доктори Ҳ. Неъматов, Тожикистон республикаси Хўжанд университетидан Анвар Абдураҳмоновнинг маърузалари ҳам буюк шоиримиз серқирра ижодига доир муаммоларга бағишланди. Ўзбекистон халқ ҳофизи Ҳасан Ражабийнинг наволари анжуманга ўзгача файз ва тароват бахш этди.

Tabani GROUP OF COMPANIES

Кишанларинг занг босгандир,
сергак бўлкин, узулур...

ЧЎЛПОН

СУНБУЛАНИНГ ДАСТЛАБКИ КУНЛАРИ. Хаста Орол соҳиллари-ю, оқсоч Тянь-Шань водийлари, Ҳайратон кўпригининг темир устунларига бош ураётган Амунинг бўтана тўлқинлари-ю, қадим Шош узра «Мустақиллик қутлуғ бўлсин! Истиқлол муборак!» деган шодиёна табригу қичқириқлар учиб юрган пайт. Улфатлар издиҳомида шу хусусда қувонч билдирилар экан, бир дўстимиз бепарво товушда:

— Ҳеч қачон мустақиллик қоғозда эълон қилиниб, мажлисда бериладими? — дея сўз қотди. — Мустақиллик ўз қонуний ҳақ-ҳуқуқини талаб қилиб кўча ва майдонларга чиққан, шу олий мақсад йўлида жон фидо қилган халқнинг зўр кураши туфайлигина йиртқич чангалларидан юлиб олинади! Истиқлол йўлида Болтиқбўйи, Кавказорти халқлари кўрсатган матонат, жасорат ҳар қанча таҳсинга лойиқ. Биз эса...— у қўл силтади.

Даврага нохуш сукунат чўкди. Мен ношукур дўстимиз билан баҳслашишга тутундим.

Тўғриси, мустақиллик эълон қилган Ўзбекистоннинг илк қадамлари ҳақида ҳар хил гаплар айтилди. Марказий матбуот эса бу мустақилликка халқнинг алоқаси йўқ, уни август воқеалари туфайли марказда бошланган саросималикдан фойдаланиб, бир гуруҳ раҳбарлар, яна ҳам аниқроғи, Президент Каримов эълон қилди, дея шов-шув кўтарди. Истиқлол пайти «Халқ сукут сақлар эди» дея Пушкиндан олинган жумлани республикадаги вазиятга муқояса этди. В. Вижутович «Известия»да «Борис Годунов» фожиасида ишлатилган, рус тарихи ва адабиётида машҳур бу жумла ҳукмронларнинг халқ хоҳиши билан ҳисоблашмай сиёсий тузум ёки тож эгасини ўзгартиришлари, сиёсатда халқ фақат томошабин ролида иштирок этишини билдиради. Айрим ўзбек зиёлилари истиқлолнинг «жуда осон» қўлга киритилганлиги ҳақида такаббурона фикр юритишди. Ҳозир ҳам баъзан «мустақилликни халқ англаб етгани йўқ» қабилидаги нолишларни эшитиб қоламиз.

Мустақилликка интилиш айниқса XX асрда жуда катта сиёсий ҳаракатга айланди. XX аср тарихида миллий мустақилликка интилишнинг ўнлаб ёш давлатлар мисолидаги порлоқ намуналари бор. Уларнинг аксарияти қаҳрамон Жазоир, жафокаш Вьетнам сингари йиллар давомида олиб борилган қуролли кураш, минглаб қурбонлар эвазига босқинчиларни ўз муқаддас тупроқларидан ҳайдаб чиқардилар. «Не ажаб ва не фожеаки, — дея ҳайрат ила қайд этган эди Африка истиқлол ҳаракатининг буюк намояндаси, Анголанинг биринчи президенти Агостиньо Нето, — мустақиллик ниҳоли ўтказилган тупроқ ҳамиша қон билан намланади...»

Ўзбек халқи 1991 йил 31 август кунига етиб келгунига қадар не-не жафоларни чекмади! Миллатимизнинг минглаб энг жасур, эрксевар ўғил-қизлари мустақиллик йўлида қурбон бўлдилар. Ўтган 130 йил давомида қуллик занжирларини узиб ташлаб, озодлик дея аталмиш буюк неъматни қўлга киритиш орзуси миллат онгини бир дақиқа ҳам тарк этгани йўқ. Бу мақсад йўлида кураш ҳам тўхтамаган. Бунга Дукчи эшон, Мадаминбек, Иброҳимбеклар тақдири гувоҳ, бунга мустабидлик кундасига боши қўйилган Фитрату Чўлпонлар, минглаб бошқа тақдирлар гувоҳ...

Аммо дўстим яна бошини чайқайди.

— Улар ҳаммаси ўтмиш эди. 31 августни эса бизга Ельцин, рус демократлари инъом этдилар...

ЮЗАКИ ҚАРАГАНДА, ДЎСТИМНИНГ ЭЪТИРОЗИДА жон бордай туюлади. Дарҳақиқат, иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда Ўзбекистонда миллий озодлик ҳаракати Болтиқбўйи, Украина ёки Грузияда рўй берганидек бўртиб кўринмаган. Уларда 40—50-йиллардаёқ ўз халқи озодлиги учун курашчилар сиёсат майдонига дадил чиққан эдилар. Мераб Костава, Звиад Гамсахурдия, Владимир Черновиль каби ўнлаб миллатпарварлар ўз эътиқодлари, мустақилликка интилганлари учун совет империяси зиндонларида азоб чекдилар. Болтиқбўйи, Кавказ ва Украинада ватан мустақиллиги ғояси байроғини кўтарган гуруҳлар фаолият олиб борди. Узоқ йиллар халқ назаридан пинҳон тутилган ўша қаҳрамонларни, тоталитар тузумга қарши курашга ўзларини бағишлаган рус демократларини яхши биламиз.

Четдан қараганда, Ўзбекистон ва умуман Ўрта Осиёнинг урушдан кейинги тарихида бундай ҳодисаларга дуч келмайсиз. Унинг расмий тарихида урушдан кейин эгизак беш йилликлар бир-бирини қувади. Канал кетидан канал қазилиб, чўл гулистонга, қир чаманзорга айланаверади. Пахта хирмонлари ёмғирдан кейинги қўзиқоринлардек Ўзбекистон ҳудудида тўхтовсиз кўпаяверади. Партия этагидан маҳкам тутган бахтиёр халқ эса олис уфқдаги сўнгги манзил — коммунизм сари интилиб чарчамайди...

Лекин бу аслида Ўзбекистон ҳаётини худди шу тарзда жаҳонга, Осиё ва Африка халқларига кўрсатишни хоҳловчилар ясаган декорация, ташвиқий ниқоб эди холос. Халқ ҳақиқий аҳволни яхши англар, Ўзбекистон аслида мустамлака эканлигини тушунар ва бу ҳол қадимий, буюк халқнинг миллий ғурурини камситарди. Оқибатда гоҳ у, гоҳ бу тарзда норозилик учқунлари ҳам чақнаб турарди. Урушдан кейинги йилларда ҳам қўлида қурол билан ёки турли гуруҳлар тузиш, халқ орасида ташвиқот олиб бориш йўли билан совет империясига қарши курашган кишилар Ўзбекистонда кўп бўлган. 1948—1950 йиллар орасида ҳозирги Фарғона райони ҳудудида Қўчқор Норқобилов бошчилигидаги гуруҳ ҳаракат қилди. Қўчқор оддий ўғри эмас эди. У маҳаллий амалдорлар, мустамлака тузуми маъмурларига қарши қўлида қурол билан курашган эди. Расмий ҳужжатларда «сўнгги босмачи» дея таърифланган бу одам 50-йиллар бошларида ҳалок бўлди.

Туркистонда миллий озодлик ҳаракати кўпинча диний ҳаракат тарзида юзага чиққани маълум. 1960 йили Фарғона вилоят суди Ҳотамхон Эшон бошчилигидаги «Сочли эшонлар» гуруҳи ишини кўриб чиқди. Шу иш юзасидан 30 киши судланди. Гуруҳ йўлбошчиси отиб ўлдиришга, қолганлари эса узоқ муддатли қамоқ жазосига ҳукм этилдилар. Ҳозирги пайтда мен шу гуруҳ фаолияти, уларнинг дастурий мақсади, ҳаракатлари тафсилотларини ўрганаяпман. Айрим ҳужжатлар, ўша пайтда шу иш юзасидан тергов ўтказган органнинг собиқ ходими берган маълумотларга кўра сафига юзлаб кишиларни жипслаштирган бу гуруҳ оддий диний секта эмас экан. Гуруҳ бошлиғи соч қўйиб юргани учун «Сочли эшон» деб аталган. Унинг муридлари нафақат Фарғона водийси, балки Ўрта Осиёнинг бошқа кўплаб шаҳар ва қишлоқларида фаолият кўрсатишди. Бу гуруҳга мансуб кишилар ўз олдиларига Ўзбекистонни Россиядан ажратиб олиш, Туркистонда ислом динининг мавқеини тиклаш мақсадини қўйганлар ва шу йўлда кураш олиб борганлар!

1964 йили Фарғона шаҳрида маҳаллий миллат ёшлари ўртасида сезиларли ғалаёнлар бўлиб ўтди. 1968 йилги Тошкент воқеалари-чи? Шаҳар аҳолиси орасида Оврупо миллатлари вакилларининг беҳад кўпайиб кетаётганидан ташвишга тушган, ўз миллати шарафини қай йўсиндадир ҳимоя этиш учун қилмаганмиди ёшлар ўша ишларни? Тўғри, улар тажрибасиз, ғўр ва ҳиссиётга берилган эдилар. Аммо 1968 йил ёзида, Тошкент марказида юз берган тўполонларнинг ижтимоий-сиёсий моҳияти ҳали ҳам тўла очиб берилгани йўқ.

ОЛТМИШИНЧИ ЙИЛЛАР охирларидан бошлаб Ўзбекистон шаҳар ва қишлоқларида ҳукмрон идеологияга зид бир ҳаракат — ёшларга эски ўзбек ёзуви, ислом дини асосларини ўргатиш, ёш авлодда қадимий анъана, урф-одатларимизга садоқат ҳиссини шакллантириш учун кураш бошланди. Бу миллатнинг онгидан ўтмиш билан ҳар қандай алоқани узиб ташлашга қаратилган коммунистик мафкурага қарши ўзига хос, стихияли бир норозилик эди. Бу жараён айниқса, Фарғона водийсида кенг кўламда кечди. 60—70-йилларда Фарғона водийсида эски ўзбек имлосини ўргатадиган юзлаб яширин мактаблар фаолият кўрсатди. Бундай мактаблар кўпинча кекса, фозил ва донишманд муллаларнинг уйларида очилар, дарслар одатда маъмурлар кўзидан яширинча, кечалари ўтказиларди. 70-йилларда биргина Олтиариқ районининг ўзида 20 дан ортиқ ана шундай яширин диний мактаблар ишлаб турганди. Бу мактабларнинг мавжуд тузум, мустабид мафкура илдизларига раҳна солишидан хавотирга тушган партиявий-маъмурий органлар ҳар қандай йўллар билан уларни йўқ қилишга интилгандилар. Кўплаб муллалар яширин мактаб очганлари учун таъқиб остига олиндилар. Айримлари ҳатто турмаларга ташланди. Марғилонлик Ҳаким қори Восиев мактаб очгани учун юртдан қувғин қилиниб, узоқ йиллар сарсон-саргардон юрди. Наманганлик Абулқосим эшон, андижонлик Ҳамро отин ва бошқа ўнлаб дин фидойилари кўзларини омилик пардаси қоплаб олган ўзбек фарзандларига эски имлони ўргатганлари, мурғак кўнгилларни муқаддас Қуръон оятлари нуридан баҳраманд этганлари учунгина турмаларга ташлангандилар.

70-йиллар бошларида Андижонда бош кўтариб чиққан Раҳматилло Алломанинг руҳи поклари қадим Туркистон тупроғида қад ростлаётган масжидлар, мадрасалар, дини ислом, тилимизга берилган эркинлик, юртимиз истиқлолини кўриб беҳад шод бўлгандир. Ёш бўлишига қарамай шариат илми, ислом асосларини мукаммал эгаллаган донишманд бу зотнинг обрў-эътибори водийда, Тошкенту Жиззахда жуда баланд эди. Жума номозлари, ҳайитларда у киши ўқиган ваъзлар минглаб гумроҳларни ҳақ йўлга солди.

Асл исми-шарифи Раҳматилла Қодир ўғли бўлган бу фозил инсон халқ орасида Раҳматилла Аллома номи билан машҳур эди. Ўша йиллари партия, совет ва мафкура ташкилотлари Раҳматилла Аллома ва унинг атрофидаги кишилар фаолиятидан жиддий ташвишга тушдилар. Аллома билан органлар шуғуллана бошлади. Бу одамни Халқаро «Мусулмон биродарлар» махфий жамияти билан алоқада, Ўзбекистонда иш олиб бораётган ана шундай ярим яширин ташкилотнинг раҳнамоси дея шубҳаланган эди. Зеро, Раҳматилла Қодир ўғлининг ваъзларида мусулмон ва туркий халқлар биродарлиги, ёшларни ислом қоидалари ва анъаналари руҳида тарбиялаш, мустақиллигимиз истиқболи ҳақидаги ғоялар олға суриларди.

1978 йили Раҳматилла Қодир ўғли бошчилигидаги 77 нафар ватанпарвар, халқ ва дин иши учун чинакам курашчилар номидан ўзбек халқига ёзилган Мурожаатда шу фикрлар баён қилинган эди. Бу Мурожаат кўпгина масжид ва ва мадрасаларда ўқиб эшиттирилди. Қўлёзма ҳолида халқ орасида, шунингдек, корхона ва ташкилотларда тарқатилди. Аллома ҳатто «Етмиш еттилар Мурожаати»ни республика ва вилоятлар рўзномалари таҳририятларига юбориб, улардан бу Мурожаатни эълон қилишни сўраган эди.

Албатта, ўша даврда бундай Мурожаатнинг рўзномаларда босилмаслиги аниқ эди. Мурожаат ҳозир ҳам ўша рўзномалар архивларида ётибди. Бунинг ўрнига газеталарда гўё «Алломага эргашиб хато йўлга кирган» кишиларнинг тавба-тазаррулари эълон қилинди. Бундай материалларнинг уюштирилиш жараёни аён. Лекин шу исботнинг ўзи Раҳматилла Қодир ўғлининг қанчалик жасур, эркпарвар, дини ислом йўлида ўзини қурбон қилишга ҳам тайёр суратда сиёсий майдонга очиқ чиққан курашчи эканлигини кўрсатади.

ТУРКИСТОНДА МУСТАҚИЛЛИК УЧУН КУРАШ деярли ҳамиша диний қўзғалиш кўринишида кечганлигини назарда тутсак, мустамлака маъмурлари ва уларнинг маҳаллий малайлари Раҳматилла Аллома гуруҳининг фаолиятидан қанчалик даҳшатга тушганлигини тасаввур этиш қийин эмас. Фарғоналик шоир ва журналист Адҳам Каримов ДҲҚ архивларида шу масалага оид ҳужжатлар билан танишгач, Раҳматилла Қодир ўғли ва унинг сафдошлари ўша йиллариёқ динимизнинг мавқеини тиклаш, мустақиллик учун жиддий курашганлиги ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлди. Тегишли органлар фидойи уламонинг изидан тушдилар. Аммо халқ орасида Алломанинг обрў-эътибори шунчалик улуғ эдики, маъмурлар уни тўғридан-тўғри ҳибсга олишга журъат этмадилар. 80-йиллар бошларида Раҳматилла Аллома — миллат иши учун улуғ курашчи сирли равишда автомобиль ҳалокатига учраб ҳалок бўлди...

Ҳа, бепоён Туркистоннинг дашту далалари, шаҳар ва қишлоқларида урушдан кейинги йилларнинг ўзида истибдодга қарши чақнаган исён учқунлари — қаҳрамонлар ҳақида юзлаб мисолларни келтириш мумкин. Ўзбек халқи мустамлакачилар қаршисида ҳеч қачон тиз чўккан эмас. Жуғрофий жиҳатдан озод дунё марказларидан беҳад йироқлигимиз, орага ташланган темир парда, оммавий ахборот воситаларидаги мислсиз назорат туфайли халқимизнинг миллий озодлик ҳаракати кўпчиликка маълум бўлмай қолди. Шу йўлда курашган қаҳрамон, фидойи ўғлонлар эса ими-жимида йўқ қилиб юборилди. Ўзбекистонда кейинги 40—50 йил ичида олиб борилган миллий озодлик кураши тарихи ҳали очилмаган қўриқ. ДҲҚ архивларида ном-нишонсиз кетган юзлаб ана шундай қаҳрамонлар ҳақида ҳужжатлар йўқ дея ким айта олади? Улар ўз тадқиқотчиларини кутмоқда.

Алишер ИБОДИНОВ

ЗАНЖИРБАНД ШЕР ТЎЛҒАНГАНДА...

Шак-шубҳасиз халқ ҳаракатининг энг ёрқин, энг фожиавий, энг қонли кўриниши, 1989 йил ёзидаги Фарғона исёнидир! Ҳа, мен адашганим йўқ. Ҳозиргача ҳам бир гуруҳ безорилар тўполони, гоҳ мафия (баъзан эса ДҲҚ) ташкил этган фитна ёки миллатлараро низо деб таърифланиб келаётган ўша ҳодиса аслида исён, ўзбекларнинг мустамлака тузумига қарши қўзғолони эди. Ўтган икки ярим йил давомида Фарғона воқеаларига бағишланган юзлаб мақолалар, илмий ишлар яратилди. Фарғоналик олим Ш. Абдуллаев Испанияда ўтган олимлар анжуманида бу воқеаларга бағишланган махсус маъруза билан чиқди. Тарихчи олим Ҳ. Бобобеков, социолог Б. Серматова ва бошқаларнинг шу фожиа ҳақидаги асарларида ахборот эмас, балки илмий таҳлил биринчи навбатда туради. Мирза Кенжабек, Ёқубжон Хўжамбердиев, Йўлдош Сулаймон, Абдужаббор Ҳусанов ва бошқа публицистлар асарларида ҳам воқеаларнинг асл илдизларини очишга жиддий ҳаракат қилинди. Юқорида қайд этилган олим ва публицистларнинг асарлари замирида аслида бир гап — ушбу исён олови ёқилишига халқнинг оғир ижтимоий-сиёсий аҳволи бош сабаб бўлганлиги ҳақидаги фикр ётади. Месхети турклари билан ўзаро низо, у кимлар томонидан уюштирилган ва авж олдирилганидан қатъий назар, исён кўтарилишига бир баҳона бўлган эди, холос. Фарғона вилоят партия қўмитасининг июнь воқеалари таҳлилига бағишланган ҳужжатида шундай дейилади: «Безорилар колоннаси иштирокчилари ислом чақириқларини айтиб, кўк байроқ кўтариб ўтдилар. Илгари маълум бўлмаган муқаддас ўзбеклар ташкилоти номидан варақалар тарқатилди. Коммунистларга қарши дўқ-пўписалар айтилди. Босмачилар раҳбарлари анъаналарини давом эттиришга қаратилган чақириқлар ташланди» («Коммуна» рўзномаси, 1989 йил, 25 июнь).

4 июнь куни вилоят партия комитети олдидаги майдон ҳаяжонланган ёшлар билан тўлди. Улар Фарғона шаҳри биқинидаги Чекшўра қишлоғида ҳалок бўлган ўртоқлари тобутини кўтариб олишган эди. Милиция ходимлари, солдатларнинг сийрак сафи тазйиққа бардош беролмай обком ичкарисига чекиндилар. Йигитлар йўлда учраган тўсиқларни шиддат ила ювган тошқин селдек бино ичига отилишди.

— Ўзбекни қачонгача хўрлайсизлар?

— Бас энди! Каттангни чақир!

Кўзлари қаҳр-ғазабдан ёнган йигитларнинг мардона қиёфалари, аламли ҳайқириқларидан гўё титраб кетгандек кўринган Ленин ҳайкали ҳамон кўз ўнгимдан кетмайди.

— Қаранг, уларнинг ҳар бири улуғ саркарда боболаримизнинг йигитлари — шербаччаларга ўхшайдилар! — дея, ҳайратини яшира олмади шу ерда турган таниқли адиб Йўлдош Сулаймон. Бу ўхшатиш хаёлимда муҳрланиб қолди.

Обком биносида исёнчилар ҳузурига бир инструктор чиқди, холос. Вилоят раҳбариятидаги иккинчи шахс — 1985 йилдан сўнг Шимолдан бизга ақл ўргатиш учун келган сервиқор, баланд бўйли ўртоқ эса мажлислар зали ва йўлак орасидаги парда ортига яширинганди. Кадрлар тақдирини ҳал қиладиган иккинчи шимоллик ўртоқ кабинетини маҳкам беркитиб, сейф ортига пусиб олган эди. Йигитлар эшикни тепиб очиб киришганда ранги докадек оқариб тилдан қолган бу одамга бармоқларини текизишни ҳам ҳайф деб билдилар. Бу йигитлар вилоятнинг бош қароргоҳига месхети туркларини излаб келишган эмасди. Улар адолат ва ҳақиқат истаб келишганди, холос.

8 июнь куни Қўқон шаҳрига атроф районлар, Фарғона, Марғилон шаҳарларидан одамлар оқими кириб кела бошлади. Шундан бир кун аввал Қўқонда ҳам фожиали воқеалар бўлиб ўтган эди. «Мана яна Қўқонга жўнаб кетяпмиз. КамАЗлар, прицепли тракторлар шаҳарга қараб йўл олган. Улар экстремистлар билан лиқ тўла», дея хабар берганди ЎзТАГ ўша куни. Шу куни мен ҳам Қўқонга йўл олдим. Йўлларда дарҳақиқат одам кўп. Тўғри, чўқмор, болта кўтарганлар ҳам бор. Уларнинг аксарияти кимлигининг тайини йўқ одамлар. Аммо шаҳарга бошқа мақсад билан жўнаганлар ҳам кўп эди. Бағдод йўлида шаҳар томон пиёда кетаётган одамлар гуруҳи олдида тўхтаганим, бир кекса деҳқон билан суҳбатлашганим ёдимда. Оқсоқол месхети турклари билан ҳеч қандай иши йўқлиги, ўз дарди билан шаҳарда бўладиган митингга отланганлигини сўзлади. Унинг ўн фарзанди бор экан. Тўрт келин, набиралар, олти фарзанд билан каталакдек хонадонда тиқилиб яшаётганликлари, тирикчилик оғирлигидан ҳасрат қилди. «Негадир биз ўзбеклар ўз юртимизда бошқаларга қараганда ночор яшаймиз, айбимиз қишлоқда туғилганимизми?» дея нола қилган эди у. Чол Қўқонга келган катталарга шу дардларини айтмоқчи экан. Гуруҳдаги одамлар кўтариб олган шиорда «Пахтанинг нархи оширилсин» дея ёзилган эди.

Асосан ана шундай кишилардан иборат беш мингга яқин одам Қўқон шаҳар партия комитети биноси олдидаги майдонга тўпланди. Йиғилганлар олдига шаҳар раҳбарияти, вилоят органлари вакиллари чиқишган. Митинг қатнашчиларининг раҳбариятга берган ёзма талабномасида водийда ишсизликни тугатиш чораларини кўриш, уй-жойсизларга томорқа участкалари бериш, пахта, пилланинг харид нархини ошириш, ўзбек тилига давлат мақоми бериш, Орол денгизини қутқариб қолиш тадбирларини тезлатиш каби талаблар қўйилган эди. Қўйилган талабларнинг ҳаммаси ҳаққоний. Зеро, қишлоқларда аҳолининг ижтимоий-маиший, иқтисодий жиҳатдан шаҳарга нисбатан ўта камситилганлиги сир эмас. Шаҳарларда эса куч-қувватга тўла ёшлар ишсиз. Ўша пайтда водийда ишсизлар сони йилига 23 минг кишига кўпайиб борарди. Рус тилини билмаган кишилар учун бошқарув идоралари эшиклари берк эди.

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ БУНДАЙ ТАНГ АҲВОЛ САБАБИ аввало марказнинг мустамлакачилик сиёсати туфайли эканлигини халқ яхши англар эди. Исённинг бош мақсади аслида ана шу сиёсатга қарши қаратилган эди.

Хўш, куйиб-қовжираган мурдалар, ёқиб юборилган уйлар, қон йиғлаётган кексалар, аёллар ва болалар-чи? Ҳа, булар бўлган эди. Аммо хунрезликни муттаҳамлар, ўғри, каззоб ва безорилар, жиноятчилар қилган эдилар. Улар кейинчалик ўз қилмишларига яраша жазо олдилар. Бу жиноятчилар ўзбек халқига мансуб эмас, чунки жиноятчининг миллати бўлмайди.

Фарғона воқеалари ўтган йил декабрида марказий телевидение экранидан Т. Гдлян бутун дунёга вайсаганидек мафиянинг иши ҳам эмас. Фарғона вилояти давлат хавфсизлиги бошқармасининг ўша пайтдаги бошлиғи генерал Н. Лесков «Правда» газетасига берган интервьюсида «Фожианинг илдизлари чуқур ва мураккабдир. Бебошликларда ўн мингга яқин одам иштирок этди. Наҳотки, уларнинг ҳаммаси мафиянинг буйруғи билан кўчага чиққан бўлса? Бундай дейиш юмшоқ қилиб айтганда бачканалик ва шошқалоқлик бўлур эди» деган эди. («Ферганская правда» газетаси, 1989 йил, 9 июль).

Генерал Лесковнинг воқеаларни баҳолашдаги эҳтиёткорлиги, журъатсизлиги бежиз эмас. Гдлян каби ҳамма ишни мафияга тўнкаш аҳмоқлик, воқеаларни мавжуд тузумга қарши исён дея баҳолаш эса вилоятнинг бош махфиячиси учун ўз бошига бало орттириш эканлигини у яхши тушунарди.

Фарғона исёнининг оқ ва қора томонлари бор. Марғилон, Фарғонада, Қўқонда бўлиб ўтган митингларда ижтимоий-сиёсий талаблар билан чиққан кишилар унинг тоза йўналишини ташкил этади. 8 июнь куни Қўқондаги Ғалаба майдонида тўпланган кишилар қонсираган, қўлига ёнилғи тўла шиша ушлаган безорилар оломони эмасди. Улар инсоний ҳақ-ҳуқуқларини талаб қилиб, мавжуд тузум ўзбек халқини ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам маънавий жиҳатдан камситаётганидан ўз норозиликларини изҳор этиш учун тўпланган ватанпарварлар эди.

Митинг атрофини қуршаб олган ички ишлар қўшинлари аскарлари мана шу қуролсиз, тинч намойишчиларга қарши автоматлардан ўқ отдилар. Месхети турклари уйларига бостириб кираётган безорилар гуруҳига эмас, айнан сиёсий талаблар билан тинч митингга тўпланган халққа қарши ўқ ёғдиришнинг замирида чуқур маъно бор...

Кези келганда шуни айтиш керакки, безорилар йўлини тўсишда ички ишлар қўшинлари марказий матбуотда ЎзТАГ хабарларида кўпиртирилганидек, асосий ролни ўйнаган эмас. Улар кўпинча воқеаларнинг ортида юришган. 3 июнь куни Комсомольск посёлкасида рўй берган хунрезлик пайти ички ишлар аскарларининг қанчалик ожиз бўлганликларини ўзим кўрганман. Буни воқеаларга қатнашган баъзи солдат ва офицерлар ҳам тасдиқлайди. Ички ишлар қўшини бўлинмаси сиёсий ходими Е. Землянский Комсомольск посёлкасидаги воқеа хусусида шундай деган: «Кўз ўнгимизда уй-жойларга ўт қўйишди, одамлар ҳалок бўлди. Бўлинмамиздаги ҳамма одамлар ё ярадор бўлди, ё жароҳатланди. Нечоғли: даҳшатли туюлмасин, лекин ҳар биримиз фақат ўзимизнигина ҳимоя қилишга қобил эдик». («Ферганская правда», 1989 йил, 138-сон).

Комсомольск посёлкасида таёқ ва тошлар билан қуролланган, жунбушга келган оломон йўлини 130 нафар аскар тўсиб чиққан эди. Улар ўзларининг ожизликларини қўмондонлик томонидан солдат ва офицерларга ўточар қуроллар берилмаганлиги билан изоҳлайдилар. Таажжуб, босқинчи безориларга қарши қуролсиз аскарларни рўбарў қилган қўмондонлик нега тинч митингга қуролли қўшин бошлаб келади? Ҳеч қандай жангарилик аломати сезилмаган бир пайтда ким халққа ўқ узишга буйруқ беради? Нима сабабдан? Жавоблар ҳар хил бўлиши мумкин. Аммо ҳақиқат битта — Қўқонда Ўзбекистон мустақиллигига қарши ўқ узилган. Бу ўзбек халқини қўрқитиш, қайта қуриш шарофати билан ўрнидан қўзғалаётган шерни тиз чўктириш учун ўтказилган ваҳшиёна тадбир эди. Ўша кунларнинг шоҳидлари июнь ойидаёқ бу воқеага холис баҳо беришган. Аскарлар Қўқонда тинч намойишчиларга қарши ўқ узган эдилар. Москва ўқ ва резина калтаклар ёрдамида ўзининг сиёсий-иқтисодий озодлиги учун бош кўтарган ўзбек халқининг ўз-ўзини англаш туйғусини бўғиб ташлашга ҳаракат қилган эди. («Коммуна» газетаси, 1989 йил, 138-сон). Кейинчалик марказий матбуот, ЎзТАГ шу фикрнинг аксини исботлаш учун кўплаб ташвиқий материаллар уюштирди.

Умуман, исён пайтида маҳаллий партия-совет идоралари, ҳуқуқ-тартибот органлари биноларига қилинган ҳужумларнинг моҳияти ҳақида ўйлаб кўриш фурсати келди. Улар фақат Қувасой ва Тошлоқда қўлга тушган кишиларни озод этиш учунгина бўлмаган. Халқ менимча ўз норозилигини шу тариқа изҳор қилган. Мана, бир мисол. 7 июндан 8 июнга ўтар кечаси Ўзбекистон районидаги «Ғаниобод» совхози ишчиси Нурмуҳаммад Қосимовнинг милиция ходимлари томонидан отиб ташланиши халқнинг қаҳру-ғазабини қўзғади.

ҚЎҚОНДА ТЎКИЛГАН ҚОНЛАР ҚУТЛУҒ, шаҳидлар қонидир. Ўша куни қурбон бўлган фидойилар мустақиллик учун курашга ўз азиз жонларини бахш этгандилар. Узоқ вақтгача Қўқонда мустамлака қўшинлари томонидан ҳалок этилган, ярадор бўлган кишилар сони ҳам сир тутилди. Расмий маълумотларда эса сохтакорлик билан қурбонлар сони ўта камайтириб кўрсатилди. Ниҳоят, Президент Ислом Каримов ўтган йил ноябрь ойида Фарғонага келган пайтида 1989 йил 9 июндаги қонли воқеалар устидаги пардани олиб ташлади. Майдонда 17 киши ҳалок бўлган. Ярадорлар ҳам кўп эди. Ҳалок бўлганларнинг аксарияти айни куч-қувватга тўлган, оқил, мард ёшлар эдилар. Шуҳрат Олимов Қўқон таксомотор паркида шофёр, уч фарзанднинг отаси Абдумавлон Маҳкамов «Текстильмаш» корхонаси ишчиси эди. Қишлоқ хўжалик техникуми талабаси Алижон Бобожонов, Қўқон локомотив депоси ишчиси Азизхон Деҳқонбоев, муштипар онанинг якка-ю ягона ўғли бўлган Алишер Раҳматуллаев, икки боланинг отаси Қодиржон Нурматов ва бошқа қаҳрамонлар Қўқондаги Ғалаба майдонида муқаддас истиқболимиз йўлида жон бердилар.

Таассуфлар бўлсинким, кўксини душман ўқига рўпара қилган қўқонлик мард ўғлонларнинг хотираларини биз ардоқлай олмадик. Улар нишонсиз қабрларга дафн этилдилар. Ўша майдонда ярадор-майиб бўлганлар билан ҳам ҳеч кимнинг иши йўқ. Хайриятки, жасур ҳофиз Дадахон Ҳасангина Қўқон қурбонлари хотирасига гўзал қўшиқлар айтиб, қалбларга озгина таскин берди...

Фарғона фожиаларига сиёсий баҳо бериш пайти келганлиги кўп таъкидланяпти. Ҳақ гап. Аввало, биз юқорида исён деб баҳолаган бу воқеалар икки томчи сувдай 1916 йил воқеаларига ўхшашлигини айтиб ўтиш керак. 1916 йилги миллий-озодлик ҳаракатининг бошланиб кетишига бир нарса — Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқларидан фронт орти ишларида фойдаланиш учун мардикорликка олиш ҳақидаги подшо фармони ўзига хос учқун бўлганди. Мустамлака зулми туфайли сабр косаси тўлган халққа бу фармон кўча ва майдонларга чиқиш, уйларга ўт қўйиш, амалдорларни ўлдириш учун баҳона бўлганди. Чор ҳукуматига қарши кўтарилган қудратли халқ исёни кейинча миллий озодлик ҳаракати деб баҳоланди.

Қувасойдаги кичик бир низо Фарғонада бошланган озодлик учун кураш ҳаракатига бир сабаб бўлган, холос. Исённинг асл моҳияти эса бутунлай бошқача эди. Фарғона исёни ўзбек халқи онгида жуда катта қўзғалиш ясади. Марказга нисбатан курашнинг янада алангаланишига қудратли туртки бўлди. Исённинг бошқа вилоятлар ҳудудига ёйилиб кетишига ҳам оз қолди. Андижон, Наманган, Тошкент, Самарқанд ва Қашқадарёда ҳам шундан сўнг маълум қўзғалишлар бўлиб ўтди. Водийда норасмий уюшмалар ҳаракати авж олди. Албатта, буларнинг ҳаммаси ёлғиз Фарғона исёнининг таъсири деб айтиш ноўрин. Аммо исён ўз ишини қилди. Биз марказнинг ким эканлигини, йиллар давомида куйлайвериб тилимиз ўрганиб кетган дўстликнинг асл қиёфасини англаб етдик.

ДЎСТИМ ИСБОТЛАШГА УРИНГАНИДЕК, мустақиллик осонликча қўлга киритилгани йўқ. У халқимизнинг узоқ йиллар сабот ва матонат билан олиб борган кураши, ўзбек зиёлиларининг тинимсиз саъй-ҳаракатлари, Президент Каримовнинг оқилона ва жасоратли сиёсати ва бошқа ўнлаб омиллар эвазига эришилди.

Бу йўлда қурбон бўлганларни хотирлаш ҳам фарз, ҳам қарздир. Ўша июнь воқеаларидан буён бир ўхшатиш ҳеч хаёлимдан кетмайди. Тошкентдаги Мустақиллик майдонида ўрнатилажак озодлик обидасининг қандай бўлиши ҳақида фикр ва мулоҳазалар авж олган шу кунларда Фарғона обкоми биносини ишғол этган йигитлар — шербаччалар ёдимга тушади. Боиси шундай. Ҳаммамиз учун табаррук ҳазрат Навоий номи билан боғлиқ машҳур занжирбанд шер сурати бор. Назаримда баъзан амир Алишерга нисбат бериладиган бу суратда Ҳазрат ўзларини эмас, балки, кўз ўнгиларида парчаланиб кетаётган ва шу кетишда занжирга тушиши муқаррар бўлган улуғ Туркистон шери — ТУРОННИ башорат қилганлар. Узоқ йиллар онгимда бу сурат Навоийни эмас, балки занжирдаги Туркистонни ифодалаб келди. Ўша Фарғона воқеалари кунлари назаримда, занжирбанд шер — Турон бир тўлғонган эди... Шукурки, занжирлар узилди. Мен озодлик обидасини ўша, Навоий ҳазратларига нисбат бериладиган суратдаги, аммо энди занжирларни узган ҳайбатли шер сифатида тасаввур этаман. Юксак пойдевор устига мағрур қиёфада, мардона сифатда темир занжирларни узаётган шер — Туркистон шери... Обида менимча ана шундай бўлиши керак.

Озодликка эришган Туркистон тимсоли бўлмиш занжирларини узаётган шер пойига эса юртимиз озодлиги учун жон фидо қилган барча қаҳрамонларнинг номлари битилиши лозим. Унга, шунингдек, Туркистон батамом кишанлаб ташланди, халқ онгида мустақиллик ғоясидан асар ҳам қолмади дейилган мудҳиш, иккиюзлама тоталитаризм замонларида ҳам мустақиллик учун курашганларнинг номлари ёзиб қўйилиши керак. Зеро, мустақиллигимиз ниҳоли ўтқазилган тупроқ, не фожиаки, қон билан ҳам намланган эди...

Акс садо

БОЙДАН БОЙНИНГ ФАРҚИ БОР

Ҳурматли бош муҳаррир!

Сиз, севимли газетамизнинг 20 январь сонидаги «Бойлардан қўрқмайлик, жаноблар!» деган мақолангизда диёримизнинг тўкин-сочин бўлиши, кишиларнинг ҳеч нарсага хору зор бўлмай бою бадавлат яшаши, одамларнинг, бойларнинг диёнатли, мурувватли, раҳму шафқатли ва энг асосийси ҳалол бўлишини истаб, шу бойликка эришиш учун ҳаракат қилиш зарурлигини уқдирасиз.

Сизнинг бу куюниб ёзишингизда қашшоқ халқимизга нисбатан ачиниш ва меҳрибонлик бор. Шунинг учун ҳам ҳаммани бой бўлишга ва бойликдан қўрқмасликка чақирасиз. Бироқ ҳамма ҳам бой бўлавермайди. Бойликнинг ўзи келмайди. Пешонасида бор одам бой бўлади, ўшанда ҳам ҳаракат қилса. Қани энди, Сиз айтгандек, ҳалоллик билан топилса бойлик. Кишиларни зор қақшатиб, уларнинг аччиқ кўз ёшлари ҳисобига бойишмаса экан.

Мени кечиринг. Эҳтимол, хато қиларман. Билмадим, шу ғоя асосида тарбия топганим учунми, Солиҳбой ва Мирзакаримбойларни мақтаб юборганингиз ёқмади, менга. Бири камбағал хизматкорнинг жуфти ҳалолига кўз олайтириб, жонига зомин бўлгани, иккинчисини эса туғишган қариндошининг севгилисини тортиб олгани учун мақтаймизми? Ҳозир ҳам бойлар бор. Эҳтимол, Сиз айтган одамсевар бойлар ҳам бордир, қаерлардадир. Аммо биз ундайларини учратмадик.

Бойлигидан қўрқиб, ўғри, талончиларга хайру эҳсон қилади-ю, лекин яланғоч бечорага бир чақа ҳам беришмайди ҳозирги бойлар. Маркс билан Ленин ҳаммани тенг қиламан деб, хаёлий коммунизм қурмоқчи бўлган эканлар. Социализм тенглик эмас, яширин капитализм эканини бошимиздан ўтказдик.

Президент томонидан яхши-яхши фармонлар чиқарилаяпти. Уларнинг ижросини кимлар амалга оширади. Ўша Солиҳбойлар сайлаган Қодирқул мингбошиларми? Ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкинки, ўтган сайловларимизнинг кўпида ана ўшанақа мингбошиларни сайлаб қўйган эканмиз.

Ҳамма ишларни ижро этувчилар халқ ноиблари эмасми? Деярли ҳамма амалдор ноиб. Шўро хўжалиги директори ноиб, қишлоқ кенгаши раиси ноиб, прокурор ноиб, миршаблар бошлиғи ноиб. Эҳтимол, шуларни бой десак, тўғри бўлар!

Қўлимиздан келмайдиган ишларни қўя турайлик. Бажариш имконимиз бўлганларини ҳам қилмаймиз. Гапни олиб қочма, дейсизми? Мана мисоллар. Ўқитувчи бепул газ билан таъминланади, дейишди. Қуриб кетсин, шу гази ҳам. Қўлимизда талонлар тўпланиб қолди. Пулга оладиганларимиз ҳам йўқолди. Газчилар ҳам ўқитувчи бор кўчадан четлаб ўтадилар.

Электр чироғимиз ўн кун ёниб турса, ўн кун ўчиб қолади. Керосинни кўрмаганимизга эса ўн йиллардан ошгандиров. Автобус деган нарсани гапиришнинг ўзи оғир. Хоҳласа қатнайди, хоҳламаса йўқ.

Мактаб болаларига бепул овқат бериш бошланганига анча бўлиб қолди. Биронта халқ ноибининг, аҳволларинг қандай, шароитинг борми, нима етмайди, болаларга нима бераяпсизлар, деб сўраб келганини билмаймиз.

Яхши ният билан харид қилиб қўйган шиферини, кўпнинг иши битсин деб совхоз гаражини ёпишга бериб юборган бева икки йилдан бери қатнаб уни ололмаса. Хизматга туҳмат эмасми бу? Мана қанақа Солиҳбойлар бор бизда! Буни қўйинг, йиғинларда, нега Президент ўқитувчиларнинг иш ҳақини тез-тез оширади, деган кўролмаслик, тортишувларга нима дейсиз?

Илгариги замонимиз ёмон бўлса ҳам бир яхши одат бор эди. Матбуотда чиққан танқидий мақола райком бюросида муҳокама қилиниб, тегишли чоралар кўрилар эди. Ҳозир-чи? Қанча йиғлама, сен билан ҳеч кимнинг иши йўқ.

Сизнинг газетангизга лоқайд ҳарбий комиссару бепарво врач ва районимиздаги эътиборсиз халқ ноиблари ҳақида хабарлар юборган эдим. Улар натижасиз йўқолиб кетди... Ҳа, бой бўлайлик, аммо Солиҳбой ёки Мирзакаримбойга ўхшаш бўлмайлик. **Инсофли, ҳалол, камбағалга қайишадиган, мард бойларимиз бўлсин.** Бунинг учун, энг аввало, маънавий бой бўлишимиз ва маънавий бирлигимиз керакка ўхшайди. Шу жиҳатдан газетанинг ўша саҳифасида Мақсуда Эргашеванинг «Бу не элким» деган шеъри босилгани айни муддао бўлибди.

Ҳурматли муҳаррир. «Яшасин ўзбекнинг нимжон бойлари!» деган хитобингиз баҳона, юрагимиздаги дардларнинг бир чимдимини тўкиб солдик, холос.

Бошқа кимга ҳам айтамиз.

Эркин МИРЗАЕВ,
Қашқадарё вилояти, Яккабоғ туманидаги 65-ўрта мактаб муаллими

Ҳар кимки ҳаёт мажлисига кирибтур...

«БОБУРНОМА» БАДИИЯТИ

«**Б**ОБУРНОМА» АСАРИ тарих, этнография, жуғрофия, биология, тил тарихи каби бир қанча фанлар учун бой материал берувчи манба бўлиши билан бирга ўзбек классик адабиётида XVI аср насрининг нодир ёдгорлиги ҳам ҳисобланади. Бобур бу асарда XV аср охири XVI аср бошларида Ўрта Осиё, Афғонистон ва Ҳиндистонда бўлиб ўтган ижтимоий-сиёсий воқеаларни содда ва ихчам иборапарда очиқ, равшан, жонли ва ҳаётий тасвирлайди. Мемуарда замонанинг ижтимоий-сиёсий ҳодисалари, илмий ютуқлари, маиший сезгилари, муаллифнинг эсдаликлари сўз санъати билан уйғунлашиб ғоят мароқли, зангин маънодор қиссани ташкил этади. Бобур фактларга суянган ҳолда баъзан ҳаётни бадиий ўзлаштиришга интилади, айрим ҳолларда воқеаларни қуруқ баён қилмасдан тарихий шахслар портрети, характери, образини яратиш, хилма-хил ҳаёт ва табиат манзараларини чизиш орқали акс эттиришга эришади. Асарда Фарғона, Мовароуннаҳр, Афғонистон, ва Ҳиндистондаги айрим боғлар, шаҳарлар, жилғалар, сойлар, жанг ва ов саҳналари ҳам моҳир рассом мўйқаламига хос усталик билан тасвирланган.

Бобур ўз асарида ихчамликка эришиш учун кўп ўринда халқнинг бой оғзаки ижодига мурожаат қилади. Унинг асари ҳашамдорлик, ялтироқлик, жимжимадорликдан холи бадиий услуби ва халққа яқин жонли, образли тили билан ажралиб туради. Адиб кишилар характерини тасвирлар экан, муайян шахс характерини очишга ёрдам берадиган, шунингдек, жой ва табиат манзараларини китобхон кўз ўнгида яққол акс эттирадиган мақол ҳамда ҳикматли сўзлардан усталик билан фойдаланади, уларни ўрни-ўрнида маҳорат билан ишлатади.

Бобур Фарғонада ўзаро урушларни авж олдиришнинг фаол ташаббускорларидан бири Али Дўст ва унинг ўғли Муҳаммад Дўст ҳақида гапирар экан, биринчисининг қилган ёмонликлари олдига келиб, оёғига корд (яра) чиқиб, азобланиб ўлганлигини тасвирлайди ва Муҳаммад Дўст ҳақида шундай дейди: **«Муҳаммад Дўст ўзбекка кириб эди, филжумла ёмон эмас эди. Андин ҳам кўрнамаклик қилиб қочиб, Андижоннинг кўҳпояларига бориб, ёғиликлар ва фитналар ангиз қилди. Охир ўзбек илигига тушти. Кўзларини кўр қилдилар, «кўзларини туз тутти»нинг бу маъниси бор эмиш».**

Бу ерда келтирилган «Кўзларини туз тутти» мақоли турли фитналар билан шуғулланиш туфайли ҳеч кимга вафо қилмаган шахснинг характеридаги кўрнамакликнинг моҳиятини жуда ихчам шаклда ёритишга хизмат қилган.

Бобур ҳаёт ва табиат манзараларини тасвирлар экан, шу манзараларга боғлиқ ҳолда, унда ҳаракат қилувчи шахсларнинг, уларнинг айрим характер ва хусусиятларини ҳам чизади. У 1506 йилдан 1507 йилга ўтар қишда Ҳиротдан тоғ йўллари орқали Кобулга қайтишдаги воқеаларни баён қилиб, Ҳавволи Кутий олдидаги кечинмаларини шундай тасвирлайди: **«Ҳаввол торроқ кўрунди, мен Ҳавволнинг оғзида курак олиб, қор кураб, ўзумга бир такя миқдори ер ясадим, қорни кўксимгача қаздим, ҳануз ерга етмайдур эди. Бир нима элга паноҳ бўлди, ўшанда-ўқ ўлтурдим. Ҳар неча дедиларким, Ҳавволга боринг, бормадим. Кўнгулга кечтиким, бори эл қорда ва чопқунда, мен иссиқ уйда ва истироҳат била, мунда барча улус ташвиш била машаққатта, мен унда уйқу била фароғатта. Мурувваттин йироқ ва ҳамжиҳатликтин қироқ ишдир. Мен ҳам ҳар ташвиш ва машаққат бўлса кўрайин, ҳар нечук эл тоқат қилиб турса турайин, бир форси масал бор: «Марг боёрон сурааст».**

Бу парчада ўз навкарлари билан бирга барча сафарларнинг, ҳарбий юришларнинг қийинчиликларини, азоб-уқубатларини, кулфатларини кўрган, оддий жангчидай тоғу тош, чўлу саҳроларни кезган, ўз навкарларига меҳрибон ва ғамхўр шахс — Бобурнинг фазилатлари, унинг оддий инсон сифатидаги туйғулари, дўстлик ва аҳиллик ҳислари намоён бўлган. Бу тасвирдаги «Марг боёрон сурааст» мақоли эса ана шу ҳис ва туйғуларнинг бадиий ифодаси сифатида бериладики, у аввалги фикрларни янада бўрттириб кўрсатиш билан бирга тасвирнинг чўзилиб кетишига йўл қўймайди, лўнда баён этилишини таъминлайди.

«Бобурнома» муаллифи жуда кўп ва хилма-хил ҳаётий, ижтимоий-сиёсий воқеаларни тасвирлаш жараёнида айрим тарихий шахсларнинг мунофиқлигини, ёлғончилигини ғазаб ва нафрат билан ифодалайди. Бобур 1500 йил воқеаларини тасвирлар экан, Шайбонийхоннинг айрим ҳаракатларини шундай баён қилади: **«Хожа Яҳёдин чун Шайбонийхон мутаваҳҳим эди, икки ўғли Хожа Муҳаммад Зикриё ва Хожа Боқи била Хуросон сари рухсат берди. Кейин бир неча ўзбек бориб, ҳазрати Хожани икки йигит ўғли била Хожа кордзон навоҳисида шаҳид қилдилар. Шайбонийхоннинг сўзи бу экандуркимм, Хожанинг иши мендин эмас эди. Қанбарбий ва Кўпакбий қилдилар. Бу андин ёмонроқ, масал борким, «Узраш батар аз гуноҳ».**

Бу ўринда келтирилган мақол шахс характеридаги муҳим салбий хусусиятни аниқ ёритишга хизмат қилган.

БОБУР ЖОЙЛАРНИ, ТАБИАТ МАНЗАРАЛАРИНИ тасвирлашда ҳам халқ мақоллари ва таъбирларидан маҳорат билан фойдаланади. У Ахси қўрғони билан унинг атрофида яшовчи аҳолининг боғ-роғлари, экин майдонлари бир-биридан узоқ жойлашганини баён этаркан, дейди: **«Деҳ кужову дарахтон кужо» масалини ғолибо Ахси учун айтибдурлар».** Ёки Косон аҳолисининг ҳовли-жойлари, боғлари тамом сой бўйига жойлашганлигини **«Пўстини пешбарра»** деган халқ таъбири билан изоҳлайди. Асардаги кишилар характери, жой тасвири ва табиат манзаралари чизилган ўринларда эса: **«Қопудагини қопмаса, қаригунча қайғурур», «Душман не демас, тушга не кирмас», «Инонмағил дўстунгға, сомон тиқар пўстунгға», «Тенг бўлмагунча тўш бўлмас»** каби бир қанча ўзбек ва форс-тожик тилидаги халқ мақолларини қўллайди ва фикрни ихчам, услубни силлиқлаштиришга муваффақ бўлади.

Бобур асарда кишилар характерини, уларнинг руҳий ҳолатлари, психологик кечинмаларини, ички ва ошкора нутқларини, табиат лавҳаларини тасвирлаганда халқ мақолларининг айнан ўзини ишлатиш билан чекланиб қолмаган. У баъзан халқ мақолларининг мазмунини англатувчи, уни янада конкретлаштиришга ёрдам берадиган жумлаларни ҳам қўллайди, халқ мақоллари, ҳикматли сўзларига ҳамоҳанг тизмалар яратади. 1506 йил воқеаларини тасвирлар экан, Бадиуззамон Мирзо томонидан уюштирилган зиёфатдаги тартиб-қоидани баён этиб, Бобур шундай ёзади: **«Ҳар кимдин яхши иш қолғон бўлса, анинг била амал қилмоқ керак, агар ота ёмон иш қилган бўлса, яхши иш била бадал қилмоқ керак».**

Бу жумлани келтириш билан муаллиф, биринчидан, дидактик характерга эга бўлган масалани — кишиларнинг энг яхши одатларини ўрганишга, фойдалиларини давом эттиришга, ҳаётнинг ҳозирги талабларига жавоб бермайдиган тартиб-қоидалар ўрнига янгиларини жорий этишга даъват этишни илгари сурган бўлса, иккинчидан, айтилмоқчи бўлган фикрнинг ҳақиқий мағзини очишга муваффақ бўлган.

Айрим ўринларда муаллиф ҳикматомуз жумлалар ичига халқ мақолини сингдириб юборишга эришган. Масалан, Рано Сангога қарши жанг арафасидаги воқеани баён қилиб, ўзининг жангчиларга қарата сўзлаган нутқини шундай ёзади; **«Ҳар кимки ҳаёт мажлисига кирибтур, оқибат ажал паймонасидин ичгусидур ва ҳар кишиким, тириклик манзилига келибтур, охир дунё ғамхонасидин кечгусидир. Ёмон от била тирилгандин, яхши от била ўлган яхшироқ»...**

Бобур томонидан ишлатилган, кишилар характерини, ҳис-туйғуларини, кайфият ва ҳолатларини очишга ёрдам берадиган мақолларнинг кўпчилиги ҳозирги вақтда ҳам ўз ҳолатида, баъзан ўзгарган шаклда қўлланади.

«Бобурнома» муаллифи айрим жойларни, уларнинг муҳим хусусиятларини ёритганда халқ афсоналари ва ривоятларини келтиради. Масалан, Хўжанд билан Конибодом орасидаги дашт ҳақида шундай дейди: **«Хўжанд билан Конибодом орасида бир дашт тушубтур, «Ҳодарвеш»қа мавсумдур. Ҳамиша бу даштқа ел борур; тунд еллари бор; Хўжандгаким ғарбидур, доим мундин ел борур. Дерларким, бир неча дарвеш бу бодияда тунд елга йўлуқуб, бир-бирини топа олмай, ҳодарвеш-ҳодарвеш де-де ҳалок бўлубтурлар, андин бери бу бодияни «Ҳодарвеш» дерлар».**

Ёзувчи жойнинг номини халқ этимологияси орқали ёритиш учун шу жой ҳақидаги ривоятни келтиради. Худди шунингдек, Ғазни вилоятини тасвирлар экан: **«Китобларда битибдурларким, Ғазнида бир чашма бордуркимм, агар нажосат ва казурот бу чашмага солсалар, ўшул замон тўлғоқ ва тўфон ва чопқун бўлур. Яна бир тарихта кўрулубтурким, Рой Ҳинд Сабуктегинни Ғазнида мухосара қилғонда Сабуктегин буюрурким, бу чашмага нажосат била казурот солурлар. Тўлғоқ ва тўфон ва чопқун бўлур. Бу ҳийла била ғанимни дафъи қилур эрди. Мен Ғазнида ҳар неча тахассус қилдим, бу чашмадин ҳеч ким нишон бермади»,** деб кўрсатади. Бундай ривоятлар жой тасвирининг мароқли чиқишини таъминлаш билан бирга, китобхон томонидан асарнинг енгил ўқилишини ҳамда эстетик таъсир кучини оширишга кўмаклашади.

«Бобурнома» эпик асар, унда объектив воқеалар тавсиф қилинади. Лекин бу ҳол лирик чекинишларни инкор этмайди. Бобур ўрни билан кишиларнинг ички кечинмалари, руҳий ҳолатларини акс эттириш, у ёки бу шахснинг характерини очиш, тасвирланаётган воқеанинг мазмунига аниқлик киритиш, айрим воқеалардан тегишли тарбиявий хулосалар чиқариш учун лирик парчалар келтиради. Асардаги бундай лирик парчаларнинг бир қисми шоирнинг ўзиникидир. Бобурнинг ўз ғазалларидан олган байтлар, шунингдек, рубоийлар бир томондан асарнинг қайси вақтда яратилганлигини аниқлашга ёрдам берса, иккинчи томондан, асарнинг бош қаҳрамони бўлган бу шахснинг муайян пайтдаги руҳий ҳолатини, кечинмаларини ва бирор масаладаги қарашларини ифодалайди. Масалан:

Чархнинг мен кўрмаган
жавру жафоси қолдиму,
Хаста кўнглум чекмаган
дарду балоси қолдиму.

1506 йили қишида Ҳиротдан Кобулга Қандаҳор тоғ йўллари билан оғир қийинчиликлар ичида келаётган пайтда айтилган бу байт муаллифнинг руҳий ҳолатида юз берган кайфиятни ифодалашга хизмат қилган. Лекин «Бобурнома»да келтирилган кўп лирик парчалар Шайх Саъдийнинг «Гулистон», «Бўстон» асарларидан, Хожа Ҳофиз ғазаллари ва рубоийларидан олингандир. Форс-тожик тилидаги бу лирик парчаларнинг бир қисми ҳикматли сўз ва халқ мақоллари мазмунини англатади.

«**Б**ОБУРНОМА»ДАГИ АЙРИМ ЛИРИК ПАРЧАЛАР бирор-бир зодагон ёки ҳарбий амалдорнинг шармандали ҳалокатини тасвирлаш муносабати билан ҳам келтирилган. Бобур турли фитналар уюштириб, мамлакатнинг уруш майдонига айланишига фаол иштирок этган, қанчадан-қанча бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилишига сабаб бўлган кишиларнинг ўлимини тасвирлар экан, улардан тегишли хулосалар чиқаради, давр учун улкан аҳамиятга эга бўлган тарбиявий қарашларни илгари суради. У ўзининг бундай хулосалари ва қарашларини ифодалаш учун ахлоқий, дидактик ва фалсафий мазмундаги лирик парчалар келтиради. Масалан, Умаршайх вафотидан кейин Бобур саройида энг юксак мавқени эгаллаган ва Бобурга қарши фитна уюштирган Ҳасан Яъқуб ўз қилмишининг қурбони бўлган, у йигитлари томонидан отилган ёй ўқига учган. Бобур бу воқеалардан шундай хулоса қилади:

Чу бад карди эмин зи
офот,
Ки вожиб шуд табиатро
мукофот.

(Ёмонлик қилганингдан кейин офатлардан амин бўлма, чунки табиатнинг берадиган жазоси аниқдир).

Халқ оғзаки ижодининг эртак, достон каби оммавий жанрлардаги асарларда воқеалар асосан насрий йўлда баён қилиниши билан бирга, айрим хулосалар, тасвирлар, портрет ва характерлар назм билан ҳам ифодаланади. Бобур ҳам халқ оғзаки ижодининг ана шу услубидан ўринли фодаланиб, кишилар характерини очишга ёрдам берувчи лирик парчалар келтиради. У турли фитналар, ҳарбий иғволар уюштириб юрувчи Ғозихон ҳақида гапирар экан, бу шахснинг бевафолиги ва номардлигини кўрсатиш учун энг қийин пайтда ўз жонини қутқазишни кўзлаб, ота-онаси, эгачи-синглиси, бола-чақасини душман қўлига ташлаб кетганини нафрат билан баён қилади ва ярамас хислатларини очадиган шундай лирик парча келтиради:

Мабин он беҳамиятроки
ҳаргиз,
Нахоҳад дил рўйи
некбахти.
Тан осони гузинад
хештанро,
Зану фарзанд бигузорад
басахти.

(Ундай беҳамиятни кўрма, у ҳеч қачон хушбахтлик юзини кўрмайди. У ўз гавдасини қутқариб, хотин, бола-чақасини ёмон ҳолда қолдиради).

Юқоридаги мисоллардан кўринадики, адиб воқеалар баёнининг силлиқ ва жонли бўлишини таъминлаш, кишилар характерини образли тавсифлаш, услубни ихчамлаштириш, бўёқдорликни кучайтириш учун ҳикматли сўзлар даражасида турувчи лирик парчаларни усталик билан танлаган.

Бобур шарқнинг мустабид, қаллоб, ғаламис ҳукмдорларидан бири Хисравшоҳни, унинг хатти-ҳаракатларини тасвирлар экан, юмористик элементлар билан бирга ҳажвий элементлар воситасида тасвирни кучайтиради: **«Ҳисор эли, алалхусус Хисравшоҳга тааллуқ эл ҳамиша шурб ва зинога машғул эдилар. Бу мартабадаким, Хисравшоҳнинг навкарларидан биров бир кишининг хотунини тортиб элтар, бу хотуннинг эри Хисравшоҳга келиб додхоҳлик қилур, жавоб берурким, неча йил сенинг била эди, неча кун анинг била бўлсун».**

Бу тасвирда шоҳнинг ёвузлиги тўла намоён.

ХУЛЛАС, «БОБУРНОМА» МУАЛЛИФИ ўз асарида воқеа ва ҳодисаларни, кишилар характери ва хусусиятларини, табиат лавҳалари, жойлар манзарасини тасвирлаганда уларни ўқувчи кўз ўнгида тўла-тўкис намоён этиш учун халқ мақоллари, ҳикматли сўзлари, ривоят ва афсоналаридан, халқ юморидан санъаткорлик билан фойдаланади.

Дарҳақиқат, бу асар жуда кўп фанлар учун қимматли бўлган маълумотларни ўзида жамлаган қомусий асар бўлиши билан бирга, академик В. В. Бартольд айтганидек ўзбек прозасининг XVI асрдаги нодир ёдгорлигидир.

Салоҳиддин ЖАМОЛОВ,
филология фанлари номзоди, доцент

«ЎЗНИ АНГЛАШ УЧУН ЎЗГАНИ ЎРГАНАМАН...»

ДАВРА СУҲБАТИ

Бир қанча муддат илгари Таржима марказида таржима адабиёти ва унинг ташвишлари ҳақида баҳс-суҳбат бўлиб ўтган эди. Бу давра гурунгида ижодкорлардан Ғайбулла ас-Салом, Муҳаммад Али, Садриддин Салим ҳамда мунаққид ва ноширлардан Бахтиёр Омон, Ҳамидулла Кароммат, Фазлиддин Саид, Зоҳиджон Содиқий иштирок этишди. Қуйида шу даврда суҳбатини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Ғайбулла ас-САЛОМ: — Бугунги адабий жараён мураккаб ижтимоий вазиятда кечмоқда. Бир ёқда иқтисодий танглик ўз ишини қилаётибди. Ҳамма ҳозир «иқтисодчи» бўлиб кетган. «Аввал иқтисод, кейин сиёсат». Шу топда калом кўнгилга сиғадими! Китоб савдоси ҳеч қачон бунчалик касодга учрамаган эди. Баъзи бировлар: «ҳозир шундай бир маррага етиб келдикки, буёғига, лоақал бир неча йил китобдан дам олиш керак», деб айтишмоқда. Ким билсин. Балким бу гапда ҳам жон бордир? Нашриёт даргоҳига, босмахона дастгоҳларининг ёнига бориб бўлмайди: чақади! Қоғоз — фалон пул.

Фазлиддин САИД: — Қизиқ. Илгари китоб ўқиб дам олган бўлсак, энди буёғига «ковш» қайтариб, китоб ўқимай дам олар эканмиз-да? Начора. Кўникишга тўғри келади. Аммо тарки одат амри маҳол. Ҳамон «бултурги эшмат»часига хониш қилаётган муаллифу мутаржимларимиз, муҳаррирy мунаққидларимиз кам эмас. Бошқа ёқдан эса, «янгичасига» иш кўриб, мўмай пул орқасидан қуваётганлар, ҳар хил маза-матрасиз, беҳаё, пуч нарсаларни ёзиб ёки ўгириб ётганлар ҳам кўпайиб кетди.

Албатта турғунлик даврини қандай сўзлар билан койимайлик, ўша оғир йилларда ҳам ифтихор қилишга арзигулик таржималар яратилмабдими? Наҳотки, бугун бўш-тақир жойда турган бўлсак? Оббаҳолам, Фирдавсий, Ҳайём, Саъдий, Жомий, Шекспир, Шиллер, Байрон, Пушкин, Руставели, Тагор, Гунтекин, Авезов, Айтматов, Ҳамзатов асарлари, жаҳон адабиётининг нодир намуналари, «Декамерон», «Илоҳий комедия», «Фауст»ларнинг ўзбек тилига таржималари ўша биз турғунлик деб атаётган даврнинг маҳсулидир.

Зоҳиджон СОДИҚИЙ: — Ифтихор қиладиган ва уяладиган ишлар кўп бўлган, албатта. Илгари шундай бўлган, ҳозир ҳам шундай. Китоб дўконларининг пештахталарига қаранг. Ўзбек тилида-ку китоб тақчил, аммо борларининг ҳам бозори чаққон эмас-да. Нима учун шундай?

Садриддин САЛИМ: — Сабаби, менимча, қоғоз тақчил бўлганини-ку қўя турайлик, борингки, ҳали айтилганидай, қоғоз сув текин, интиҳойи хор бўлган тақдирда ҳам асло босиб бўлмайдиган нарсалар тиқилиб ётибди.

Таржима адабиётининг савдода ётиб қолаётган ўзбек тилида китоб кўплигидан эмас. Аксинча. Китобхоннинг бу нарсаларни ўқигиси келмайди, вассалом. Чунки таржима нашри ҳам мафкуранинг қурбони бўлди-да. Дўстлик дедик, байналмилалчилик дедик, улуғ оға дедик, кичик ини дедик, фалон мавзу дедик — таржима қилавердик. Бу асарларни биров ўқийдими ёки йўқми, буёғини ўйламадик.

Ғ. С.: — Бу муаммоларнинг барчасини бир суҳбатда «ҳал» эта олмаймиз. Мен, асосан, бир-икки масала атрофида «айлансак», демоқчийдим. Булар: **мафкура ва таржима**, бизда таржимавий сиёсатда йўл қўйилган **нуқсонлар** ҳамда таржимада ўзлик ва ўзгалик хусусида.

Ривоят қиладиларким, кунларнинг бирида Боязид Бастомийнинг эшиклари тақиллабди.

— Лаббай! Ким керак? — сўрабдилар зоти шариф.

— Боязид Бастомий ҳазратларини кўрмоқчийдим.

— Ғалат... Бастомий ўзимга ҳам керак, дарвоқе, — жавоб қилибдилар ҳазрат. — Мана, қирқ йил бўлибдики ул кишини қидираман, тополмайман, тополмайман...

Инсонлар борки, туғилиб, яшаб, ўлиб кетади ҳамки, ўзини тополмайди. Наинки шахс, бутун-бутун халқлар, миллатлар ҳам асрлар давомида ўзлигини танимай, тарих сўқмоқларида адашиб, оворайи жаҳон бўлиб юриши мумкин. Масалан, биз ўзбеклар орасида ўз-ўзига «ким эдиму, ким бўлдим?» деган саволни берадиганлар кўпмикан? Боязид Бастомийдай табаррук, комил бир инсонки қирқ йил ўзларини тополмабдилар, биз ўзбек мардуми буёғи етмиш йил, нарёғи яна етмиш йилдан буён ўзимизни танимай юрган бўлсак, не ажаб?..

Ана энди бу ҳолни бадиий таржимага тадбиқ этиб кўринг.

З. С.: — Мен Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» асарининг икки олмонча таржимасини (Ҳерман Вамбери ва Василий Радлов) ўрганиб, ҳайрат бармоғини тишлаб қолдим. Ҳали буёқда ўзимиз «шоҳномаи туркий» деб юксак таърифланган, 73 фасл, 13 минг мисралик мазкур умумтуркий ёзма обидамизни ўзбек тилига шеърий мақомда ўгиришни хаёлимизга ҳам келтирмаган бир даврда, Ғарбда юз йиллар муқаддам можор, олмон, фаранг, кейинчалик ўрис шарқшунос олимлари уни чуқур ўрганишди.

Ф. С.: — Рост, аксарият, уларнинг чуқур илмий тадқиқотлари ва таржималари туфайли минг йиллар нарисида тошларга ўйиб ёзилган туркий ёдгорликлар, битикларни ўқиш, ўз маданий меросимизга эга бўлиш, ўзимизни ва ўзлигимизни таниш бахтига мушарраф бўлдик.

Ҳамидулла КАРОМАТ: — Яна унутмайликки, бу икки томонлама жараён. Шу маънода мўйсафид Шарқнинг ҳам муаззам Ғарб олдида хизматлари катта. X асрларда араб мутафаккирлари, улар қаторида Ўрта осиёлик мутафаннин, қомусий алломаларимиз (ал-Фаробий, Ибн Сино, ал-Хоразмий...) қадимги юнон ҳакимлари Афлотун, Жолинус, Буқрот, Суқрот, Иқлидус ва бошқаларнинг йўқолиб бораётган асарларини арабчага ўгириб, уларни Оврупо ва инсоният учун сақлаб қолдилар. Кўпчилик ҳолларда ёлғиз юнонлар эмас, бутун ўрта асрлар, Уйғониш даври Оврупо олимлари ҳам араб мутафаккирларининг беназир хизматларида ўзларини топдилар ва танидилар.

Ф. С.: — Мана, қўлимизда Юсуф Хос Ҳожибнинг «Юлдузча» нашриётида 1990 йилда ёш авлодга мўлжаллаб насрий баён ва шеърий парчалар билан чоп этилган (Боқижон Тўхли) рангдор китоб. Нашр сўнгида Саъдулла Аҳмад ўгирган анча мукаммал шеърий таржимадан намуна ҳам берилган.

1971 йилда «Қутадғу билиг» тилшунос олим Қаюм Каримнинг табдилида ҳам нашр этилган эди. Кейинги йигирма йил ичида бу умумтуркий ёдгорликка икки марта мурожаат қилдик. Бу ҳақда ўйлар эканман, асарни 1951 йилда парча ҳолида, асл туркий нусхаси ҳамда ўрисча сўзма-сўз таржимасида илмий шарҳлар билан босмадан чиқарган профессор С. Маловнинг жуда катта хизматини эслагим келади. (Санкт-Петербургда босилиб чиққан «Қадимги турк ёзуви ёдгорликлари» китобини назарда тутаяпман). Буни бизнинг мислсиз маънавий қадриятларимизни ўзимизга қайтарган беназир жасорат деса бўлади.

З. С.: — Тўғри-ю... Малов асарнинг матнини берди, сарфу наҳвини таърифлади ва ҳоказо. Ҳа, бу жасорат. Аммо «Қутадғу билиг»нинг ўзи ҳақида у киши нима деганини биласизми? «Баҳор тавсифи қисмини эътиборга олмаганда, «Қутадғу билиг» жуда зерикарли ва сўхтаси совуқ бир асар». Мана Сизга — «жасорат!». Бу ҳам Маловнинг сўзлари!

Ф. С.: —Профессор Малов олим сифатида туркий обидани обдон пухта текширган. Аммо у кишиқ адабиёт муҳиби эмас эди-да. Асарни тушунмаган. Тушунмагани олимнинг хатоси эмас, балки... фожиаси. Чунки «шоҳномаи туркий» деб қадр топган шундоқ асарни «тушунишнинг» ўзигина кифоя қилмайди. Уни — ўз маънавий мулкидай қабул қилиши керак. Бундай миллий, руҳий замин Маловда йўқ экан, бу ҳам табиий.

З. С.: — Дарвоқе, Маловдан саксон бир йил илгари, 1870 йилда «Қутадғу билиг»ни можор (венгер) шарқшунос олими Ҳерман Вамбери Австриянинг Инсбрук шаҳрида туркий аслияти, матни, олмонча таржимаси, чуқур илмий шарҳи ҳамда махсус луғати билан нашр қилдирган эди. Вамбери ўз тадқиқотида Оврупонинг ҳозирги гуллаб яшнаши Ўрта аср Шарқи туфайли содир бўлди, дейди. Туркий маданиятнинг кўҳналиги, унинг оламшумул аҳамиятига қойил қолади. «Туркий халқлар ўзларининг билимдонликлари билан бутун дунёни ларзага солган. Ҳайратомузки, бизнинг Оврупода ибтидоийлик ҳукм сурганда, уларда миллий адабиёт гуллаб яшнаган».

Ф. С.: — Ана холос! Лекин маъзур тутгайсиз, професор Ғайбулла ас-Салом ўзининг «Таржима назарияси асослари» дарслигида Вамберидан келтирган мана бу иқтибосини эслатсам: «Шарқ халқларининг феъл-атворида (японлар бундан мустасно) «осиёвийлик» деб аталмиш бир нарса бор. Меҳнатга унчалик тоблари йўқ, камҳафсала, ўзлари ашаддий мутаассиб кишилар. Японларни истисно қилганда, осиёвий халқлардан биронтаси ҳам мустақил ҳолда тараққиёт ва янгилик йўлини ихтиёр қилмаган. Осиёликлар фақат Оврупонинг бевосита ёки билвосита таъсири орқасидагина маданиятга эришишлари мумкин».

Ғ. С.: — Ҳа, тилимдан илинтирдингиз. Аммо, унутмайликки, бизни мақтаган ҳар бир кимсани — дўст, койиган ҳар бир кишини — душман деб бўлмайди. Мақтаб-мақтаб биқимиздан дарча очиб қўйишлари ҳам мумкин. Энг янги давр тарихи бунга жонли гувоҳ эмасми? Агар Вамбери «таърифлаган» ўша машъум иллатлар, ўша лаънати осиёвий лоқайдлик бизда бўлмасайди, бугунга келиб шундай саҳий, шундай бой бир ўлка талон-тарож бўлармиди! Минг йиллар сарҳадига туташиб кетган тарихимизни йўқ қилишларига йўл қўярмидик?

Ҳ. К.: — Кейинги йилларда таржима адабиётимизда анча яхши ишлар қилинди. Матбуот саҳифаларида Гётенинг «Ғарбу Шарқ девони» таржимасини ўқидик. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт «Отелло» номи остида Вильям Шекспирнинг бешта фожиасини чоп этгани йилнинг маданий воқеаси дегулик. Бир жилдликка Жамол Камол инглизчадан ағдарган «Ҳамлет», «Отелло», «Макбет», «Антоний ва Клеопатра», «Афиналик Тимон» киритилган. «333 рубоий» ҳам нур устига нур бўлди.

Лекин шунга қарамай, агар мендан таржимачилигимиз сиёсатида энг «чирсиллаб турган» масала нима? деб сўрашса, лўнда қилиб — «Мафкура ва таржима» дердим. Чунки таржима ҳам адабиётнинг «синфийлиги» ва «фирқавийлиги» қурбони бўлди.

Бахтиёр ОМОН: — Ўзбек бадиий таржимачилиги оғир танглигни бошдан кечирмоқда. Махсус буюртмалар асосида битилган китобларнинг умри қисқа. Токи, ўзбек ёзувчилари инсоншунослик сари қадам ташламас экан, таржимачилигимизда ўзгариш бўлмайди. Умид шоиру шуарода, уларнинг жаҳон адабиётидан озиқ олишида ҳамда бу маънавий хазина сандиғидаги китобларни ўқувчиларга етказаётган таржимонлар меҳнатини қадрлашида қолди.

Муҳаммад АЛИ: — Бугун таржима сиёсатимиз, биринчи галда ҳали оламга маълум бўлмаган буюк аждодларимизнинг асарларини турли тилларга таржима қилиб, жаҳонга ёйишдан иборат бўлса деймaн. Бу халқимизнинг бўй-бастини тўлиқ кўрсатишга имкон беради. Ахир жаҳонда тўртта саркарда бўлса, бири — бизнинг бобомиз, тўртта аллома бўлса, бири — бизнинг бобомиз, тўртта шоир бўлса, бири — яна бизнинг бобомиз... Лекин шундоқлигини жаҳон билсин-да.

Шу маънода жумҳуриятимизда Алишер Навоий ижодини ўрганадиган, уни бошқа тилларга таржима қилиш, тарғиб этиш билан шуғулланадиган, жаҳон мамлакатлари билан боғлайдиган махсус «Навоий хонадони» ташкил этилмоғи лозим, деб ўйлайман.

Шу йил январь ойида бўлиб ўтган Навоий асарлари таржимонлари анжуманининг иштирокчиси, таниқли белорус шоири Евгений Миклашевский шундай деб қолди: «Алишер Навоий беназир шоир экан. Биз шеърни шундай тушунамиз: у маълум бир нарсага, масалан, гулга, ёрга ёки ватанга бағишланган бўлади. Аммо Навоийда, бир ғазалда ҳам ёрни, ҳам гулни, ҳам ватанни, ҳам самовотни ва ҳоказоларни учратиш мумкин экан... Воажаб: буларнинг бари бир-бири билан чамбарчас боғланиб кетади. Бизда бундай шоир йўқ. Эсиз... Агар сизлар биргина Навоий ашъорининг ўзинигина таржима қилиб жаҳонга ёйсангиз, бас, халқингизнинг жаҳон маданиятининг юксак поғоналарида тура олишига кифоя қилади...»

Ҳақиқатан, таржима — қайта яратиш санъати экан, бу жараён ниҳоятда жозибали.

Шу ўринда яна бир нарсани айтмоқчи эдим. Асл нусха тилидан таржима қилганга не етсин! Таржимон учун тил билмасликнинг ўрнини ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди.

Ф. С.: — Шу учун, аслиятдан айниқса араб, форс, хитой, ҳинд, япон, усмонли турк тилларидан таржима қилувчи кишиларни алоҳида моддий ва маънавий рағбатлантирилса ёмон бўлмасди...

Ғ. С.: — Жўяли талаб! Бироқ шу билан бирга... Сиз, Муҳаммад Али, «тил билишнинг ўрнини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайди», дедингиз. Дуруст, ундай бўлса, мана, истеъдод деймиз. Нима бу? Хўш, истеъдод, таржимон истеъдодининг ўрнини бошқа бир нарса, борингки, ўша аслият тилини сув қилиб ичиб юбориш билан ҳам қоплаб бўладими? Қуруқ лисоний истибдод исканжасида истеъдод гулларини сўндириб юборишдан ҳам эҳтиёт бўлайлик. Тил ўрганиш жуда инжиқ нарса. Лекин уни, ҳар қалай, ўқиб, машқ қилиб, эгаллаш мумкин. Истеъдодни... «ўқиб ўрганса» бўладими? Йўқ! Мактаб, мадраса, корхона кишига илм, ҳунар, малака беради. Истеъдодни-чи? Истеъдодни оллоҳ беради. Зеро, бу туғма, руҳий ғизо. Кароматl Уни бошқа ҳеч ким — «беролмайди».

Рост-да: Данте «Дўзах»ининг дўзахий азобига чидаб, шундоқ таржимани бунёд этган Абдулла Орифнинг меҳнатию тиниқ, ёрқин истеъдодини нимага қиёс қилса бўлади. Фақат ўзига! «Фауст», «Декамерон», «Илиада», «Шоҳ Эдип»... Эҳ-ҳе! Олмон, испан, юнон тилларини ўрганиб, қайси бир таржимон бизга Эркин Воҳид, Қодир Мирмуҳаммад, Асқад Мухтор яратган таржималарни бера олади?

Айтмоқчиманки, бу ерда тилчининг билимидан кўра, шоирнинг қалби, сеҳрли тахайюлот олами ҳам керак.

Б. О.: — 50—60-йилларда ўзбек тилига ўнлаб ажойиб асарларни ўгирган М. Исломий, М. Осим, Миртемир, М. Мирзоид, О. Шарофнинг таржимонлик ишлари ҳақида ҳамон жамоатчилик маълумотга эга эмас. Биз, ёшлар уларни кўрмаган бўлсак-да, жаҳон адабиёти ганжиналарининг ўзбекона тили, гўзал услубига қараб ул зотлар меҳнатини қадрлаймиз ва бот-бот ўрганиб борамиз. Қисматни қарангки, марҳум дўстларининг маҳорат сирлари ҳақида кекса таржимонлар хотиралар ҳам ёзишмайди. Шу боис, ёш китобхон таржима заҳмати, китоб чиқазиш азобини билмайди. Мавҳумлик ёмон, у ҳақиқатдан йироқ фикрларни қўзғайди. Мени таржимоннинг қадр-қиммати тушиб бораётгани жуда ташвишга солади. Биргина жонли мисол: Қодир Мирмуҳаммад 40 дан зиёд дурдона асарларни маҳорат ила ўзбекчалаштирди! Бу китоблар қироатхонамиз тўридан мустаҳкам жой олган. Аммо таниқли мутаржим Қ. Мирмуҳаммаднинг 70 йиллик таваллуд тўйи нишонланмади ҳам.

Ҳ. К.: — Ҳар қанча таҳсинга лойиқ, ҳар қанча таассуфга боис иш бу бадиий таржима. Юқорида бир карра қайд этиб ўтилди: Шекспирнинг 1981—85 йилларда босилиб чиққан беш китобдан иборат танланган асарларида ҳам, 1991 йилда нашр қилинган бир томликда («Отелло») ҳам Жамол Камолнинг ҳиссаси катта.

Эътибор қилинг-а: беш томликда «Отелло» — Ғафур Ғулом таржимасида, «Ҳамлет» — Мақсуд Шайхзода, «Антоний ва Клеопатра» — Комил Яшин, «Макбет» — Жамол Камол таржимасида берилган эди.

Шуниси борки, илгари бу асарлар инглиз тилидан эмас, балки ўрисча таржималардан ўгирилган.

Ғ. С.: — «Шекспир билан яккама-якка жангда майдондан чўлоқ бўлиб чиқиб кетиш ҳам мен учун ифтихор», деган эди унинг таржимонларидан бири.

Модомики, Жамол Камол бундай яккама-якка «жанг»да мағлубият аламини чекмаган бўлса, сабаби шуки, у Чўлпон, Шайхзода, Ғафур Ғуломларнинг елкасида турган эди. Жамол Шекспирни Навоий мулкига чақирган экан, буюк инглиз мутафаккирининг сўз мулки қароргоҳига якка-ёлғиз борганмас, балки Михаил Лозинский, Борис Пастернак, Михаил Морозов, Юрий Корнеев, Чўлпон, Жаъфар Жабборли, Мақсуд Шайхзода, Ғафур Ғулом, Комил Яшинларнинг изидан юриб борди. Ворисийлик бадиий таржима даргоҳига ҳам бегона эмас.

Агар мен инглизчадан қилинган янги таржималарда ҳеч қандай доғ-дуғ йўқ, Шекспир бизга мутлақо бекамукўст етиб келди, десам, бу ҳақиқатга хилоф даъво бўларди. Яна шуниси ҳам аёнки, катта иш энди бошланди... «Янги» Шекспирни янгича идрок этиш, унинг чўнг инсонпарварлик ғояларини ўзимизнинг узоқ давом этаётган мудроқ, карахт, мубҳам ҳолатимизга тадбиқ қилиш, инглиз мутафаккирининг ижодини жиддий адабий-танқидий ўзлаштириш жараён энди куртак ота бошлади...

Ҳ. К.: — Кейинги йилларда таржима адабиётимизда яна бир ҳол — бир асарнинг бир неча таржима вариантлари пайдо бўла бошлади. Бу, албатта, яхши. Масалан, Байроннинг «Дон Жуан» асарини Абдулла Шер — инглиз тилидан, Сулаймон Раҳмон — ўрис тилидан ўгирди.

Тўғри, бундай тажрибалар адабиётимизни бойитади. Лекин Ёзувчилар уюшмасида ўтказилган муҳокамадан сўнг Сулаймон Раҳмоннинг «воситали» таржимаси нашрга тавсия этилди. Бу Абдулла Шернинг инглизчадан қилган таржимаси «яроқсиз» деган сўз эмас. Ҳар иккала таржима ҳам босилса арзийди.

Ғ. С.: — Баҳс давомида иккита катта масала юзага қалқиб чиқди: 1. Ўзни англаш учун ўзгани ўрганаман. 2. Ўзгани англаш учун ўзни ўрганаман. Худди шу ўринда бизга, айни шу кунларда, буюк олмон мутафаккир шоири Иоҳанн Гёте «лаббай» деб жавоб беради. Ўзимизнинг улуғвор кўҳна Шарқни билмаган чаламулла, гумроҳ эканлигимизку аён бўлди, аммо биз маърифатли Оврупони ҳам дуруст-қуруқ билмаймиз. Зотан, бехабармизки, Гётедай бир даҳо ўзини баайни... мусулмон деб билган!

С. С.: — «Баайни» эмас, айнан шундай! Бу даъвони «ўзининг мусулмон эканлигидан шубҳаланмайдиган» Гёте Ғарбу Шарқ девони»нинг «Ҳикматнома» фаслида шундай тасдиқлайди:

Нодон ҳар нарсани ўзича шарҳлашга
шай,
Ҳар ҳодиса сабабин билгум деган
авом-да!
Аллоҳга итоатдур Ислом деган
сўз асли,
Исломга ўтиб ҳамма, ўлажакмиз
Исломда.

Эътибор қилинг-а: XIX асрнинг бошига келиб Қуръон инглиз тилига 10, фаранг тилига 8 маротаба таржима бўлган. Гёте 1772 йилда, 23 ёшида, мусулмонларнинг бу муқаддас китобини ўз она тилида Д. Мегерлин таржимасида ўқиди. Ўзи эса Каломуллонинг олтинчи сураси ҳисобланмиш «Анъом»ни лотинчадан олмон тилига ўгирди. У 1772—73 йилларда «Муҳаммад» драмаси устида иш бошлайди. Яна Вольтернинг «Муҳаммад» драмасини олмон тилига таржима қилади.

«Девон»даги биринчи шеър «Ҳижрат» деб номланади. Гёте ҳам жанобы пайғамбарга тақлид қилиб, ҳижратга бел боғлайди. У Ғарбдан Шарққа боради. Гарчи, соғлиғи йўриғидан том маънодаги ҳижрат унга насиб этмаган бўлса-да, ул киши руҳан Шарққа кўчган эдилар.

Ошиқ ЭРКИН

КУЛИБ ЮР

Садқанг бўлайин, кўнглим учун, ёр кулиб юр,
Чеҳрангни очиб, ўргулай, дилдор, кулиб юр.

Завқлар олайин сенинг қуёш табассумингдан,
Юрганда табассум қилу зинҳор кулиб юр.

Ранг олсин юзингдан сени гулшанда чечаклар,
Кўзларни ёқиб, эй, лолару́хсор, кулиб юр.

Гар юрсанг кулиб, сендан узоқ юргувчи ғамлар,
Мен зорга ўзинг бўлгину ғамхор, кулиб юр.

Гулдай очилиб кулсанг агар, лол қолар ағёр,
Бир бор очилиб кулмасин ағёр, кулиб юр.

Шод юрсин десанг Ошиқ Эркин куйимда яйраб,
Завқим ошириб, кўзлари хуммор, кулиб юр.

ТАЛПИНУР

Оташин кўнглим сенинг васлинг сари зор талпинур,
Тарк этиб роҳат-фароғат, тунлар бедор талпинур.

Зор боқиб икки кўзим нурин йўлинг бўйлаб сочиб,
Шамъи барқингдан қамашса ҳамки, такрор талпинур.

Бандаси бўлған киши жаврин чекардин инжимас,
Чеккали ёр жаврини кўнглим ошкор талпинур.

Талпинурда бир нафас бир лаҳза ором истамас,
Талпинур кўнглим қуши, андоқки ғамхор талпинур.

Етгувчи мақсадга бешак чиқмаса ҳақ йўлидин,
Ҳар бир ошиқким, висол уфқига зинҳор талпинур.

Бахтга ёр бўлғай умрлар бир-бирига зор агар,
Бир ён Ошиқ Эркину бир ёнда дилдор талпинур.

ЕР ЮЗИНДА

Сен каби Жайхун йўқ ер юзинда,
Мен каби бағри хун йўқ ер юзинда.

Дарёдай шодликлар соҳибисан сен,
Мендайин маҳзун йўқ ер юзинда.

Ўтган Лайлоларнинг бари афсона,
Мен каби Мажнун йўқ ер юзинда.

Йироқдурлар парилар ҳам чиройдин,
Сен каби гулгун йўқ ер юзинда.

Танҳолигинг боис чексиз қувончим,
Менга тенг мамнун йўқ ер юзинда.

Қариганда севишни, Ошиқ Эркин,
Манъ этган қонун йўқ ер юзинда.

Олим БЎРИ

ШАМСИ ТАБРИЗИЙЛАР КЎПДУР ЖАҲОНДА

Қора тун
Қалбимни эзасан
бунча,
Юрагимда ётар
Тоғдек оғир ғам,
Тонггача гул бўлиб
Очилган ғунча
Бунча қон қилмагай
Булбулини ҳам.
Қора тун
Қарғалар бунча
шодумон,
Кўмирдай кўзлари
Енгувчи чароғ,
Юлдузларин ютиб
юборган осмон,
Булутлар ичида
Ойнинг қалби доғ.
Қора тун
Дунёни унутган
мастлар,
Қаҳқаҳа отишар
Сипқориб шароб,
СПИДдан қўрқмаган
шаҳватпарастлар,
Ифлос оғушларда
Қўрар ширин хоб.
Қора тун
Кўнгил ғаш
Шеър завқи ҳам йўқ,
Безовта юрагим
Қилади дук-дук..
Умр — ўлим сари
Учаётган ўқ!
Қора тун...
Дунёнинг
оқибати йўқ.

●

Ғанимат умрнинг
Ҳар сонияси,
Сенга ниманидир
Айтгим келади,
Сендан гоҳ бош олиб,
Кетаман аммо
Йўлнинг ярмида
Қайтгим келади.
Сен бу шўр манглайга
Иқбол тамғаси,
Хоболуд ҳаётнинг
Ширин тушисан,
Гарчи учмасанг ҳам,
Сайрамасанг ҳам,
Олим девонанинг
Севар қушисан.
Соғлар бу ҳаётда
Ишлар, пул йиғар,
Улса бевасининг
Эрига қолғай,
Мен эса шеър ёздим,
Бойлик тўпламай,
«Бозор иқтисоди»
Даҳшатга солғай.
Қайғурма,
Кўз юмиб кетар
чоққача,
Бизга ҳам эҳтимол
Кулиб қолар бахт.
«Шамси Табризийлар
Кўпдир жаҳонда»,
Кимнинг кимлигини
Кўрсатади вақт!

●

...Қадимий турк элатларидан
Бир сўз қолди бу ерда — Туман.
Энасойдан шимолга қадар,
Асотирлар сўйлаган Ватан.

Изғирин, қор, бўронларингдан,
Паноҳ истаб ухлар айиқлар.
Уч ой сузиб, кейин тўққиз ой
Дам олади бунда қайиқлар.

Бу ер остида хазинага кон
Афсоналар ошиғи бу — Мен.
Аждодларим руҳи чорлади
Қайтиб келдим бағрингга Тюмень.

●

Аброр ҲИДОЯТОВга

Менинг тақдирим
Отеллонинг тақдирига ўхшаш.
Фарқи мен ўзбек, у қора ҳабаш.
Мен ундан ортиқроқ севаман.
Рашким ундан ҳам кучли.
Қарсаклар ўқ бўлиб ёғар бошимга,
Довдираб қоламан ҳаяжон ичра.
Унутиб қўяман артистлигимни,
Васваса қўзғайди мен бечорани,
Дездемона — ўшал бахтиқорани,
Бўғиб ташлашимга озгина қолди.
Довдираб қоламан «рўмолча» десам,
Ролга кириб кетар саҳнада борим.
Томошабин йиғлар, йиғлаб ўзим ҳам,
Шафқат сўрар йиғлаб дилдан партнёрим.
Бўғиб ўлдирардим саҳнада, қасам,
Эслатиб турмаса агар, суфлёрим:
«Ўзингизни босинг
Ўзингизни босинг...
Бўғиб ўлдирасан секинроқ, Аброр,
Саҳна ёпилади, эй, қўйиб юбор».

Замира РЎЗИЕВА

ЭЪТИРОФ

Олис-олислардан садолар бўлди,
Бўзловга ўхшаган нидолар бўлди,
Тинглай билмадимов... қисилган елкам
Узра замбил-замбил хатолар бўлди.

Недир демоқ бўлди қадим минорлар,
Шовуллаб ҳам кўрди улкан чинорлар,
Тилмоч зарур дедим, фурсатим ҳам оз,
Пахта тералердим қанор-қанорлаб.

Карвонлар йўлладим турфа йўл билан,
Алвон-алвон шиор, атиргул билан.
Қўли очиқликка, кўкраги эса
Қаноатга кўниб қолган эл билан.

Қибласиз букилган тиз ғариб кетгай,
Туман енган туйғу, ҳис ғариб кетгай,
Руҳнинг шафқат билмас қаҳратонида,
Сездирмасдан кунлар қисқариб кетгай.

Кўрарим кўп бўлди узун тунлардан,
Ўзин суйган пешво, қушхуржунлардан,
Оғриқлар тўкилди кўнглим тубига,
Бўғзимга тиқилиб қайтган унлардан.

Қарайман чор ёндан гуноҳим боқур,
Андишам, чўнг сабрим ва оҳим боқур,
Мен тинглай билмаган олис садолар
Сенми эдинг ўзлик, сенмидинг ғурур.

Кел-эй, ёзай энди дил сирларимни..

САМАРҚАНДДА

Кириб келар дилга ҳур фикр,
Исмин айтар гуноҳ савоблар.
Хаста руҳга малҳам тутадир,
Мен уйғондим деган жавоблар.

Харобалар муқаддас номин,
Хотиралардан излай бошлайди.
Қачонлардир ютган каломини,
Сағаналар сўзлай бошлайди.

МАРД КЕТАЙИН ЁР СИЗ УЧУН, ЁР СИЗ УЧУН

Бўш гулдоним ўксиб турар йўқдир гулим,
Оёғимга тошлар ботар, унмас йўлим,
Айрилиқнинг яқосида қолди қўлим,
Ёнаётган сизсиз куним, оним менинг.

Хат ёзаман, кабутарлар олиб учмас,
Мағрурликнинг тахтига кўз солиб, учмас.
Қиёматми минг дардга бир нолиб учмас,
Омонмисиз, мендан хатлар кутмаганим,
Хаёл отлиғ каҳкашондан кетмаганим.

Кўз қорамни ватан қилди мунглар, ахир,
Изим топмай қувонч сағир, ишонч сағир,
Хиёнатни сиғдирмагай илло бағир,
Сизнинг бағир шунча мўмин, шунча кенгми,
Айтинг, ишқнинг қадри хору хасга тенгми.

Қаранг, йиғлар гўё сариқ кузда гуноҳ,
Кўнгил мулкин кўрдим деган кўзда гуноҳ,
Асли сизни шунча суйган ўзда гуноҳ,
Гуноҳини маҳкам қучиб, ёниб тани,
Кетаётган мен ўзимман, дўзах қани.

Ёқсин, ишқнинг йўли кимга кенг, кимга тор,
Ўртансам-да кипригим нам кўрмас зинҳор,
Кўз ёш тўксам... аччиқ ёшнинг уволи бор —
Сизни тутса... Бу ҳам азоб, қачон йитар,
Ахир, ёрга дард тутганлар номард кетар.
Мард кетайин ёр сиз учун, ёр сиз учун.

МУҲАББАТ ҲАЙРОНДИР...

Муҳаббат, ҳайрондур, садоқат ҳайрон,
Нигоҳлари оғрир оғир савол юкидан.
Вужуд қутулмоққа йўл излар бу он,
Дарду сабр тушган чекидан.

Бу ёғини энди сўрамаёқ қўй,
Минг турфа башорат селига ғарқман.
Ҳайрон муҳаббатни кўксига қамаб,
Туғига андиша бойлаган халқман.

ГАЗЕТАМИЗДА БИРИНЧИ МАРТА

Ғози Раҳмоннинг машқларини илк бор бундан беш йил илгари ўқигандик. У шундан бери ҳикоя, новелла, қатраларини таҳририятимизга йўллаб келади. Бу машқлардан турли сабабларга кўра ҳафталигимизда фойдаланиш имкони бўлмади.

Ниҳоят, яқинда ундан бир туркум ҳикоялар, қатралар олдик. Бу асарларда у Қашқадарёнинг, хусусан Чироқчи туманининг бағри кенг, қалби дунё одамларини қаламга олади. Айниқса, ўзи туғилиб ўсган Лангар қишлоғи ҳақида, табиат, ҳайвонот оламининг ўзига хос дунёси хусусида ёзса қалами янада яйраб кетади. Ёш адибнинг қуйидаги икки қатрасидаги табиатга меҳр сизга ҳам юқса ажаб эмас.

Ғози РАҲМОН

Узунжарда

Ҳут шамоли қиш белидан куч кетганини сезиб, унинг тепа-қирларда қолган қор-қиров «чаранасини» ялаб-юлқаб қўйдию адирлар оёқланган қўзи баданидай ялтираб кетди. Ҳадемай ҳамал яқин. Ҳар кун тонгда туриб уйимиз қаршисида Узунжар тепалигига қарайман. Узунжар дегани истасам ҳам, истамасам ҳам кўз олдимда кўндаланг ястаниб олиб, орқа тарафдаги қўшни қишлоқда одамлар эрталабдан нима иш қилаётганини мендан пана қилиб тургани етмагандай, бағрида нималар бўлаётганини ҳам сир тутадиган маскан. Беткай қисмида бўлаётган ҳар кунги ўзгариш эса баҳор туфайли эканлигини яхши биламан. Энг аввал қоқи гул ва андизларнинг қулоқчалари тикрайиб «туғилади». Қуриган шувоқлар учига оппоқ қиров каби барг чиқади. Бир ойча олдин кечаси Узунжардан итваччанинг овозига ўхшатиб бироз зардали овоз билан ҳав, ҳав, ҳав деб тулки ҳурганди... «Ҳа, уйгинанг куйгур. Шундоққина пешонамизда менсимагандай ҳуришини. Овчиларнинг милтиғини йиғиштириб кетишган, манови итларгаям бир бало бўлган, эшитсаям эшитмасликка олади. 3—4 та бўлиб чиқишса-ку бири бўлмаса бири тутиб олишар. Ё қўрқармикан?» Энам ўзича гапириб қўйганди ўшанда. Кекса отам эса: «Болалаган бўлса керак, ҳар доим шу пайти шундай қилади. Товуқ тухум қилганда қақалаб безор қилгандай, буям «иш тиндирганини» — болалаганини хабар қилаяпти, шекилли. Итларнинг ўзининг ҳам болалаш мавсуми. Бу пайтда улар кўпам югуришавермайди. Бу ҳураётган тулки хонакидай гап. Итлар билан аллақачон ошна бўлиб олган». Отам «Тухум бостириб қўйган товуғингга эҳтиёт бўл, кампир», деганди ўшанда. Эрталаб офтоб ёйилганда қулоқ қоқмай ҳар битта бута ва тошлар орасини эринмай кузатаман. Ўша довюрак тулкининг ўзиям, боласиям, уясиям кўринмайди. Жарлик ичига кириб кетдимикан? Тун бўйи овқат қидириб юриб, кундузи уясида ётиб ухласа керак...

Кун кетидан кун ўтиб Ҳамалнинг амали бошланди. Аввалига игна бўйи ўсган ўт-ўланлар энди эринмай тикилса бемалол кўрса бўладиган даражада тез ўса бошлайди. Сув ювиб кетган Узунжар елкасидаги андиззорда андиз дегани атайлаб экилиб, тагига ўғит солинган тамакидай дуркун ўсиб, шохлаб кетади. Унинг ўртасидан ўзагини суғуриб олиб, пўстини арчиб, лабга тегдирмай кувдиратиб ейилса, минг битта дардга даво бўлармиш. Тажрибакор одамлар андизнинг ўзаги кўп ёки озлигига қараб баҳорнинг яхши ёки ёмон келишини айтиб берадилар. Бу йил ҳар йилгидан андизнинг ўзаги кўп эди. Баҳор серёғин келди. Йигирма кундан ошдики ёлчитиб қуёш чиққани йўқ. Уззукун эзиб ёмғир ёққани-ёққан. Ўт-ўланлар тагини бақатўн босиб кетди. Эски деворлар тагига нам кетиб, қаддини кўтаролмай гурсиллаб қуларди. Рамазон ойида раҳмат ёмғири ёғаяпти дерди эскилар. Улар айтгани тўғридай ўттиз кунлик рамазон тугаган куни эртасига қуёш ярақлаб чиқди. Сайил куни: «Шўро ҳукумати тарихида биринчи бор дам олиш куни», дея эълон қилиндию катта-кичик яйраб қолди. Узоқ ёмғирдан кейин табиату жамиятдаги барча жонлию жонсиз нарсалар Бобоқуёш раҳматига саломга чиқди.

Иш куни эмаслигига шукр қилиб мен ҳам бел боғлаб андиз тергани чиқдим. Том бошига нарвон билан чиққандай тик қияликдан тирмашиб-тирналиб чиқиб, андиззорга етиб олдим. Кийик ўти, тоғ райҳонларини эгилиб ҳидлаб, қоқи ўтлар баргидан чимдилаб тотиб кўрдим. Кейин ўтириб дам олгани, баланддан туриб қишлоқни томоша қилгани Узунжар тарафдаги қадимги хирмон жўя ўрнидаги чим ўтлар устига, қалин андизлар орасига ёнбошладим. Бу жойлар тик қиялик бўлса ҳам инқилобдан олдин тиришқоқ боболарим қўш ҳайдаб арпа-буғдой эккан. Озгина жойни текислаб, хирмон жўя ясаб, бошоқ поясини янчиб совуриб олишган. Олтмиш-етмиш йил бўлибдики, ҳеч ким бир сиқим дон сепгани йўқ. Лекин бир пайтлар шудгор қилиниб, ризқу рўз ундирилгани ҳали ҳануз бу ерларда қисирпоялар униб-ўсиб ётганидан маълум.

Мен аввал чор тарафга, кейин ҳовлимизга қарадим. Уйдагиларнинг нима билан машғуллигини ўйлаб, ўзимча «фол очиб» хаёл сурганча анча ўтириб қолдим. Намиқиб кетганимдан чап ёнбошимга ўгирилиб Узунжар тарафга қарадим. Йигирма-ўттиз метрлар чамаси узоқда юмронқозиқдан каттароқ сариқ қизғиш жониворнинг ғимирсиб юрганини кўриб қолдим. Ий-е, яна битта, иккита, учта экан. Тулки болалари, нарироқда онаси. Ҳеч нарсадан бехабар, хотиржам ёнбошлаб ётибди. Офтоб шувоққа чиққан. Анчадан бери ивиб қолишдан қўрқиб овга чиқолмаган. Болалари мушук боласидай бўлиб каттариб қопти. Сутга тўймай эмчагини қийиб ташлаган бўлса керак, болаларига тескари қараб ётибди. Назаримда, она тулки шу ётганча офтоб нурини аъзойи бадани билан симирар, юнги чала-чулпа тушиб патила бўлиб қолганидан, юқарган териси орқали ўтаётган иссиқ томирларига сингиб, қизғиш елинининг ҳам тўлиб бораётганини сезаётган бўлса керак; сув бўйидаги қумга ағанаб, қуёшда атайлаб баданини куйдираётган серҳафсала аёлдай қимирламай ётарди. Ҳа, бу ўша чамаси бир ойлар олдин бола кўрганини билдириб тунда суюнчи сўраган тулки. Ёки ўшанда ҳуригани бу тулкининг жуфтимикан? Униси кўринмайди-ку. Ҳа, вақтинча бошқа уяда яшаса керак. Нарироқда икки-учта сигир ҳам ҳеч нарсадан бехабардай зўр бериб ўтлар, улар ҳам она тулки каби елин тўлдириш билан овора эди. Жандадай ивиган ер бағридан ўт-ўланлар тошиб-тўлиб бош кўтарар, аллақачон улгургани эса сигирлар оғзига тўғри келишдан, илдизини ёки пиёзини анови тулки ёки тулкичалар ковлаб еб қўйишидан қўрқмай, ҳадеб юқорига интиларди. Биргина ўт-ўланлар эмас, ер бетига чиққан қурт-қумурсқалар, қўнғизлар ҳам оғзи катта, тиши ўткир ҳашоратхўрлар борлигини хаёлига келтирмай ғимирсилайди. Тулки болалари ҳам ҳув анови лойсувоқ томнинг эгаси Жаббор мерганникида йигирмага яқин қоплон жағли қопқон борлигини, Масков тарафларда тулки терисининг 500 сўм бўлиб кетганини, терипуришлар серфарзанд мерганни олдиндан қарз қилиб қўйганини билишса-ку ҳозирдан онасини эммай қўя қоларди. Менинг онам ҳам яхши ният билан очираётган ўн беш жўжасини катта қилиб, хўроз, макиён бўлганда тенг ярми манови уч тулкичанинг ризқига айланиб, уларнинг териси тезроқ пишиб, ёқа ёки телпак бўлганда ялтираб туришига хизмат қилишини билса-ку қўлидаги буғдой донасини жўжаларга сепмай келинига келида туйдириб, гўжа қилиб ичган бўлармиди? Дунё қизиқ, ҳисоби бузуқ. Ҳамма гўё ҳеч нарсадан бехабар.

Икки кўзим тулкида. У анча вақт ётиб елинини бироз юмшатиб олдида болалари ёнига бориб эмиза бошлади. Унинг шу туриши эгиз туққан она қўйнинг ёки эчкининг бола эмизишига ўхшаб кетарди. Яқинроқда ўтлаётган швед зотига чатиш малла жайдари сигир тулкининг бола эмизишини кўриб боласи ёдига тушди шекилли, қишлоқ тарафга қараб чўзиб-чўзиб мўъраб қўйди. Унинг мўърашидан ҳушёр тортган тулки болаларини ўзидан айирдида нарироқ кетди. Болалар уя олдидаги тупроқдан кўтарилган супачада ўйнашни давом эттиришди. Беғам болалик. Уларга барибир. Қорни оч бўлса ғингшийди, тўқ бўлса ирғишлаб ўйнагани-ўйнаган. Катталарга қийин. Ана тулки бечора шувоқлар оралаб қўнғир овига тушиб кетди. Сичқон билан юмронни тутиш учун бир қоп жон керак. Қўнғизхўрлик қорин тўйдирмайди, туяни темир қошиқ билан суғоргандай гап. Бошқа илож йўқ. Узоқроқ кетиб бўлмайди. Болалари ёш, уядан узоқроқ кетиб ўйнаб қолишса калхат кўтариб кетиши ҳеч гапмас. Тулки бир болаларига, бир ерга қараб, алағда бўлиб ов қилади.

Шу пайт қишлоқ тарафдаги ёнғоқзорлар орасидан икки олашақшақ учиб келиб тулкичалар устидан айланди-да сўнг наридаги шувоқлар орасига бориб қўнишди. Ҳаккалар бу ерда уч-тўрт дақиқа маслаҳат қилиб олишди-да бирови жойидан қўзғалиб она тулки тарафга учди. Қағиллаб тулкига хезланди. Тулки аввалига эътибор бермади. Ҳакка эса учиб-қўниб тулкини юрдиргани қўймасди. Э, бунинг ўлгиси келди-ёв, ҳозир тулки орқага бир сакраб олиб қўяди-ёв... Ҳакка зотининг тулкига ҳужум қилганини биринчи кўришим. Бу ёқда қолган биттаси эса йўрғалаб тулки болалари томонга кела бошлади. Тулкичалар ҳаккадан қўрқишмади. Чунки у ўзини анойи кўрсатиб, улар билан эркаланиб ўйнашар эди. Ахири тулкичалардан бирови ҳакканинг ёмон ниятини сезди шекилли, тишламоқчидай устига ташланди. Ҳакка буни кутмаганди, беихтиёр қағиллаб юборди. Она тулки унинг овозини эшитдию уяси томон чопди. Ундан олдинроқ учиб келган ҳакка жуфтига қўшилиб тулкичаларга ҳужумга етди. Лекин, она тулки етиб келмасдан болалари уяга кириб улгурди. Хотиржам бўлган она тулки изига қайтди. Ҳаккалар ҳам бу номаъқул овдан умид узиб, жардаги чумчуқ уяларига тумшуқ тиқиб тухум ўғирлагани кетди. Ўрнимдан туриб, томоқ қириб тулкига кўриниш бердим. У мени кўргани ҳамон думини найза қилдию югуриб нариги қирга ошиб кетди. Уя атрофлари гўё ҳеч нарса йўқдай, ҳеч нарса бўлмагандай жимиб қолди. Бор-йўқ жонзот эртанги тақдиридан бехабар, ўзи билан овора эди. Ўт-ўланлар ҳадемай ёз келиб қовжираб қолишини, сигирлар бузоқларни сутига одамлар ҳам шерик бўлишини, ҳакка бир куни нафсидан илинишини, тулки эса кунда эмас кунида қопқонга тушишини хаёлларига ҳам келтирмасди.

Насиба

Уларнинг топишганига унча кўп бўлгани йўқ. Қантар оғиб[1] залворли заминнинг ботинидаги ваража юзага уриб, қори кетган ерлардан терлаган тўриқнинг сағрисидан чиққан ҳовур каби енгил буғ кўтарила бошлаган кезларда ҳам иккови икки дарада яшарди. Қаҳратон чилласининг бошадоғи совуқ бирор тарафга силжимади. Бошда бостириб ёққан қор бир томчи ҳам эримади. Қиш уйқусига кирганлар иссиқ уясида уёқдан-буёққа ағдарилиб, кечани кундузга улаб ётаверади. Совуқда қор титиб, унинг тагидан ризқ топиб ейишнинг эса ўзи бўлмайди. Ўз ҳолича икки адирда яшаб, табиат ҳукми билан жуфтлашганнинг ҳар бири салкам қирқ беш кунлик қантар азобини енгиб, пай томири чўзилиб, устихон илиги узилиб, зўр-базўр қовушиш фаслига етганига қарамай аъзойи баданида жонланиш сеза бошладилар. Оқтомоқнинг қуйруғидан таралган анвойи ҳиддан маст бўлган Пардум кузги хас-хашак рангига монанд «кийиниб» олди-да жуфтининг атрофида айланиб-ўргилиб ўзини ҳар алфозга солишдан чарчамади. Оқтомоқ — ўз номи билан Оқтомоқ. У ҳам қараб турмади. Нозу карашмани шу қадар қойиллатдики, унинг бу хурмача қилиқларига бошқа пайтда ҳатто туққани ҳам чидамаган бўларди. Маъшуқанинг таманно замзамаси ошиғининг тўқсон икки томирида музлаган ҳисларни жунбушга келтирар, бу ҳислар аслида ўткинчи бўлса ҳам ҳозирча бир умрга етмайдиган каби иккисининг кўнглини завқу шавққа тўлдириб ташлаганди.

Мана, улар бир-бирини узоқ ялаб-юлқашгандан кейин бироз чарчагандай ўтириб дам олмоқчи бўлишди. Дубулғасимон тепаликка ўралган сўқмоқлардан бировининг қоқ белига келиб аввал Оқтомоқ тўхтади. Пардум итоатгўйлик билан унинг ёнига чўнқайди. Овчиларнинг айтишларича, бу тоифа жонзот бўрйўғи ўн тўрт-ўн беш йил яшар эмиш. Улар етти ёшга киргунча доим ўнг ёнбошини босиб ўтирар, кейинги етти йилда эса чап ёнбоши билан ўтирар экан. Оқтомоқ оғирини ўнг ёнбошига ташлаб, думига суяниб чўнқайди. Пардум ҳам айни ўша ҳолатда ўтирди. Гўё шу лаззатли кунлардан эсдалик бўлсин деб суратга тушишмоқчидай. Гўё сим устига келиб қўнгаң қўш қалдирғоч каби.

Тепада тўрт терак бўйи баландда тўдасидан ажралиб қолган кекса ғажир ўтирганлар устида кичик доира ясаб айланар, ошиқ-маъшуқларни бежиз тўхтамаганга йўйиб, бирор егулик топишган бўлса шу ерда ўтириб ейишар, бўлак-сўлак увоғи қолар, деган умид билан узоққа кетмас, қирнинг орқасидан шошиб чиқиб келаётган ёш овчини кўриб турган бўлса ҳам бу ёқда беғам ўтирганларни огоҳлантиришга ҳаракат қилмаётган эди. Уч кун олдин тонг пайти яқин биродари дўлта бўрининг олмос тишлари кавагида қолган тўнғизвачча гўштининг қолдиқларини териб егандан бери туз тотгани йўқ. Дўлта бўрининг изидан икки кун саргардон кезди. Иккисига тегишли ов майдонида егулик бирор нарса илинмади. Ноилож қолган дўлта тоғнинг нариги тарафига ўтдию отбоқарнинг қопқонига тушди. Ғажир эса қаноти борлигига шукр қилиб, доимий ўришига йўл олди. Бугун насиб қилса, ё манови антиқа жуфтдан, ё ҳаллослаб келаётган анави овчидан бирор нарса тушиб қолар деган умид билан зориқиб айланарди.

Ошиқлар эса ўзи билан ўзи овора эди...

Оқтомоқ чап қўли кафтидаги буришиқ чизиқларни Пардумга кўрсатиб ўзича фолбинлик қиларди. «Анчадан бери товуқ гўшти еганим йўқ. Икки йил олдин қишлоқда ҳамма кучукни отиб кетишганда қиш бўйи онам билан роса маза қилгандик. Бу йил ит деган яна кўпайди. Бугун, мана, кафтимга қара, йўл очиқ кўринаяпти. Кўнглим сезаяпти. Албатта, катакка тушаман. Сен, майли, берироқда пойлаб турасан. Кейин тун бўйи маишат...»

Пардумнинг иримчилиги ҳам ундан кам эмас. Ўнг қўлини узатиб Оқтомоқнинг елкасини қашиб қўйди-да қулоғига шивирлади: «Жоним, ана мени айтди дерсан, яна озгина фурсатдан кейин шундай олдимиздан тайёр насиба чиқади. Мана, кафтим қичишяпти. Қачон кафтим қичиса қўлимга арзигулик бир нарса тушади. Ҳаммаёқни қор босиб қолганда дарё ёқалаб юргандим. Балиқлар ҳам чашмаларнинг кўзига кириб кетган. Бир пайт мана шу ўнг кафтим ўз-ўзидан қичишиб қолса бўладими. Нимага ишқалашимни билмайман, ҳаммаёқ қор. Шундоқ қарасам сув ёқасидаги кавакда каттакон ўрдак дарёга орқасини ўгириб турибди. Совуққотиб турибди, деб ўйладим. Секин писиб бордиму шартта ўзимни отдим. «Ғиқ» этмади. Кундузи ўқ тегиб яралангану оқшом совуқда қотиб қолган. Уйга опкетиб ҳузур қилиб едим. Оҳ-оҳ, очқаганда ўрдакнинг гўшти зўрда...»

Ширин суҳбатнинг адоғи кўринмасди. Ғажир эса овчини анойи деб ўйларди. Овчи ёш ҳам, анойи ҳам эмас, асли наслига сайёдлик қўниб ўтган, ҳозир сувсарга қўйган тош қопқонидан хабар олиб қайтаётган, «сержўжалиги» учун кузда тайёрлов идорасига тулки тери ваъда қилиб, тўрт қопун қарз олиб қўйган, бир жуфт тулки отиб, яна бир жуфтига тузоқ қўйиб юрган эди. Ана омад! Худо бераман деса қулига, солиб қўяр йўлига. Тепага эмаклаб чиқиб этакка қараганда кўзлари ёниб кетди унинг... Йигирма қадам пастда сўқмоқнинг ўртасида иккитагина тулки ўтирибди. Худога шукур, омад чопса, ўша ғилай терипурушдан қарзидан қутуладиган бўлди. Икковига бир ўқ кифоя. Иккитадан тўртта сочма тегса, бас, жойида қолади.

— Ҳа, хом сут эмган банда, «насиб»ни айтмадинг-а!..

Ҳеч нарсадан хабарсиз эди ошиқлар!

Овчи уларга қарата милтиғини тўғриладию калласида тўрт-беш савол кўндаланг бўлди. Аввал қайсини отса? Бирини отса, иккинчиси қочиб кетади. Бошини кўзламаса, тери тешилиб, нархи пасаяди. Икковининг ўртасидан отса-чи? Бу йил ўқ-дори деганиям тахчил. Бир кило сочма ўн сўм. Ғажир эса овчининг бир ўққа икки тулки отмоқчи бўлаётганини сезиб, «мана, сенга» дегандай оппоққина тезаклаб, йигитнинг бошига ташлади. Йигит эса ҳеч нарсани сезмагач, «Ҳай, аттанг» дегандай томоғини тақиллатиб юборди. «Ошиқларнинг» иккиси ҳам бараварига осмонга қаради. Айни шу пайт кўрсаткич бармоқ қармоқдай эгилиб, тепкини босиб юборди. «Қарсс!!!»

Очиғи бундай бўлади деб овчи ҳам, ошиқ-маъшуқалар ҳам ўйламаганди. Яратганнинг ҳукми, хоҳиши эса манзарага шундай якун ясади. Бир ҳовуч чўғ бўлиб отилган ўқ негадир ошиқ-маъшуқаларнинг бировига ҳам тегмай, ўртадан тўғри ўтиб кетиб, ҳаводаги хас-хашак устига алвастининг тупугидай шатирлаб тўкилди. Оқтомоқ шартта орқага бурилдию тўғри келган тарафга — айни овчи томонга қараб югурди. Нақ юзма-юз келганда овчи иккинчи ўқни ўқлаб улгурмаганди. Шошиб қолдию уни қўндоқ билан бир туртиб қолди, холос. Пардум эса аввалига боягина кўраётган фоли тўғри келиб, «биров осмондан ёғли егулик ташладими», дегандай жойида гир-гир айланиб қолди. Овчи Оқтомоқдан умидини узиб Пардум тарафга юзланганда, у ўзини ўнгладию адоқ томонга камон ўқидай отилди.

Ғажир эса бу хавфли томошадан қўл силтаб, навбатдаги кечани ҳам оч ўтказиш учун аввал тикка кўтарилиб, кейин чўққилар орасидаги уясига қараб учиб кетди...

Қашқадарё

1. Қантар оғиши — қишнинг ўтиши.

Tabani GROUP OF COMPANIES

Босқинчиларни улуғлаб, халоскор ватанпарварлар номини булғашнинг замони ўтди. Туҳмат ва таҳқир ботқоғига чўккан она тарихимиз мафкуравий найранглардан фориғ бўлаётир. Халқимиз ўтмишининг энг ёруғ даврларидан бўлмиш Амир Темур ва темурийлар замонасига тортилган бўҳтон пардалари олиб ташланмоқда.

Бу, табиий равишда, темуршуносликнинг вужудга келишига йўл очаётир. Шу заминда биз ўзимизни англаш сари қадам қўяётирмиз.

Олдимизда буюк соҳибқирон замондошлари ва жаҳон муаррихларининг турли даврларда ёзиб қолдирган тарихномаларини мукаммал ўрганиш, нашр этиш муфассал қиёсий тадқиқотлар олиб бориш вазифаси турибди.

Шу муносабат билан «ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР» деган янги рукн очдик. Бундан буён халқимиз тарихининг темурийлар билан боғлиқ энг довруқли ва мураккаб даврларига доир янги тадқиқотларни шу рукн остида эълон қилиб бориш ниятидамиз.

ИЖТИМОИЙ ҲАЕТ БУЛИМИ

Темур ва темурийлар

Соҳибқирон туғилган жой

Ёхуд Занжирсарой қиссаси

I. ҚАЙДАСАН, ЗАНЖИРСАРОЙ?

«Ҳазрат соҳибқирон қишни Занжирсаройда ўтказди. Саодат ва иқбол билан Занжирсаройдан жўнади ва зулжалол паноҳида Хоразмга етиб борди..»

«...Ҳазрат соҳибқирон Форс ва Ироқни босиб олиш билан машғул эди. Улар (Тўхтамиш қўшини — муаллифлар) Мовароуннаҳрни (эгасиз билиб) ҳимоясизлигидан фойдаланиб, уни босиб олдилар ва Қозон Султонхоннинг Занжирсарой номи билан машҳур саройини вайрон қилдилар...»

«Зафарпаноҳнинг сипоҳийлари Отил (Волга) дарёсининг музи устидан ўтиб, Сарой шаҳрини олдилар ва унга ўт қўйдилар... Бу Занжирсаройни душман (Тўхтамиш) лашкари вайрону ғорат қилганлиги учун интиқом эди...»

Шарафиддин Али Яздий «Зафарнома»сидан.

ЎН ТЎРТИНЧИ АСРНИНГ 40-ЙИЛЛАРИГА КЕЛИБ Чиғатой улуси сиёсий курашлар майдонига айланди. Кебекхон ўлимидан сўнг ҳокимият учун кураш янада кучайди. Бузан, Женкши, Эсун Темур, Али Султон, Муҳаммад Пўлод сингари хонлар бирин-кетин келиб кетади. Тахт Муҳаммаддан Ясавур Ўғлоннинг ўғли Қозонхонга ўтади. Ясавур Ўғлоннинг яна бир ўғли Халил аллақачон дарвешликни ихтиёр қилган, кўпдан бери Термиз сайидлари ҳузурида эди. Халил ҳам охир-оқибатда ҳокимият талашларга бош қўшиб, сайидлардан ажралади-да, мусулмонларнинг мўғулларга қарши жанговар ҳаракатлар қилаётган қисми тарафига ўтади. Халилнинг бу курашда бирон-бир натижага эришганлиги аниқмас.

Халилнинг укаси Қозонхон жангу жадалларда кўзи пишиган эди. У Чиғатой улуси тахтини Муҳаммад Пўлоддан мерос қилиб олгач, вазиятга қараб, улус пойтахтини Қашқа воҳасига кўчириш фойдалироқ деб ўйлайди. Чунки Кебекхон бу жойда қарийб 7—8 йил осуда ҳокимият қилган эди. Бунинг устига, маҳаллий аҳоли билан низолашмаган, дин аҳли билан ҳам чиқишиб кетганди. Қозонхоннинг Чиғатой улуси тахтига чиқиши 1332—1333 йил оралиғида содир бўлган. Бинобарин, айрим муаррихлар унинг Қашқа воҳасига келишини бироз кейинроқ, 40-йиллар нари-берисида деб ҳам қарайдилар. Албатта, бу фикрни жуда ҳам аниқ деб бўлмайди. У ҳар томонлама Кебекхонга тақлид қилган. Чамаси буни академик В. В. Бартольд ҳам пайқаган ва бу ҳақда қуйидагиларни ёзган: «Халилнинг укаси Қозонхон Кебек йўлидан бориб, Қарши теварагида ўзига сарой қурди».

В. Бартольд Қозонхоннинг саройи жойлашган ўрин ҳақида гапирганида асосан икки чизгига алоҳида урғу беради: «Қозонхон ҳам Қарши шаҳридан икки кунлик йўлда, ғарб сарида яқинида яшади. Унинг қасри Занжирсарой бу эди...», «Қозонхон Қарши теварагида ўзига сарой қурди, оралиқ ушбу шаҳардан анча олис (ғарб томонга қараб икки манзил) эди».

Биринчи кўчирма «Туркистон тарихи» асарининг 153-саҳифасидан олинди. Жумланинг ўзида саволбоп маъно бор: Қаршининг яқинида (около) яшаган бўлса-да, оралиқ икки кунлик йўл бўлса? Иккинчи кўчирма ҳам шу жилддаги «Туркистоннинг маданий ҳаёти тарихи» бобидан келтирилди. Ҳар ҳолда, Занжирсаройнинг ўрни ҳақида бу хулосада ҳақиқатга яқинлик бор. Чунки, биринчидан, Занжирсарой Қаршининг теварагида дейилмоқда, иккинчидан оралиқ масофа икки манзил (в 2 переходах) дейилмоқда. Табиийки, «икки кунлик йўл» билан «икки манзил» орасида тафовут жуда катта.

XV аср муаррихи Шарафиддин Али Яздий ҳам бу ҳақда «Занжирсаройки, дар ду манзил Қарши воқеъ аст бажониби ғарбии фармуда», деб ёзган. Бинобарин, В. Бартольд аслида «Зафарнома»даги худди шу «ду манзил» иборасини дастлаб икки кунлик йўл деб тушунган кўринади...

Маълум бўлаётирки, Занжирсарой қасрини Қозонхон қурдирган, бу қароргоҳ Қарши шаҳрининг ғарбида икки манзиллик йўлда жойлашган экан. Афсуски, Занжирсаройнинг таъриф ва тавсифини ҳеч бир жойдан топа олмаймиз. «Зафарнома»да Амир Темурга боғлиқ ҳолда Занжирсарой бир неча бор тилга олинади. Амир Темур Эронга, Хоразмга ва Тўхтамишга қарши отланганида ана шу Занжирсаройда тўхтаб ўтган, ҳатто икки бор қишни шу ерда қишлаган.

ҚОЗОНХОН ПОЙТАХТНИ ҚАШҚА ВОҲАСИГА кўчириб янглишмаган эди, у бир неча йил тахтда мустадом туради. 1341 йилда Занжирсаройда унинг қизи Сарой Мулк Хоним (исми Занжирсаройда туғилганлигига қиёс) дунёга келади. 40-йилларнинг ўрталарига келиб мўғул ҳукмдорлари яна ўзаро қирпичоқ бўладилар. Энди, мўғул хонларига қарши турк амирлари ҳам ошкора ва очиқ жанглар қила бошлайди. Шулардан бири амир Қазоғон эди.

Фасиҳ Хавойи «Мужмал-и Фасиҳий»да Қозонхоннинг амир Қазоғон билан илк тўқнашувини 1345—1346 йил оралиғида деб кўрсатади. Бу жангда Қозонхоннинг қўли баланд келган. Аммо Дараи Зангий деган жойда нохосдан отилган ёй ўқи хоннинг кўзига тегиб, унинг бир кўзини ожиз қилиб қўяди. Фасиҳ Хавофийнинг гувоҳлик беришича, мўғул хони ва турк амири ўртасидаги иккинчи жангда Қазоғоннинг омади чопган. Қозонхон шаҳид этилган. Бу воқеа 1346 йил охирлари, 1347 йилнинг бошларида содир бўлган. **Амир Қазоғон шу билан Мовароуннаҳрда Чиғатой наслининг ҳокимиятига барҳам берган. Хонлар шундан эътиборан номигагина қўйилиб, ҳокимият туркийлар қўлига ўтган эди.** Амир Қазоғон кейинчалик Қозонхоннинг қизи Сарой Мулк Хонимни набираси амир Ҳусайнга олиб беради. У, тахтга Ўқтой авлодидан бўлган Дошмандчи (Донишмандчи)ни хон қилиб кўтаради.

Сарой Мулк Хонимнинг 15—16 ёшларда узатилганлигини тахмин қилсак, унинг оиласи 1356 — 1357 йилларда ҳам Занжирсаройда яшаб турганлигига шубҳа туғилмайди. Занжирсаройнинг кейинги тақдири қандай бўлган? «Зафарнома»да ҳам бу ҳақда изчил ва мунтазам маълумот учрамайди. Фақатгина Тўхтамишнинг Амир Темур мулкларига хуруж қилиб келиши, Бухорони қамал қилиши, уни ололмай, Занжирсаройга ўт қўйиши воқеаларигина йўл-йўлакай айтиб ўтилган. Жумладан, «Зафарнома»да бу ҳақда:

«Чун мухолифон (Тўхтамиш лашкари — **П. Р.**) аз тасхири Бухоро ожиз шуданд, базарурат аз онжо бархостанд ва баҳро ба вилоят Мовароуннаҳр машғул гаштанд ва Занжирсаройро оташ заданд», дейилади.

Занжирсарой пишиқ ғиштдан тикланган бўлиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. «Зафарнома»да Амир Темурнинг сарой ёнида қишлоқ вужудга келтиргани айтилган. Амир Темур 1370 йилда Мовароуннаҳр тахтига чиққан бўлса, 1387 йилга қадар орадан ўн беш йилдан ортиқ вақт ўтган. Бу Занжирсарой атрофининг гавжумлашиб, катта манзил тусини олганлигини фараз қилишга имкон беради.

Ўт қўйилган қаср харобалари узоқ йиллар мунғайиб турган. Йиллар ўтиши билан аҳоли сарой атрофидан нарироқ силжиган. Бора-бора Занжирсарой ҳувиллаган ташландиқ жой бўлиб қолган. Асрлар ўтиши билан Занжирсарой қасри ва шаҳри бўлганлиги ҳам унутилиб борган.

Бутунлай унутилганмикан? Шундай қаср ва манзил бўлганлиги халқ ҳофизасидан наҳотки бутунлай сидирилиб кетган бўлса? Халқ хотирасида Занжирсарой ҳеч бўлмаса элас-элас сақланиб қолмадимикан. Подшоҳлик топшириғи билан келган ва Ўрта Осиёдаги энг майда унсурларга қадар қизиққан академик В. Бартольд нима сабабдандир Занжирсарой ўрнини аниқлаш билан мутлақо қизиқмаган...

ТЎҚСОН БИРИНЧИ ЙИЛНИНГ АЙНИ САРАТОНИ ЭДИ. Бир кун оқшом ушбу бадиа муаллифларининг бирининг уйида телефон чўзиброқ жиринглади. Муборак шаҳридан Қурбон Ҳамроев сим қоқаётган экан. У киши саломаликдан сўнг, ўзини таништирди: туман фахрийлар кенгашининг раиси экан. Сўнг, тарихга қизиқишини айтди. Яқинда Салоҳиддин Тошкандийнинг «Темурнома»сини ўқиб чиқибди ва унда айрим саволлар туғилибди.

— Бир нарса менга тинчлик бермай қўйди, — деди у, — «Темурнома»да Занжирсарой деган манзил тилга олинган, шу жой қаерда?

Тегишли жавобни айтганимиздан сўнг, у яна «Амир Темур қаерда туғилган?» — деб сўраб қолди. Биз, табиийки, улуғ соҳибқироннинг туғилган жойини Яккабоғнинг Хўжа Илғор қишлоғи дедик. Қурбон ака фикримизга қўшилмади. «Амир Темур Занжирсаройда туғилган. Занжирсарой эса бизда, Муборакда», деди у қатъий.

Занжирсаройни, гапнинг очиғи, манбаларда бир-икки бор учратган бўлсак-да, унга айтарли эътибор қилмагандик. Чунки қасрнинг номи бору ўзи йўқ эди. Баъзи тадқиқотчилар Занжирсарой Самарқандда ёинки унинг атрофида деб гумон ҳам қилганлар.

Қурбон аканинг Занжирсарой Муборак шаҳри ёнида деган гапи бизни ҳам қувонтирди, ҳам саросимага солиб қўйди. Шу вақтга қадар ҳеч ким Занжирсарой ўрни билан қизиқмаган. «Темурнома»ни нашрга тайёрлаш пайтида Занжирсаройга тағин бир-икки бор дуч келдик-да, XIV—XV асрларда Кешдан Бухорога олиб борадиган йўл ҳақида ўйлаб кўрдик. Буни «Темурнома» сўзбошисида ҳам зикр этишга тўғри келди. Ҳозир Бухорога Каттақўрғон йўли орқали ҳам, Қарши томондан ҳам бориш мумкин. Лекин ўша пайтда-чи? Нима бўлганда ҳам, Занжирсарой шу йўллар бўйида бўлган, деган фикр қатъийлаша бошлаганди.

«Темурнома»да очиқдан-очиқ Темур амир Жокунинг қўшида, Занжирсаройда туғилган, 12 ёшгача отасини кўрмаган, деган нақл бор. Қашқадарёнинг Тарағай мавзеъида халқ тўқиган достонларда ҳам шу ривоят машҳур. Ҳали амир Жокуга қайтамиз. Лекин айтиш жоизки, биада Темурнинг болалиги ҳақида, ақалли, саёз тасаввур ҳам йўқ-да. Унинг ҳақида ўқиган ва эшитганларимиз туҳмат ва лаънат бўлган. Ватанпарвар, халоскор, улуғворликда тенги йўқ бу зотни Октябрдан сўнг фақат қора бўёққа чапладик...

Қурбон ака билан хабарлашиб Муборакка борадиган бўлдик. Туман кенгаши раиси хонасида уч-тўрт киши жам бўлиб туришган экан. Шу ерда Занжирсаройга бориш режасини фикрлашдик. Қурбон ака Ҳамроев мулло Йўлдош Эргаш ўғли, мулло Муртазо Раҳмон ўғли, Муҳиддин Каримов, Саидов ва ушбу сатрлар муаллифлари икки «УАЗ» машинасида йўлга тушдик.

Муборак шаҳрининг марказидан чиқиб, кун ботиш томонга қараб йўл олдик. **«Кўҳна шаҳар»** қишлоғини айланиб ўтиб, деҳқончилик қилинадиган пайкалларга етиб келдик. Муборакнинг бийдай далаларига ҳам Амударё суви келган. Жулғунлар ора-тура бўй кўрсатиб турадиган ерларни ғўза қоплаган. Пахта майдонларининг охири кўринмайди. Бир томон жиловланмаган газ ёқиб қўйилган миноралар...

ЗАНЖИРСАРОЙ ЙЎЛИДА ЎТМИШНИНГ ИККИ ОБИДАСИГА тўхтаб ўтдик. Бири Хожа Ростон зиёратгоҳи, иккинчиси Нўширавони Одил қалъаси. Булар ораси бир чақирим келар-келмас. Хожа Ростон зиёратгоҳи атрофи қабристонлик. Қишлоқ аҳолиси бу жойни обод қилиб қўйибди. Нўширавони Одил қалъаси катта жойни эгаллаган. Деворлари айлана эмас, чорпахил. Тўрт томонда тўртта дарвоза бор. Қалъанинг қачон бунёд этилганлигини қазув чоғлари айтиш мумкин бўлар. Ҳали бундай қалъанинг борлигини қадимшунос олимларимиз билишмаса керак. Қум барханлари орасида нор туядек чўкиб ётган Нўширавони Одил қасрига ҳам уларнинг қадами етгани йўқ. Нўширавони Одилни афсонавий одил подшоҳ дейлик. Лекин шу қалъанинг Нўширавонга боғланишининг ўзиёқ унинг эрадан олдинги асрларга оид эканлигидан далолат бермайдими? Қадимги Новтак — Еркўрғоннинг деворлари айлана. Қадимда қалъа деворларини айлана қилиб қуриш одат бўлган. Қарши, Кеш қўрғонлари атрофлари ҳам айлана девор билан ўралган. Нақл этилишича, ҳатто Қаршининг учта айлана девори бўлган. Ҳайратланарли жойи шундаки, Нўширавони Одил қалъаси тўрт бурчак девор билан ўралган. Деворларнинг эни 10—12 газ келади. Ундан кунчиқар тарафга, яъни шимоли шарқ тарафга қараб юрамиз. Тахминан, бир-бир ярим фарсах юрилгандан сўнг, машиналардан тушиб пиёдалаб кетдик. 150—200 қадамдан сўнг чўкиб қолган тепалик олдидан чиқдик. Занжирсарой шу тепалик яқинида бўлган. Майдони қарийб бир танобдан ошиқроқ жойни эгаллаган катта тепа хўжалик механизаторларининг қароргоҳи бўлиб келган. Ишдан чиққан қисмлар, темир-терсак сочилиб ётибди. Замонлар ўтиши (айниқса, сувнинг келиши) билан анча пастлаган тепаликда XIV асрнинг 40-йилларида ҳашаматли қаср бўлганлигини кўз олдимизга келтиришга уринамиз. Занжирсарой қасридан шарқий томонда ярим чақирим оралиқда Балх — Қарши — Бухоро йўли ўтган. Қадим Ипак йўли ҳам шу бўлган.

Қурбон ака Ҳамроев Эшмурод ота Саидовга «бошланг», деб имо қилди. Борди-ю, «Темурнома»даги нақл тўғри бўлса, Занжирсарой атрофида қудуқ бўлиши керак эди.

Эшмурод ота изидан кун ботишга қараб юз-юз эллик қадам йўл босдик. Қудуқ билан қаср ўрни деяётганимиз жой оралиғи унча узоқ эмас экан. Эшмурод ота сув тушганидан чўкиб, доира шакли рўй-рост билиниб, турган чуқурликни «мана шу қудуқ бўлади», деди.

Биз ажабланиб, бир-биримизга қарадик. Миқтидан келган Авезмурод Беккиев гуноҳкордек елка қисди-да, қимтиниб сўзлашга тушди:

— 1979 йили Қарши чўлини ўзлаштириш бош режасига кўра, шу жойларни пахта экиш ва экин-тикин қилиш учун текислаттирганмиз. Ўзим бошида турганман. Ҳақиқатда, шу жойда қудуқ бор эди. У, одатдаги чўл қудуқларидан анча катта эди. Биз ерларни текислаётганда ҳам у ярмига қадар кўмилиб бўлган экан. Кейин устидан тупроқ тортиб юборилди. Ўша йили ғалла экдик. Мен хўжалик фирқа қўмитасининг котиби сифатида ўримга бошчилик қилганман. Бир вақт, ўрим чоғи денг, шу ерга келганда ғилдираги чуқурга тушиб, комбайн оғиб қолса бўладими? Иккита тракторни бир-бирига матаб, зўрға чиқариб олганмиз. Шунда кўрдикки, қудуқнинг ичи ғишт билан қопланган экан.

Авезмуроднинг ҳикоясини эшитиб бўлгач, қудуқни обдан кўздан кечира бошладик. Эшмурод бобо ёшлигида шу ерларда қўй боқиб катта бўлган эмасми, қудуқни болалик пайтида ҳам кўрганлигини, туяда сув тортилган масофа чуқур йўлак бўлиб қолганлигини ҳикоя қилиб берди. Дарвоқе, Занжирсарой харобалари ўрнида ғишту тамал тошлари қолмадимикан?

Шу қишлоқда узоқ вақтлар яшаган, эндиликда Муборак марказига кўчиб ўтган Эгамберди бобонинг айтишига қараганда, тепаликдан 59—60 қадам нарида қасрнинг тамал тошлари ва ғиштлари сақланиб қолган. Ҳақиқатда кўҳна обидаларимиз тамал тошлари шаклига яқин палахса тошлар ҳали ҳам бор. Минг афсуски, тамал тошларининг кўпини ва қаср ғиштларини янги уй қилган кишилар ташиб кетишибди. Бўлмасам, Занжирсарой харобаси аср бошларида ҳам қад ростлаб турган экан.

ЗАНЖИРСАРОЙ... МАНА, СЕН ҚАЕРДА ЭКАНСАН. Шундайгина Муборак шаҳрининг биқинида, нариси билан ўн-ўн икки чақирим масофада жойлашган обидани ҳозирга қадар изсиз йўқолган деб келганимиздан ичимиз ачиди. Занжирсаройга қўл чўзса етадиган қишлоқ ҳозирда «Кўҳна шаҳар» деб аталади. Нега энди «Кўҳна шаҳар»?

Амир Темур Занжирсаройда бир-икки бор қишлаган, ҳарбий юришлар учун шу ерда куч тўплаган, янгидан қишлоқ барпо қилган... Занжирсарой 1387 йилда Тўхтамиш томонидан ёндириб, вайрон этилган. Занжирсарой ва унинг атрофи ана шу босқиндан кейин бўм-бўш бўлиб қолдимикан? Тирик қолган аҳоли уч-тўрт чақирим нарига силжиганмикан?

Кўҳна шаҳар — куйиб кул бўлган Занжирсаройдан хотира сифатида яшаб келаётир, дейиш мумкин. Чунки Кўҳна шаҳарда қадимий работ сақланиб қолганки, бу Занжирсаройнинг чегараси бир вақтлар шу ерларни ҳам ўз бағрига олганлигидан гувоҳ.

Амир Темур лашкарлари муҳорибада

Қурбон ака Ҳамроев Муборакнинг кексаларидан бири, Амир Темурнинг Занжирсаройда туғилганлигини урушдан олдинги йилларда ҳам айтиб юрган Иброҳим отанинг уйига бошлади. Иброҳим ота ҳозир 86 ёшни қоралаган. Жуда ўқимишли, мадрасани ҳатми қутуб қилган. Кулфатли йиллардан омон қолган. Ғариблик қозонини кўп жойда осган. Эшон бобо Занжирсарой ҳақида билганларини ҳикоя қилиб берди. Мен у кишидан, қадимий Бухоро йўли ва йўл бўйидаги манзилларни сўрадим. Иброҳим ота жуда қизиқ бир гапни айтиб қолди. У кишининг гувоҳлик беришича, Занжирсарой Бухорога ҳам, Қаршига ҳам 9 йиғочлик йўл экан. Қарши билан бу жойнинг орасида икки манзил — Косон ва Майманоқ бўлган экан. Шарафиддин Али Яздий Қаршидан Занжирсаройгача икки манзил деганда шу икки қасабани кўзда тутган бўлса керак.

Мўғул хонлари босиб олган мамлакатларда айтарли бир иншоотлар қурмаганлар. Кебекхоннинг Қаршидаги, Қозонхоннинг Занжирсаройдаги қасрлари таг-туги билан емирилган. Зоххоки Морон (Қарши Темирйўл бекати ёнида) ва Занжирсарой тепаликлари фақатгина асрлар ғамини ютиб ётмасдан, XIV асрга доир ноёб сирларни ҳам ўз бағирларида яшириб ётир.

Биз, барибир, Занжирсаройдан саволларга кўмилиб қайтдик. Занжирсарой ўрнининг топилганлиги, (топилган дейиш гуноҳ, ахир, уни муборакликлар ҳамиша билишган) қанчалик қувончли бўлмасин, асосий савол — Амир Темурнинг шу жойда, Занжирсаройда туғилганлиги жавобсиз қолаверди. Кўҳна шаҳар қишлоғининг, шунингдек, Муборакнинг кексалари улуғ соҳибқиронни Занжирсаройда таваллуд топган, деб нақл қилиб келадилар. Асримиз бошларида Хўжа илғорликлар ҳам академик В. Бартольдга Амир Темурнинг ўз қишлоқларида туғилганликларини сўзлаб беришган. Тарихни нақллар ва оғзаки гаплар билан тиклаб бўлармикан? Бу ўринда, яна бир жумбоқ пайдо бўлади: Қашқа воҳасида нега бошқа жойлар Амир Темурнинг туғилган жойига даъвогар эмаслар? Нақлларда, оғиздан-оғизга ўтиб келган хотира, эсдаликларда ҳақиқат уруғи йўқмикан?

Хўш, манбалар-чи? Наҳотки, ўтмишга оид тарихий-бадиий асарларда бу ҳақда бирон-бир ишора бўлмаса? Шу андиша билан имконимиз етганча буюк соҳибқирон ҳақидаги китобларни варақлаб кўрдик. Бу, турган гап жуда кўп вақтни олди. Бунинг устига матбуотда пайдо бўлган айрим фикрларда «Амир Темурнинг туғилган жойини аниқлаб ўтириш майда масала, унга куч сарфлаш ҳожат эмас, каттароқ ишлар билан шуғулланиш лозим», қабилидаги эътирозлар ҳам юзага қалқди. Бироқ бир ўй асло тинчлик бермади. Аввало, биз Амир Темурни эндигина таниётирмиз, қолаверса, ўрта асрларда Қашқадарёнинг сиёсий ва жуғрофий идора қилиниши ҳозирги тушунчалардан тубдан фарқ қилган. Сўнгра, халқ ўртасида Амир Темурнинг туғилган жойи бобида, биз хоҳлаймизми, йўқми, барибир, энг камида, икки хил фикр юради.

Шаҳрисабзликлар Темурнинг Кешда таваллуд топганлигига қатъий ишонсалар, Хўжа илғорликлар уни ўз қишлоқларида дунёга келган, деб таъкидлайдилар. Муборакликлар ҳам шу пайтгача ичларида сақлаб келган дардларини айтмоқда — Занжирсарой улуғ Амирнинг туғилган ва болалиги кечган жой. Инсоф билан айтганда, ҳар учала даъвода ҳам муайян мантиқ бор. Ахир, бир хил қарашлар ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмаган-ку. Ўқувчиларни Амир Темурнинг туғилган жойи масаласидаги ҳар хиллик ажаблантирмаслиги ва қизиқтирмаслиги мумкин эмас. Тарих сирлар хазинасини энди очмоқда. Амир Темур даврига ва умуман, темурийлар салтанатига дахлдор асарлар бир-бир нашр қилинаётир. Билимдон ва ҳушёр ўқувчини бизнинг давримизда нашр этилган китоблар билан ўтмиш муаллифлари айтган фикрлар ўртасидаги тафовутлар ўзига жалб этиши табиий. Шундай экан, улуғ Амир Темурнинг туғилган жойи ҳақида уч хил қараш борлигини билиб-билмасликка олиш масалани илмий ва тарихий ҳал қилишдан атай қочиш бўлади. Ҳозир шу борадаги мавжуд фикр-хулосалар имкон қадар жам қилинса ва уларга муносабат билдирилса, ўйлаймизки, бу аниқ бир илмий ечимга келишда ўзига хос дебоча бўлади.

ҲАҚИҚАТ БАҲСДА, МУНОЗАРАДА ТУҒИЛАДИ. Айрим рўзномаларда Амир Темурнинг туғилган жойи ҳақидаги ҳар хилликни хаспўшлашга бўлган даъват улуғ соҳибқирон тарихини ҳозиргача бўлиб келганидек сохталаштиришга, сунъий четлаб ўтишга чорловчи заиф нидо, холос.

Биз шу андишалардан келиб чиқиб, қўлга қалам олдик. Бу иш, жилла бўлмаса, миллатимиз отаси, улуғ Амир Темурнинг хоки пойи бўлган, қадами етган жойлар ҳақида йўқлов бўлар. Ахир, Қашқа воҳасининг тузи ҳам, тоғи ҳам унинг табаррук қадамидан баҳраманд бўлган-ку? Қашқа воҳаси Осиё-ю Оврупони мўғул босқинчиларининг бир ярим асрдан зиёд давом этган зулмидан, қуллигидан халос қилган, озод этган улуғ фарзандни етиштиргани билан абадул абад фахрланишга ҳақли. Амир Темур нафақат ўзбекларнинг, балким, бутун Турон заминининг ифтихоридир. Унинг халоскор қўшинида жами туркигўй халқлар, хуросонликлар бўлган. Унинг раҳнамолигида халқлар ғайри дин мажусийлар асоратидан қутулиб, ўз ҳукуматларини тиклаганлар.

ШАҲРИСАБЗНИНГ «ТАРЖИМАИ ҲОЛИ» Суғд давлати тарихи билан узвий боғлиқ. Қашқадарё воҳасида Кеш (Каш, Кешш, Кесс) деб аталган шаҳар эрамизнинг III асри сўнггида ва IV асри бошларида Суғд давлатининг пойтахти бўлган. Суғд (хитойчада — Сули) жуда катта ҳудудни — Сўёбдан (Еттисув) Кешга (Қашқа воҳаси) қадар бўлган жойларни қамраган. Суғд таркибига Зарафшон воҳаси, Уструшана, Қашқа воҳаси ва Тошкент ҳам кирган. Хитой манбаларида Кеш шаҳри Ши деб аталган. Муаррих Низомиддин Шомий бир ўринда «Шаҳрисабзки, туркон «Кеш» мехонанд», дейди. Айрим маълумотларга қараганда, жуда қадимдан Чув (Қозоғистон) дарёси этакларидан то Кешга қадар бир хил ёзув (юқоридан пастга қараб ёзиладиган), бир хил адабий тил амалда бўлган.

Шаҳрисабз шаҳри обидалари тарихини ўрганган олим М. Е. Массоннинг аниқлашига қараганда, қадимги Кешнинг ўрни ҳозирги Китоб шаҳрига яқин жойда бўлган. Шаҳрисабзнинг ҳозирги ўрни, тахминан, мўғуллар истилосидан сўнг, XIII аср биринчи ярмларида вужудга келган, дейиш мумкин. Олдинги Кеш, шубҳасиз мўғул ғалалари томонидан вайрон қилинган.

Улуғ соҳибқироннинг уруғ-аймоғи, ота-боболари юрти Кеш бўлган, буни Амир Темурнинг набиразодаларидан бўлган буюк тарихнавис олим ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам таъкидлаган эди:

«Яна Кеш вилоятидур, Самарқанднинг жанубидадур, тўққуз йиғоч йўлдур. Самарқанд била Кеш орасида бир тоғ тушубтур, Итмак добони дерлар, сангтарошлиқ қилур тошларни тамом бу тоғдин элтарлар. Баҳорлар саҳроси ва шаҳри ва боми ва томи хўб сабз бўлур учун Шаҳрисабз ҳам дерлар. Темурбекнинг зоду буди Кешдин учун, шаҳр ва пойтахт қилурига кўп саъй ва эҳтиромлар қилди, олий иморатлар Кешта бино қилди».

Бобурнинг «зоди буди» деган жумласига алоҳида эътибор берайлик. «Буд» форсий тилда борлиқ, мавжуд, деган маънони беради. Бас, бу ўринда у Амир Темурнинг ўтган ва мавжуд (XVI аср) жами авлоди Кешдан эканлигини ихчам ва нозик ифода қила олган. Амир Темур туркий барлос уруғидан эди. Унинг бобокалонлари мўғуллар босқинига қадар Қашқа воҳасида, хусусан, Кеш ва Насафда ҳокимият тепасида бўлиб келганлар. Буни Амир Темур тарихига доир арабий, форсий манбаларни чуқур ўрганган В. Бартольд ҳам айтган. Бироқ академик Г. А. Пугаченкованинг Тарағай баҳодир ҳақидаги «айтарли бой бўлмаган ва унчалик танилмаган», деган фикрларига шубҳа билдиришга тўғри келади.

Амир Темурнинг онаси Тегина Бегим (Тегина Хотун) ҳақида манбаларда жиддий бир маълумот учрамайди. Шунинг учун ҳам, В. В. Бартольд, «манбалар Темурнинг онаси келиб чиқиши ҳақида, шунингдек, Тарағайнинг бошқа хотини Қадоқ Хотун (1389 йилгача ҳаёт бўлган) ҳақида ҳеч нарса демайди», деб ёзган эди. Шуни айтиш керакки, Амир Темурнинг туғилган вақти (ҳижрий 736 йил, 25 шаъбон) ҳамма китобларда — хоҳ тарихий, хоҳ илмий ёки бадиий бўлсин, бир хилда аниқлик билан кўрсатилади. Аммо унинг туғилган жойига келганда фикрлар бир-биридан узоқлашади. Амир Темур ҳаётлигида ёзилган асарларда (улар деярли йўқ ҳисоби) ҳам, унинг вафотидан кейин, Темурийлар даврида битилган тарихларда ҳам бу ҳақда маълумот йўқ ёки умумий тарзда бу жой Кеш деб кўрсатиб ўтилади. Амир Темур вафотидан 105 йил кейин ёзилган (Ҳиротда Шоҳрух Мирзо бу асар билан таниш бўлганми-йўқми, айтиш қийин) «Мужмал-и Фасиҳий»да Шоҳрух саройида ишончли киши бўлган, бир вақтлар Шоҳрух султон номидан Халил Мирзодан хазинани талаб қилган Фасиҳ Хавофий: **«736 йил. Йигирма бешинчи шаъбонда Кешда амир соҳибқирон Амир Темур кўрагон ибн амир Тарағай ибн Барқал ибн Иланғари Ижил ибн Қорачор нўён ибн Суку Сижон ибн Ирумхихон ибн Қожулай қўён ибн Туманойхон ибн Бойсунғурхон ибн Қайдухон ибн Дутам ибн Манон ибн Бўка ибн Буданжир ибн Алан Тава хотуннинг «туғилиши»** деб айтиб ўтади. Фасиҳ Хавойи Амир Темурнинг туғилган жойи Кеш эканлигини шу тариқа биринчилардан бўлиб қайд этади.

АКАДЕМИК В. БАРТОЛЬД БУЮК СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУРГА баҳо беришда ҳамиша ҳам холис ва ҳақ бўлмаган муаррих ибн Арабшоҳга таяниб, «Улуғбек ва унинг даври» асарида қуйидагиларни ёзади: «Темур, Ибн Арабшоҳ сўзига қараганда, Кеш атрофидаги Хўжа Илғор қишлоғида туғилган. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, Тарағай шаҳарнинг ўзида яшамаган».

В. Бартольднинг «Улуғбек ва унинг даври» асари 1918 йилда нашр этилган. Бунгача илмий китобларда Амир Темурнинг туғилган жойи ҳақида гап кетганда Хўжа Илғор қишлоғи тилга олинмаган эди. Ҳатто «Зафарнома»да ҳам бу қишлоқнинг номи мутлақо учрамайдики, бу Ибн Арабшоҳнинг даъвосига эҳтиётроқ бўлиб қарашга ундайди. Маълумки, Ибн Арабшоҳ асари ҳам, Шарафиддин Али Яздий «Зафарнома»си ҳам деярли бир вақтда — 1437 йилда ёзиб тугалланган. Ибн Арабшоҳнинг «Ажоиб ал-мақдир фи ахбори Таймур» («Темур ҳақидаги хабарларда тақдир ажойиботлари») асари Дамашқда 1389 йилда туғилган, 1401 йилда ўн икки ёшида Самарқандга асир сифатида олиб келинган кишининг таассуротлари тариқасида ёзилган. Унда илмийлик ва тарихийликдан кўра, нақл ва ривоят, эшитишларга асосланиш таъсири кучли. Буни қуйидаги мисолда ҳам кўриш мумкин. Ибн Арабшоҳ Кеш шаҳрига таъриф бериб, ёзади: «Кеш Мовароуннаҳр шаҳарларидан бири бўлиб, Самарқанддан тахминан ўн уч фарсах масофададир» («Ёшлик», 1990 йил, 9-сон, 69-бет).

Ана энди Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Кеш ҳақида ёзганларини кўздан кечирайлик: **«Яна Кеш вилоятидур, Самарқанднинг жанубидадур, тўққуз йиғоч йўлдур. Самарқанд била Кеш орасида бир тоғ тушубтур...»** («Бобурнома», Т., 1960, 108-бет).

Қаранг, Ибн Арабшоҳ Кешни Самарқандга нисбат қилганда, унинг қайси томонида жойлашгани ҳақида сўзламаган, шунингдек, оралиқ масофа бобида ҳам қаттиқ янглишган. Бу унинг Мовароуннаҳр шаҳарлари ҳақида умумий тасаввурга эга эканлигини кўрсатади, холос. Ибн Арабшоҳ «Темур ибн Тарағай ибн Абағай(?) бўлиб, унинг туғилган жойи Хўжа Илғор деб аталадиган қишлоқдир», деганида ҳам эшитмаларга асосланганлиги маълум бўлиб турибди. Нега деганда, Амир Темурнинг шажарасида Абағай исмли киши зикр этилмайди. Қолаверса, Ибн Арабшоҳ Темурнинг туғилиши ҳақида ҳикоя қилганида, бошқа бировга оид нақлни, аниқроғи, Чингизхон туғилиши билан боғлиқ ривоятни Амир Темурга ёпиштиришга муваффақ бўлган: «Ҳикоя қиладиларки, Темур туғилган кечаси ҳавода қандайдир учиб юрган темир қалпоқчага ўхшаш бир нарса пайдо бўлган. Кейин у кенг бўшлиққа тарқалиб, ер юзига ёйилиб кетган эмиш. Ундаги чўғ ва учқунга ўхшаш нарсалар ҳар томонга сачраган ва уйилиб, ҳатто ўтроқ ва бадавий жойларни ҳам тўлдириб юборган эмиш. Яна айтишларича, Темур туғилганда унинг қўллари янги қонга буланган экан. Бу аҳвол тафсири фолбинлар ва азайимхонлардан, каромат кўрсатувчи жодугару коҳинлардан сўралганда, улардан баъзилари: «у шўрта бўлади», бошқалари «у ўғри ва йўлтўсар бўлиб улғаяди» деса, яна бир гуруҳи «йўқ, у қассоб ва қонхўр бўлади», дебди, яна бир хиллари эса «йўқ, ундан жаллод ва каллакесар чиқади» дебдилар», («Ёшлик», 1990 йил, 9-сон, 69-бет).

Тарихий асарлар туғилганда қон тутамлаш нақлини Чингизхонга раво кўрадилар. Ибн Арабшоҳ Мовароуннаҳрда машҳур бўлган мазкур ривоятни кейинчалик ўзи кек сақлагани Амир Темурга нисбатан тортинмай ишлатган кўринади. Шундай бўлгандан сўнг, Амир Темурнинг Хўжа Илғорда туғилганлиги ҳақидаги даъвони ҳам асосли деб бўладими?

«Зафарнома» аксинча, Шоҳрух Мирзо, унинг ўғли, олимлар, муаррихлар ҳомийси Бойсунқор Мирзолар томонидан неча бор синчиклаб ўқилган, муаллиф нафақат моддий, шу билан бирга, ҳужжат ва далиллар билан ҳам таъминлаб турилган. Лекин «Зафарнома»да Амир Темурнинг Хўжа Илғорда туғилганлигини айтиш у ёқда турсин, шундай ном ёки жой мутлақо тилга олинган эмас.

Шунинг учун бўлса керак, академик В. Бартольднинг ўзи ҳам Амир Темурнинг Хўжа Илғорда туғилганлиги ҳақидаги фикрга изоҳ беришни лозим топган: «Темур туғилган жой бошқа бирон-бир манбада кўрсатилмайди. Хўжа Илғор қишлоғи номи, менинг билишимча, адабиётда ҳам учрамайди».

ХЎЖА ИЛҒОР ҚИШЛОҒИ ШАҲРИСАБЗДАН 13—14 ЧАҚИРИМ жануби ғарброқда жойлашган бўлиб, ҳозирги вақтда Яккабоғ тумани таркибига киради. Шаҳрисабз тарихига доир тадқиқотларда далолат этилганидек, Кешнинг олдинги ўрни Китоб шаҳри яқинида бўлган. Шундай экан, энг камида, мўғуллар яғмосига қадар Тарағай авлоди Кешнинг жануби ғарбида эмас, шарқий қисмида манзил тутган бўлур эди. XIII—XIV асрларда, мўғуллар яғмосидан кейин Кешнинг янги ўрни ҳозирги жойига силжиган бўлса, табиийки, у вақтда (ундан кейинлар ҳам) Кеш ўзидан 13—14 чақирим наридаги манзилларни қамраб оладиган шаҳар даражасига етмаган эди. Демак, Хўжа Илғорни Кеш деб тушуниш тўғри эмас.

Шарафиддин Али Яздийнинг кўрсатишича, Амир Темурнинг хоҳиши билан туркигўй шуаронинг шеърлари жамъ этилган. Ана шу «Манзумот туркий»да айтилишича, туркий тилда битилган тарихдан у ўз ёшлигига доир воқеаларни чиқариб ташлатган. Амир Темурнинг болалик ва ўсмирлик даврида қилган ишлари ғаройиб бўлиб, унга ўқувчилар ишонмайди, деб ҳисоблаган соҳибқироннинг ўзи. Ана шу жойга келганда академик В. Бартольд Амир Темурга нисбатан тутган нохолислигини жиловлай олмай қолади: «Подобно Чингиз-Хану, Тимур начал свою деятелность в качестве атамана шайки разбойников, вероятно, в смутны годы после смерти Казагана».

В. Бартольднинг мўғул босқинчиларининг ёвузликларини камайтириб кўрсатишга бўлган уринишларини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Дарвоқе, унинг «Асарлар»и 1-жилдини нашрга тайёрлаган таниқли олим И. П. Петрушевский бу иллатни сезиб, 1963 йили шундай қарорга келган эди: **«Албатта, ҳозирги вақтда биз «Туркистон» муаллифининг ҳамма хулосаларига ризо бўлолмаймиз. Хусусан, В. Бартольднинг «Туркистон» ва бошқа ишларида мўғуллар истилосига берган умумий баҳосини, шу баҳо билан боғлиқ ҳолдаги хулосаларини қабул қила олмаймиз... В. Бартольд мўғул босқини туфайли вужудга келган улкан талончилик, иқтисодий ва маданий таназзул аҳамиятини камайтириб юборган».**

И. П. Петрушевский «Тотор-мўғуллар Осиё ва Европада» (1970) деган тўпламга кирган «1219—1224 йилларда мўғул қўшинларининг Ўрта Осиёга юриши ва унинг оқибатлари» сарлавҳали салмоқли ишида олдинги фикрларини янада илмий далиллаш йўлидан бориб, қуйидаги хулосаларга келади: «В. В. Бартольд ҳам Чингизхон шахсинигина эмас, унинг салтанати ва босқини оқибатларини идеаллаштиришдан четда эмас. В. В. Бартольд Чингиз ва чингизийлар босқини оқибатида рўй берган иқтисодий, маданий таназзул доирасини етарли баҳолай олмади. Шунинг учун, В. В. Бартольднинг ишлари, «Туркистон мўғуллар босқини оқибатлари ҳақидаги қарашлари қабул қилиниши мумкин эмас».

Муаллиф бошқа бир ўринда эса 1222 йилда Самарқандда бўлган Хитой сайёҳи Чан-Чуннинг ушбу гапларини келтиради: **«Китайский путешественник Чан-Чунь (1222 г.) отмечал опустошение и голод в Средней Азии. В Самарканде оставалась только четверть прежнего населения, окрестные крестьяне голодали, а из разорённых крестьян образовались «шайки разбойников», т. е. партизанские отряды, и в Самарканде каждую ночь видно было зарево пожаров».** «Татаро-монголы в Азии и Европе». М., 1970, 124-бет).

Мана гап қаерда? «Қароқчилар тўдаси» —партизанлар ёинки қасоскорлар ҳали Амир Темур туғилмасдан олдин мўғулларнинг ўта ёвузлиги оқибатида вужудга келган эди. Энди, бу «қароқчилар» ким учун қароқчи, ким учун фидоий, бу тамомила бошқа гап. Ўтмишдаги ватанпарвар қасоскорларни «қароқчилар» деб лаънатлаш, шубҳасиз, Ўктабрдан сўнг қўлга қурол олиб Шўро ҳокимиятига қарши курашганларни «босмачилар» деб аташ учун илк тайёргарлик вазифасини ўтаган бўлса, не ажаб?!

Поён РАВШАН, Жума ҚУРБОН

БУГУН ТОШКЕНТДА ЎЗБЕКИСТОН АРХИТЕКТОРЛАРИНИНГ НАВБАТДАГИ XIII ҚУРУЛТОЙИ ОЧИЛДИ

ҚАЙСИ ЙЎЛДАН БОРАМИЗ?

Аввалги анжуманларда баланд минбардан туриб фақат эришилган ютуқлар ҳақида қуруқ ҳисоботлар бериларди. Энди бундай бўлмаса керак. Чунки ўтган давр ичида республикамиз қурилишларида эришилган ютуқлар у қадар кўп эмас. Муаммолар эса ғишт-ғишт. Ундан ташқари, республикамиз архитекторлари уюшмаси тарихида биринчи маротаба уюшма раҳбари илгаригидек юқорининг кўрсатмаси билан, эмас, балки қурултойда яширин овоз бериш йўли билан танлаб олинади.

Анжуманга тақдим этиладиган уюшманинг янги дастури илгаригидек кўрсатмалар асосида эмас, архитекторлар маъқуллаган гуруҳлар томонидан ишлаб чиқилган. Бу дастурга кўра мустақил Ўзбекистон архитекторларининг янги уюшмаси сиёсий партиялардан холи бўлган мустақил ижодий уюшма бўлади. Ўз аъзоларини иш билан таъминлайди, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя этади. Уюшма корхоналар, давлат ташкилотларидан шартнома асосида буюртмалар қабул қилади. Ташқи давлатлардаги уюшмалар билан шартномалар тузади ва улар билан ижодий алоқа ўрнатади. Буку яхши, лекин бундан кўра муҳимроқ муаммо бор. У ҳам бўлса, мустақил Ўзбекистон архитектураси ва шаҳарсозлиги истиқболини аниқлаш. Энди қайси йўлдан борамиз? Унинг йўналишини ким белгилайди? Бу — асосий масала. Афсуски, ҳануз бу масалада бирор қарорга келингани йўқ. Ўнлаб, юзлаб қурилган баланд қаватли бинолардаги хоналарнинг ечимлари ўзбек оиласининг урф-одати, анъаналари ва қолаверса, жойнинг иқлим-шароитига тўлиқ жавоб берадими? Бу бинолар қаерларда қурилди? Бўш, қаровсиз ерлардами? Улар Тошкент аҳолисини мева, сут, гўшт ва полиз маҳсулотлари билан таъминлайдиган шаҳар атрофидаги ҳосилдор ерларда қад кўтардими?..

Биргина Чилонзорни олайлик. 1960—70 йилларда бу ерларда мавжуд бўлган юзлаб мевали дарахтлар қирқилди, экинли ерлар текисланди, сув ҳавзалари кўмилди. Ўрнида Тошкент «черемушка»си қад кўтарди. Хўш, бу уйларга деҳқонлар кўчиб киришдими? Йўқ! Янги уйларнинг эгалари асосан марказдан таклиф этилди. Афсуски, ўша вақтларда архитектура ва шаҳарсозликда юз бераётган нуқсонлар ҳақида ҳеч ким очиқ гапиришга ботинолмас эди. Кейинчалик Дадахон Нурий, Озод Шарафиддинов, Равшан Салимов, Тўлқиной Қодирова ва бошқаларнинг «Тошкент оқшоми», «Правда Востока», «Ёш ленинчи» каби газеталарда танқидий мақолалари босилди. Лекин буларга шунчаки танқид деб қаралиб, керакли хулоса чиқарилмади. Аксинча, Юнусобод, Яланғоч ва бошқа даҳалардаги мева ва сабзавот етиштириладиган ерларда навбатдаги янги турар-жой массивлари яратилди. Уларни ташқаридан кўриб, бир томондан қувонасан, уйларнинг ичига кириб, таъбинг хира бўлади. Хоналарнинг ечими эскича, замон талабига жавоб бермайди. Хоналарнинг умумий яшаш майдони (уч хонали уйда) ҳар бир кишига 9—10 кв. м. дан ошмайди. Маълумот учун: бу рақамлар ҳар бир кишига АҚШда 40—45, Чехословакияда 28, Болтиқ бўйи давлатларида 14—18, Москвада—12 кв. м. ни ташкил этади. Аммо, бизда шундай ўзбек оилалари борки, уч хонали давлат уйида ота, она, икки фарзанди, келинлари ва набиралари билан бирга яшашади. Эски шаҳарда эса аҳвол бундан ҳам ёмон.

Бундай социал адолатсизликка чек қўйиш пайти аллақачон келди. Мустақил Ўзбекистон халқининг турмуш даражасини янги поғонага кўтариш учун архитектура ва шаҳарсозлик соҳасида янги қонун зарур. Бизга энди шаклан миллий ва мазмунан социалистик архитектура эмас, балки мазмунан миллий ва шаклан замонавий архитектура керак. Бундай архитектурани яратишда ҳар томонлама бизга яқин бўлган шарқ давлатларига яқинлашишимиз зарур.

Ҳамидулла САЛОҲИДДИНОВ,
Ўзбекистон республикаси Архитекторлари уюшмаси раиси муовини

БИРГАЛИКДА ҚАЙҒУРАЙЛИК

ПОЙАБЗАЛ УСТАХОНАСИ ёнидан ўтатуриб, навбатда турган дорулфунун домласини кўриб қолдим. Суриштирсам, бироз ийманиб, «Ботинкамни тузатишга олиб келувдим... Иш билан овора бўлиб, арзон вақтида магазиндан олиб қўймаган эканман. Ҳозир тижорат магазинида йўқ. Воситачи дўкондагисининг эса баҳоси одамни чақади. Бир ойлик маошимга битта ботинка харид қила олмас эканман», деди.

Домла зерикиб қолмасин деб, суҳбатни давом эттирдим. Гап айланиб яна бир нарсага — иқтисодга тақалаверди. Домла 20 йилдан бери болаларга атаб ҳар ойлигидан иқтисод қилиб, бир оз пул жамғариб қўйган экан. У вақтларда 1 кило гўштнинг нархи 1 сўм 80 тийин эди. Энди-чи...

«Қизимга совчилар келиб турибди, яқинда тўй бўлиши керак, — деди у чуқур хўрсиниб. — Йиққан пулимга эса битта мебель ҳам келмайди. Яна қанча нарса олишим керак. Шу боис тўйини пайсалга солиб юрибман. Ҳарна мадад бўлар деб мактабдан ҳам озгина дарс олганман. Нима қилай, тирикчилик... Илгари ишдан келиб, кечаси соат 1—2 гача ижод қилардим, китоб-дарсликлар ёзардим. Эс-ҳушимиз ёшларга таълим-тарбия бериш, ўқиш жараёнини такомиллаштириш, ижод қилиш, ўқув қўлланмалари яратиш билан банд эди. Энди ишдан ҳориб-чарчаб келиб, «Ахборот»ни кўрар-кўрмас ўзимни ўринга ташлайман».

Домланинг ҳасратини тинглаб туриб, беихтиёр ўзим гувоҳ бўлган бир воқеа ёдимга тушди.

Икки йилча муқаддам дорулфунун маданият саройида одатдагидек янги ўқув йилига бағишланган йиғилиш бўлди. Унда профессор ўқитувчилар, кафедра мудирлари, деканлар, ректору проректорлар қатнашдилар. Йиғилиш охирида дорулфунун касаба уюшмаси раиси домлалар учун паёк олиб келинганини эълон қилди. Мажлисдан сўнг, нима беракин деб, шеригим билан борсам, икки донадан кир совун тарқатишаётган экан. Яхшиям шеригимнинг қўлида газета бор экан, иккига бўлдик-да, совунни ўраб, уйга равона бўлдик. Йўл-йўлакай хаёлимиздан ўтгани ёлғиз ўзимизга-ю, худога аён...

ДАРВОҚЕ, СЎНГГИ ПАЙТЛАРДА кўпчилик қатори олий ўқув юртлари ўқитувчиларининг ҳам моддий-маиший ва маънавий аҳволи кун сайин оғирлашиб бормоқда. Илгарилари 2—3 домла бир жойда йиғилиб қолса, илмий мунозаралар, ижодий режалар, таълим-тарбия хусусида гап кетарди. Эндиликда эса, биринчи навбатда, оғир иқтисодий аҳвол, қийинчиликлар, ўқитувчилар маошининг камлиги, нарх-наволарнинг кун сайин ортиб бораётганлиги ҳақида гап борадиган бўлиб қолди. Бошқа нима ҳам қилишсин? Талабаларни ахлоқ-одобга, илм-маърифатга, меҳнат ва тўғриликка ўргатадиган мураббийлар ночорликдан қутулиш учун қандай чора-тадбирлар топишсин?

Ҳолбуки, башарият тарихида ўқитувчиларнинг жамиятдаги мавқелари юқори бўлган. Халқимиз «Устоз отадан улуғ» деб бежиз айтмаган. Ота-боболаримиз ўз ўқитувчиларига «Устоз» «Домла» деб мурожаат қилганлар. Донишмандлар сабоқ берган устозларини «Пирим» деб, кўкларга кўтаришган. Ёшу қари, тожиру молик, бою камбағал билимдон кишиларга, домлаларга икки букилиб салом беришган, ҳурматларини бажо келтиришган. Ўша вақтларда ўқитувчи-домлалар энг ҳурматли, энг бадавлат кишилар ҳисобланишган.

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Ҳозирги кунда эса, рўй берган оғир моддий шароит, ўқитувчиларга эътиборнинг сусайиб кетгани боис, уларнинг аҳволи кескин ўзгарди. Олий ўқув юртлари ўқитувчилари жамиятимизнинг энг қашшоқ табақаларидан бирига айланиб бормоқда. Менимча, илм-фан ҳеч қачон ҳозиргидек пароканда бўлмаган, илм аҳли ҳозиргидек ночор аҳволга тушиб қолмаган бўлса керак. Албатта, бу ўринда мен порахўр, талабанинг қўлига қараб турадиган айрим домлаларни назарда тутмаяпман. Ундайлар озми-кўпми орамизда учраб туради, уларнинг касри бошқаларга ҳам уради. Мен ҳалол, софдил домлалар манфаатини ўйлаб, ушбу фикрларимни қоғозга тушираяпман.

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида Президентимиз фармонига биноан, халқ таълими ходимларига катта қулайликлар ва имтиёзлар берилмоқда. Мактаб ўқитувчиларига уйларнинг бепул берилиши, ер участкалари ажратилиши, уларнинг турли солиқлардан озод этилиши, маошларининг оширилиши халқ таълими тараққиёти ва ўқитувчиларнинг моддий-маиший ҳаётини яхшилашда муҳим омил бўлмоқда.

Устига устак, ҳозир китобларнинг нархи ҳам бир неча баробар қимматлашиб кетган. Ўз соҳаси бўйича чиққан китобларни харид этиб, дарс жараёнида улардан фойдаланиш, шубҳасиз, ўқитувчининг оилавий бюжетидан қўшимча маблағ сарфлашни талаб этади. Энг ачинарлиси, ночорлик туфайли ёш ўқитувчилар, ҳатто, катта тажрибага эга бўлган айрим домлалар ҳам севимли касбларини тарк этиб, кооперативларга, биржаларга, савдо ташкилотларига ўтиб кетишга мажбур бўлмоқдалар.

Хорижий мамлакатларда олимнинг ҳар бир ўқиган лекциясига бир неча юз доллар ҳақ тўланади. Охирги йилларда хорижга бориб ишлаб келаётган ўқитувчиларимиз, доцент-профессорларимиз бунга шоҳид бўлмоқдалар, у ердаги касбдошларининг турмуш тарзини, яшаш шароитларини кўриб ҳайратда қолмоқдалар. Иншооллоҳ, бизда ҳам шундай бўлиб қолар. Негаки, ўқитувчилик ниҳоятда оғир ва масъулиятли касблардан ҳисобланади. Хоҳ оддий ўқитувчи бўлсин, хоҳ профессор, икки соатлик лекция ўқиш учун жиддий тайёргарлик кўриши, қанчадан-қанча китобларни варақлаб чиқиши, дунё воқеалари ва фан ютуқларидан хабардор бўлиши керак. Улар кечаю кундуз изланишда, лекцияларга тайёргарлик жараёнида бўлади. Шунинг учун ҳам уларга кам маош тўланиши инсофдан эмас. Қисқаси, олийгоҳлар ўқитувчиларининг моддий-маиший аҳволини тубдан яхшилаш вақти етди. Нима бўлганда ҳам малакали мутахассислар тайёрлаб берувчи кишилар ҳаётига беэътибор бўлмаслигимиз лозим.

1 январдан бошлаб кўпчилик қатори ўқитувчиларнинг иш ҳақи икки баробар оширилди. Кечагина Президент фармони билан 1 мартдан бошлаб нархлар эркин бўлган шароитда барча типдаги мактабларнинг ўқитувчиларига бериладиган имтиёзлар республика олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг профессор-ўқитувчиларига ҳам жорий этилганлиги, яъни уларга яшаб турган давлат уйлари бепул шахсий мулк қилиб берилиши, квартира ҳақи ва коммунал хизмат учун ҳақ тўлашда имтиёзлар берилганлиги олийгоҳ ўқитувчиларини хурсанд қилди.

Талабалар шаҳарчасида бўлиб ўтган фожиалар жумҳуриятдаги барча олийгоҳ ўқитувчиларини изтиробга солди. Бу воқеа биз ўқитувчиларга катта сабоқ бўлди. Бизнинг талабалар билан шу кунгача олиб бораётган таълим-тарбия, тушунтириш ишларимиз қониқарсиз ва паст савияда эканлиги аён бўлиб қолди. Шу ўринда яна бир нарсани айтиш керакки, талабаларни узоқ муддат дарсдан озод қилишлар биз ўқитувчиларни ташвишга солмоқда. Бу уларнинг ўқишдан совишига, ўқув программаларини юзаки ўзлаштиришига олиб келади. Тажрибанинг кўрсатишича, талабалар қиш фаслида унумли дарс қиладилар ва яхши натижаларга эришадилар. Руҳшуносларнинг таъкидлашича, бу давр ўқишга қизиқиш ошган давр ҳисобланади. Талабалар шаҳарчасида яшаётган талабаларнинг ҳаммаси ҳам шовшувга сабаб бўлишгани йўқ. Бу талотўпга бош қўшмаганлар, шунингдек, шаҳарда, ўз хонадонида яшайдиган талабаларнинг ҳам узоқ вақт ўқишдан маҳрум бўлишлари «бургага аччиқ қилиб кўрпани куйдириш»дан бошқа нарса эмас. Талабаларнинг умумий савияси устида жиддий бош қотиришимиз керак.

Малик АБДУСАМАТОВ,
Тошкент Давлат Шарқшунослик институти «Шарқ тилларини ўқитиш методикаси» кафедраси мудири, доцент

ЙЎҚОЛАЁТГАН ЖОЗИБА

Айни кунларда санъатимизнинг кўпгина соҳалари ва жанрлари ҳақиқий турғунлик ҳолатининг жабрини тортаётир. Инқирознинг турли босқичларида қотиб қолган, парокандалик қудуғига чўкиб кетган айрим санъат турларини миллийлик қармоғи билан тортиб олишга уринаяпмиз. Лекин қармоқ ташлашдан олдин албатта ё катта йиғин, ё илмий анжуман ўтказамиз. Уни қачон, қандай ташлаш ҳақида узоқ баҳс-мунозаралар қиламиз. Энсақотар маърузаларни тинглаймиз. Ўша қудуқдан шўрлик санъатни тезроқ тортиб олиш ўрнига уни муаммолар тўзонига кўмиб ташлаймиз. Санъатимиз на шарқ, на ғарб ва на миллий йўлдан ривожланишни билмай ўша ғофиллик қудуғида инграб ётибди. Биз эса тиним билмай муҳокамаларни мажлисларга, мажлисларни анжуманларга улаб, айбни бир-биримизга юклашдан нарига ўтмаяпмиз. Айбдорлар ёки санъат тақдирига бевосита алоқадор раҳбарлар эса Фантомасга ўхшаб тутқич бермайдилар.

Оғир инқироз исканжасида қолган миллий рақс санъатимизни қайта тиклашга бағишланган навбатдаги мулоқот «Рақс ва давр» деб аталди. Мулоқотни республика маданий-маърифий ишлари ва халқ ижоди маркази Ҳамза номидаги санъатшунослик институти билан ҳамкорликда ташкил қилган. Унда таниқли санъаткорлар, рақсшунослар, балетмейстерлар ва барча вилоятлардан келган рақс мутаҳассислари иштирок этдилар. Улардан кўпчилиги сўзга чиқиб, мазкур санъатнинг долзарб муаммолари ҳақида куюниб гапирдилар.

Розия КАРИМОВА, Ўзбекистон халқ артисти, санъатшунос:

— Тўғриси, миллий рақс муаммолари ҳақида ёзавериб чарчадик. Бу мулоқотнинг ҳам ишларимиз ўнгланиб кетишига нафи тегиши қийин. Шундай бўлса ҳам, айрим танқидий мулоҳазаларни ўртага ташламоқчиман. Ҳозир эгизак рақслар кўп. Ҳаракатлар айнан ўхшаш. Ортиқча айланишлар жонга тегади. Масалан, бир таниқли раққоса телевидение орқали берилган концертда 274 марта айланди. Балетмейстерлар ва раққосаларнинг изланмаслиги оқибатида рақсларда жилва, иффатли қочиримлар, тиниб қолишлар, кўз қарашлар йўқ ҳисоби. Борлари ҳам сохта. Саҳнада беҳуда чопиб юришлар рақс сифатини бузади ва томошабинда ҳеч қандай таассурот қолдирмайди. Икки оғиз рақс кийимлари ҳақида. Йигитлар рақсида бекасам тўнни белидан қирқиб, яктак қилиб кийишяпти. Бу нотўғри. Аёллар рақсидаги кийимлар енги жуда узун, кенг бўлиб, юқорига кўтарилганда қўлтиқ остларигача кўриниб кетади. Бу миллий рақсга тўғри келмайди. Шунингдек, узун камзулларнинг белидан пасти, ён томонлари, орқа этаги очиқ ҳолда бўлиб, худди лунгига ўхшайди. Ўзбек миллий рақслари ижросида ҳеч қачон бундай бачкана кийимлар бўлмаган.

Тўғри. Бир нечтагина яхши рақслар бор. Лекин бу катта халқ учун камлик қилади. Хуллас, миллий рақслар муаммоларини ҳал этиш биринчи галда рус тилидаги китоб ва қўлланмаларни ўзбек тилига таржима қилиб чоп этишимизга ҳам боғлиқ.

СУРАТДА: миллий рақсимиз маликаси .М. Турғунбоева

С. МАҲКАМОВ суратлари

Миллий рақслар қайта тикланадими?

Қўрқмас СОАТОВ, республика хореография билим юрти бадиий раҳбари: — Мулоқотнинг ташкил этилгани яхши. Лекин миллий рақс муаммоларини икки кунда ҳал этиб бўлмайди. Бу ерда асосий камчиликлар очиб ташланди. Лекин уни тегишли идоралардан бирор масъул одам эшитдими? Йўқ. Одатдагидек, айтилди — унутилди. Бундай мулоқот кимга керак... Масалан, билим юртимизни бу йил 40-мавсум битирувчилари тугатадилар. Шундан 19 таси европа классик ва 27 таси миллий рақс бўйича битирадилар. Умуман, шу давр ичида билим юртини 1299 та раққоса тугатган. Шулардан 557 нафари балет рақси, 742 нафари миллий рақс бўйича тамомлаганлар. Миллий рақсга бўлган муносабатни ана шу рақамлардан билиш мумкин. Бизда етук балетмейстерлар йўқ. Борларининг эса қадрига етмаймиз. Масалан, миллий рақслар билимдони, таниқли балетмейстер Қундуз Миркаримова тажрибасидан фойдаланиш ўрнига, уни четга суриб қўйдик. Бундан фақат рақс санъатимиз жабр кўради. Ахир эртага машҳур «Баҳор» ансамблининг тақдири нима бўлишини ҳеч ким билмайди! Кўз ўнгимизда узоқ йиллар яшнаб келган санъатни сўндиришнинг нима кераги бор? Кейин мажлис қилиб, кўзёш тўкишдан фойда йўқ! Менимча, миллий рақсни ривожлантириш ва қайта тиклаш учун республикада Миллий хореография институтини очиш пайти келди.

Ёдгора НУРМАТОВА, Ўзбек давлат филармонияси яккахон раққосаси: — Мен Қўрқмас аканинг фикрларини қўллаб-қувватлайман. Ҳозир улуғ санъаткор Мукаррам Турғунбоеванинг ўлмас ишларини давом эттираётган устозимиз Қундуз Миркаримовадан унумли фойдаланишимиз керак. Унинг катта маҳорати билим юрти доирасида қолиб кетаётгани алам қилади. Агар имкон бўлса у кишини «Баҳор»га қайтариш керак. Акс ҳолда яқин йилларда бу машҳур ансамбль танглик кўчасига кириб қолади. Бу ҳақда мулоқот қатнашчилари тўғри гапирдилар...

Икки кунлик мулоқот баҳс-мунозараларга, ўринли таъкидларга бой бўлди. Лекин куюниб, ёниб айтилган барча мулоҳазалар мутасадди идораларнинг раҳбарлари қулоғига етиб борармикан? Акс ҳолда аҳвол шу тарзда давом этаверса, миллий санъат ҳам, маданият ҳам ҳеч қачон инқироз кўчасидан чиқмайди.

А. ЖЎРАЕВ

САНЪАТ МАКТАБИДА УЧРАШУВ

Тошкент шаҳридаги ҳазрат Алишер Навоий номи билан аталувчи нафис санъат мактабининг ўқувчилари бир гуруҳ таниқли шоир ва ёзувчилар билан учрашдилар. Ҳазрат Навоийнинг таваллуд куни арафасида бўлиб ўтган бу учрашувда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг котибаси, шоира Гулчеҳра Нуруллаева, Ўзбекистон халқ ёзувчиси, болалар шоири Пўлат Мўмин, «Камалак» нашриётининг бош муҳаррири, шоир Нормурод Нарзуллаев, ўсмир китобхонларга мўлжалланган қатор тарихий қиссалар муаллифи, ёзувчи Асад Дилмуродов қатнашиб, ўз асарларидан намуналар ўқиб бердилар, бадиий ижодга доир ўз мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Ўз навбатида ўқувчилар ҳам устозлари ҳузурида дастлабки шеърий машқларини ўқиб, ёд олган пурҳикмат ҳадисларни айтиб бердилар.

Гулчеҳра Нуруллаеванинг мазкур мактабдаги истеъдодли ёшларни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ўз оталиғига олиши, Нормурод Нарзуллаевнинг «Камалак» нашриёти бундан буён чоп этиладиган китобларнинг дастлабки нусхаларидан бирини шу мактабга йўллаб туриши, Пўлат Мўминнинг бошловчи ижодкорларга мураббийлик қилишга тайёрлиги хусусидаги гаплари йиғилганларни беҳад хушнуд этди.

Кўнгилдан дард эмиб яралар қўшиқ,
Қўшиқда мужассам улус армони.
Заъфар ғуборлардан фориғ бўлар дил,
Дилрабо наволар янграган они!

ГУЛ ВА ФУФАЙКА

ХАЛҚЛАР ДЎСТЛИГИ САРОЙИДА «КАМОЛОТ-91» КЎРИК-ТАНЛОВИ ҒОЛИБЛАРИНИНГ ҲИСОБОТ КОНЦЕРТИ БЎЛИБ ЎТДИ

Кейинги икки-уч йил ичида бундай танловлар муттасил ўтказилмоқда. Бир гуруҳ ташкилотчи мураббийлар, устоз санъаткорларнинг изланишлари боис ўнлаб ёш истеъдод эгалари кашф этилди. Санъат шинавандалари уларнинг ўзига хос ижро усуллари ва талқинларидан баҳраманд бўлдилар. Биринчи ғалаба, биринчи совриn, илк гулдасталар, мухлису мухлисалар...

Аммо санъат деганлари ғалабаю соврин, гулу гулдаста, бошни айлантирувчи олқишлардангина иборат эмас. Ҳар бир соҳанинг ўз изтироб кўчалари, машаққатли сўқмоқлари бор. Халқдан бирмунча баланд саҳнага чиқиш масъулиятини тўғри англаб етган, ўзи танлаган муқаддас касбнинг не-не муқаддас қонунларига риоя қила билган кишигина санъат оламида муқим қолиши мумкин. Акс ҳолда дастлабки ғалабалар боис орттирилган омонат обрў саҳнадан анча пастда — базму жамшидларда, хонаки базмларнинг ёввойи ҳайқириқлари остида йўқ бўлиб кетади. Санъатимиз тарихи бундай «қурбон»ларга неча бор шоҳид бўлган. Қолаверса, кўкка отилган мушакдай баногоҳ кўзларимизни қамаштирган не-не истеъдодларнинг изсиз тақдирига биз шу кунларда ҳам гувоҳ бўлиб турибмиз. Камолот кўрик-танловининг ҳамма ғолиблари ҳам бугун саҳнада эмас.

Ҳисобот концертини томоша қилар эканман, кўнглимдан мана шундай мулоҳазалар ўтди. Янги-янги номлар... Беистисно, уларнинг ҳаммаси асраб-авайлашга, саҳна тарбиясига жуда-жуда муҳтож. Ижрочилардаги ғунча истеъдодларни камситмаган ҳолда айтишим мумкинки, бу гал ўзим учун оригинал бир овоз, оригинал ижро усулини учратмадим ё тинглай билмадим. Қўшиқ янги, куй янги, ижрочи янги, аммо у ҳадемай кимнидир, қайси услубнидир эслатади. Одатда, бундай қўшиқ кечаларидан мухлислар ўзларига ёққан куйларни хиргойи қилиб, дилларини қитиқлай олган сатрларни такрорлаб чиқишади. Узрлар бўлсин, менинг ёдимда Яхё Тоғанинг «Янгалар»и-ю Умида Абдуазимованинг «Ажаб бўлди, хўб бўлди»сидан бошқа ҳеч нарса қолмади. Албатта, бу мулоҳаза менинг қўшиқни тушуниш, тинглай олиш иқтидоримга ҳам боғлиқ. Лекин нима бўлганда ҳам, мен бошқа ёрқин, ёдда қолувчи сатрларни эшитмадим.

Танлов ғолиби Одил Мирзонинг овози бундан мустасно. Одилжон ўзи ёзган, ўзи куй басталаган қўшиқларини ички бир ҳаяжон билан ижро этди. Унинг сўнгги қўшиғи устози — марҳум Рустам қорига бағишланди. Аламли бу бағишловни тинглар эканман, ёдимга бир воқеа тушиб кетди...

Пойтахтдан жуда олисда, водийнинг энг чеккасида, чор атрофи пурвиқор тоғлар билан ўралган бизнинг Сафед Билолда санъатни севмаган бирорта кишини учратиш қийин. Ҳар ўнинчи киши карнайчи, ўн бешинчиси доирачи, йигирманчиси ҳофиз. Тўй-томошалар Тошкентдан атайлаб таклиф этилган таниқли санъаткорларсиз ўтмайди. Номларини айтиб хижолатга қўймайин-у, аммо бизнинг қишлоқда қўноқ бўлмаган санъаткор Тошкентда қолгани йўқ. Бор бўлса, демак уни ҳали ҳеч ким танимайди.

Ҳамқишлоқларимнинг бу одатларидан ҳар ҳолда мағрурланиб юраман, аммо бора-бора санъаткор савдоси ёмон рақобатга, фалончи тўйига фалончини олиб келди, мен ундан камми, деган маъносиз мусобақага айланиб кетмаса, дейман-да.

Бундан бир неча йиллар аввал шундай тўйлардан бирига элимизнинг хушовоз ҳофизи Бобомурод Ҳамдамов ташриф буюрган эди. Тўй эгалари оддий чўпонлар, ҳалол тер тўкиб, топган-тутганларини йиғиб одатга кўра эл олдига дастурхон ёзишган эди. Бобомурод ака саҳнада анча салобатли кўрингани билан ҳаётда жуда оддий, камтарин инсон экан, бир зумда шинавандалар билан эски қадрдонлардай бўлиб кетди. Йиғилган тумонат одамни мириқтириб хўб куйлади, илтимосларни бажо келтирди. Кўпинча, санъаткор деганингиз тўйни тугатади-ю оладиганини олиб ярим тунми, тонг қоронғусими, изига қайтади. Чунки олдинда яна хизмат...

Бобомурод ака ўша куни қишлоқда тунаб қолди. Эртасига эрталаб нонуштага келган оқсоқолларга насиҳат ашулалар айтиб юм-юм йиғлатди. Кейин кечқурунги базмда тушган пулларни белбоғларнинг учига тугиб етмиш-саксон ёшли чолларнинг белига боғлади ва ўзига эмас... марҳум устози Комилжон Отаниёзов хотирасига тиловат қилдириб фотиҳа олди.

Устозини унутмаган санъаткорнинг йўллари ойдин бўлади.

Ҳисобот концерти ҳарқалай ёмон ўтмади. Аммо бир нарса битта менинг эмас, кўпчиликнинг ғашига тегди. Беш-ўнта ёш йигитлар қатор ўтириб олишган. Қўлларида шиша. Оғизларидан боди кириб, шоди чиқмоқда... Ўша куни гардероб ишламади, зал ичи совуқ. Ҳамма қалин уст-бош билан ўтирибди. Раққоса рақсини тугатгани йўқ. Эгнида фуфайка бир йигит саҳнага кўтарилиб, ўйинчига гул тутади, йўлини тўсиб бир нималар дейди. Пастдагилар унинг бу қаҳрамонлигидан жунбушга келиб, бақир-чақирни янада баландлатадилар.

Санъаткорнинг қўшиғи тугамай эллик-олтмиш одам саҳнанинг икки томонидан ёпирилиб кела бошлайди. Кимдир ҳофизни қучоқлайди, кимдир даст кўтаради, кимдир ўпишади. Ижрочига гул тутиш — асли жуда эзгу иш, миннатдорчилик рамзи. Аммо кейинги пайтларда бу анъанага ҳам сохталик аралашмоқда.

Ижрочи маҳоратини баҳолаш учун саҳнага чиқиш шарт эмас. Айниқса, телпак ва фуфайкада.

М. АҲМАДЖОНОВ.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДИБЛАРИ ИТТИФОҚИНИНГ ТУЗУГИ (УСТАВИ)

I. Умумий қоидалар

I. 1. Ўзбекистон Республикаси адиблари иттифоқи ўз-ўзини идора этувчи, асосий фаолиятини адабий-ижодий меҳнат ва ижтимоий фаолият деб ҳисоблагувчи илғор демократик қаламкашларни бирлаштирадиган эркин, кўнгилли, мустақил ижодий жамоат ташкилотидир.

Ўзбекистон Республикаси адиблари иттифоқи Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ва ундан ташқаридаги барча ижодий уюшмалар билан, жумладан, МДҲ Ёзувчилар уюшмаларининг ҳамкорлиги билан ҳам мустақил ва тенг ҳуқуқли шартнома асосида муносабатда бўлади.

I. 2. Ўзбекистон Республикаси адиблари иттифоқи (бундан буён — ЎзРАИ) ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари, халқаро ҳуқуқий нормалар, ўз тузуги ҳамда умумбашарий нуфузлар асосида амалга оширади.

I. 3. ЎзРАИ бутун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатади.

II. Асосий мақсад ва вазифалар

II. 1. ЎзРАИнинг асосий мақсади — ҳақ сўзга, пок лафзга, эзгу инсоний туйғуларга садоқатли асл адабиётни ривожлантириш, адабий-ижтимоий фаолиятни умрининг бош мазмуни деб билган чинакам истеъдод эгаларини, юксак маданият, маънавий ва ахлоқий камолотга интилувчи ижодкор шахсларни бирлаштириш, уларнинг қадр-қимматини, ижодий, ижтимоий, фуқаролик ва бошқа манфаатларини ҳимоя қилиш.

II. 2. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун ЎзРАИ қуйидаги вазифаларни бажаради:

II. 2.1. Ўзбек адабиётининг ва Ўзбекистонда мавжуд бошқа миллий адабиётларнинг ривожланишига кўмаклашади; адабиётда юксак маҳорат ва ижод эркинлиги учун курашади.

II. 2.2. Ўз аъзоларининг ижодий, ижтимоий, фуқаролик ҳақ-ҳуқуқлари ва манфаатларини, шахси, иззат-нафси, шаъни ва бошқа қадриятларини муҳофаза қилади.

II. 2.3. Ўз нашриётлари, матбааси ва матбуот нашрларига эга бўлади; қўлёзмаларни нашрга қабул қилади, нашр этади ва савдога чиқаради.

II. 2.4. Етук адабий асарларнинг яратилишида ташаббус ва ғамхўрлик кўрсатади, ғоявий-сиёсий тазйиқ ва назоратнинг ҳар қандай кўринишини, жумладан, цензурани тан олмайди; ўз нашриёти ва бошқа нашрларида сўз эркинлигини таъминлайди.

II. 2.5. Бошқа республикалар ва мамлакатларнинг адабий ташкилотлари ҳамда ҳаракатлари билан ижодий, амалий алоқалар ўрнатади.

II. 2.6. Ўз аъзоларининг меҳнат ва дам олиш шароитларини, ижтимоий-маиший турмушини яхшилаш учун қайғуради.

II. 2.7. Адибларнинг муаллифлик ҳуқуқи ва ижодий меросини қўриқлайди.

II. 2.8. Юксак бадиий асарлар таржимасини ташкил этади.

II. 2.9. Ижодий учрашувлар, адабий ва хайрия кечалари, илмий-ижодий анжуманлар, конференциялар, симпозиум, семинар ва шу турдаги халқаро тадбирлар уюштиради.

II. 2.10. Муҳим ва етук асарлар яратиш пайтида ҳеч қаерда ишламаётган ўз аъзоларига ва ёш ижодкорларга нафақалар билан кўмаклашади.

II. 2.11. Ўз тузугига кўра ватан ва миллат тақдирига доир маданий, ижтимоий-сиёсий масалаларни ҳал этишда қатнашади, инсоният тақдирига тегишли ижтимоий воқеа-ҳодисаларга муносабатини билдиради.

II. 2.12. Адабиётнинг келажаги учун қайғуради, ёш ижодкорларга ғамхўрлик қилади.

II. 2.13. Ўз мақсадига мос бадиий адабиёт таржимонлари тайёрлаш марказини, таҳрир мактабини, тил ўргатиш курсларини ва Адабиёт олий мактабини ташкил этади.

II. 2.14. Ҳуқуқий шахс мақомига эга бўлган корхона, муассаса ва ташкилотлар тузади, улардан келадиган даромадларни бош мақсад сари йўналтиради.

II. 2.15. Қонунда белгилаб қўйилган тартибда чет мамлакатлар билан алоқалар боғлайди, ташқи адабий-иқтисодий муносабатларга киришади.

III. Ўзбекистон Республикаси адиблари иттифоқининг тузилиши

III. 1. ЎзРАИ ўзининг маъмурий-ҳудудий бўлим ва бўлинмаларига эга бўлиши мумкин. Бўлим ва бўлинмаларнинг ҳуқуқий ҳолати ЎзРАИ раёсати ишлаб чиққан низомда (положениеда) белгиланади.

III. 2. ЎзРАИ кундалик муайян ишларни бажариш учун ишчи аппаратни шакллантиради. Ишчи аппаратнинг фаолияти ушбу тузук доирасида раёсат томонидан қабул қилинган махсус низом (положение) орқали амалга оширилади.

III. 3. ЎзРАИ томонидан таъсис этиладиган хўжалик ҳисобидаги нашриётлар, матбаа, ташвиқот-ахборот марказлари, жамғармалар, рўзнома ва журналлар таҳририятлари, кичик, ҳамкорликдаги ва бошқа турдаги ҳуқуқий шахс мақомига эга бўлган корхона ҳамда муассасаларнинг ўз тузуклари, таъсис шартномалари, қурултой қарорлари асосида тартибга солинади.

IV. ЎзРАИ аъзолигига қабул қилиш, аъзоликдан чиқиш тартиби ва шартлари

IV. I. ЎзРАИга миллати, ёши, эътиқоди, тилидан қатъий назар профессионал адиблик салоҳиятига эга бўлган, камида иккита китоб чоп эттирган, истеъдодини адабий жамоатчилик тан олган, ушбу тузукни эътироф этадиган Ўзбекистон фуқаролари ҳамда ўзбек адабиётига дахлдор бошқа давлат фуқаролари ва фуқароликка эга бўлмаган шахслар аъзо бўлишлари мумкин. Алоҳида ҳолларда раёсат белгилаган тартибда истеъдод билан яратилган қўлёзма асар муаллифи ҳам ЎзРАИ аъзолигига қабул қилиниши мумкин.

IV. 1. Аъзоликка якка тартибда, аъзоликка кирувчининг шахсий аризаси ва ЎзРАИ аъзоларидан камида 3 (уч) кишининг тавсияномаси асосида қабул қилинади. Тавсиянома берувчининг аъзолик муддати (стажи) ҳисобга олинмайди.

IV. 1.2. Аъзоликка қабул қилиш ҳақидаги ариза ва унга қўшиб топширилган ҳужжатлар ЎзРАИнинг раёсати мажлисида муҳокама қилингандан сўнг овозга қўйилади. Яширин овоз билан раёсат аъзоларининг камида 2/3 қисми номзодни ёқлаб чиқсагина, у аъзоликка қабул қилинган ҳисобланади. Узрли сабаблар билан раёсат мажлисида қатнаша олмайдиган раёсат аъзолари ўз фикрларини мажлис бошланишидан камида бир кун олдин ёзма равишда билдиришлари шарт.

IV. 1.3. ЎзРАИнинг аъзоси раёсатни ёзма хабардор қилиб аъзоликдан эркин чиқиш ҳуқуқига эга.

IV. 1.4. Тузук қоидаларини бузган, ЎзРАИга иснод келтирган ва бошқа ғайриинсоний ҳолатларнинг юзага келишига сабабчи бўлган, ўзбек халқининг иззат-нафсига тегадиган, унинг шаънини ерга урадиган, тарихини ва тарихий шахсларини ҳақоратлайдиган, диний эътиқодини масхаралайдиган асар ёзган, гуруҳбозлик ва маҳаллийчиликка берилган қаламкашлар раёсат мажлиси қарорига биноан аъзоликдан чиқарилади. Улар қурултойга арз қилишлари мумкин.

IV. 1.5. Аъзоликка қабул қилиш, аъзоликдан чиқариш масалалари кўриб чиқилаётганда раёсат мажлиси раёсат аъзоларининг камида 3/4 қисми ҳозир бўлган тақдирда ваколатли ҳисобланади.

IV. 1.6. ЎзРАИнинг барча аъзолари бир хилдаги аъзолик гувоҳномасига эга бўладилар.

IV. 1.7. ЎзРАИга кириш ва аъзолик бадалларини тўлаш тартиби ҳамда миқдори анжуманда (пленумда) ҳал қилинади.

IV. 1.8. ССЖИ Ёзувчилари уюшмасидаги аъзолик муддати ЎзРАИ аъзолик муддати (стажи) ҳисобига киради.

V. ЎзРАИ аъзоларининг ҳуқуқ ва бурчлари

V. 1. ЎзРАИнинг барча аъзолари тенг ҳуқуқлидирлар. ЎзРАИда эгаллаб турган лавозими ёки қанча аъзолик муддатига (стажига) эгалиги, мукофот ва унвонлари уларга ҳеч қандай имтиёз бермайди.

V. 1.1. Ҳар бир аъзо ЎзРАИ ўтказадиган барча тадбирларда эркин қатнашиш, муҳокама қилинаётган масала юзасидан фикр билдириш ва фикрини ҳимоя қилиш, ўзини қизиқтирадиган жамики саволлар юзасидан раҳбар доираларга мурожаат этиш, улардан зарур маълумотларни олиш ҳуқуқига эгадир.

V. 1.2. ЎзРАИнинг ҳамма аъзолари унинг раҳбар идораларига, рўзнома ва журналлар таҳрир ҳайъатларига, босмахона ва нашриётлар бошқарувига сайлаш ҳамда сайланиш ҳуқуқига эгадирлар.

V. 1.3. ЎзРАИнинг аъзолари унинг жамғармаларидан, нашриёт ва матбуот нашрларидан фойдаланиш, моддий, ижтимоий, маънавий, ҳуқуқий ёрдам олиш ҳуқуқига эгадирлар.

V. 1.4. Ҳар бир аъзо ЎзРАИ таркибида ижодий бирлашмаларга бирлашиш ҳуқуқига эгадир.

V. 2. ЎзРАИ аъзолари ушбу тузукка риоя қилишлари шарт.

V. 2.1. Тегишли ваколатга эга бўлмай туриб, ЎзРАИ аъзоси давлат идораларида, жамоат ташкилотларида ЎзРАИ номидан ЎзРАИнинг мақсад ва вазифаларига зид иш юритиш ҳамда фикр билдириш ҳуқуқига эга эмас.

V. 2.2. Ҳар бир аъзо ўзгалар шаънини, нафсониятини муқаддас деб билиши, фикрини ва адабий қарашларини ҳурмат қилиши, ахлоқан пок бўлиши зарур.

V. 2.3. ЎзРАИ аъзоси ўзининг асосий бурчини самарали ижодий меҳнат ва ижтимоий фаолият деб билиши шарт.

V. 2.4. ЎзРАИнинг аъзоси бошқа турдаги ижодий уюшмаларга аъзо бўлиб кириши, жумладан, МДҲ Ёзувчилар уюшмаларининг ҳамкорлиги ташкилоти аъзолигида қолиши ҳам мумкин.

V. 2.5. ЎзРАИ аъзоси сиёсий, диний ва бошқа айблов билан тазйиққа учраган тақдирда унинг манфаати ЎзРАИ томонидан қонунда белгиланган тартибда ҳимоя қилинади. ЎзРАИ аъзосини ЎзРАИ аъзолигидан чиқариш учун сиёсий, диний ва бошқа айблов билан кучга кирган суд ҳукми асос бўла олмайди.

V. 2.6. Сиёсий айбловлар билан Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси аъзолигидан ўчирилган марҳум ижодкорлар ЎзРАИнинг фахрий аъзолигига қабул қилинади.

VI. ЎзРАИнинг раҳбар идоралари, уларни тузиш тартиби, ваколатлари ва ваколат муддатлари

VI. 1. ЎзРАИнинг олий раҳбар идораси — қурултойдир. Қурултой уч йилда бир марта чақирилади. Қурултой чақириш ҳақидаги қарор раёсат томонидан қабул қилинади. Зарурат туғилганда ЎзРАИ аъзолари 1/3 қисмининг талаби ёки раёсатнинг ташаббусига кўра навбатдан ташқари қурултойлар ҳам чақирилиши мумкин. Талабгор ёки ташаббускорлар қўйиладиган масалаларни раёсатга ёки аъзоларга маълум қилишлари лозим. Навбатдан ташқари қурултой бу ҳақда қарор қабул қилингандан ва аъзоларнинг барчаси хабардор этилгандан сўнг уч ой муддат ичида ўтказилади. Навбатдан ташқари қурултой анжуман (пленум) қатнашчиларининг 2/3 қисми қарори билан ҳам чақирилиши мумкин.

VI. 2. Қурултой:

ЎзРАИ фаолиятининг асосий йўналишларини белгилайди; тузукни қабул қилади, унга қўшимчалар ва ўзгартишлар киритади; раёсат аъзоларининг ва Тафтиш ҳайъатининг ҳисоботларини тинглайди; қурултой белгилаган миқдорда раёсат аъзоларини ва Тафтиш ҳайъатини, шунингдек, раис ва раис ўринбосарларини (саркотиб ва котибларни) сайлайди; ЎзРАИ фаолиятига доир қарорлар ва низомлар (положениелар) қабул қилади.

VI. 1.2. Раёсат ва Тафтиш ҳайъатини оддий кўпчилик овоз билан 3 йил муддатга сайлайди.

VI. 1.3. Қурултой ўтказиш учун унинг ишида ЎзРАИ аъзоларининг камида 2/3 қисми иштирок этиши шарт.

VI. 1.4. Қурултой қарорлари қурултой талабига биноан яширин ёки очиқ овоз бериш йўли билан қурултой иштирокчиларининг 2/3 қисми розилигига кўра қабул қилинади.

VI. 2. Қурултойлар орасидаги даврда ҳар йили ЎзРАИнинг анжуманлари (пленумлари) ўтказилади.

VI. 2.1. Анжуман ўтказиш ҳақидаги қарор раёсат томонидан қабул қилинади ва бу ҳақда белгиланган кундан камида 20 кун олдин ЎзРАИнинг барча аъзолари хабардор этиладилар.

VI. 2.2. Анжуман қурултой қарорларининг бажарилишини назорат қилади; ЎзРАИнинг молиявий фаолиятини, бюджетини белгилайди; ЎзРАИнинг бир йиллик фаолияти йўналишларини тайинлайди; раёсатнинг ҳисоботини тинглайди; йиллик ижодий-ташкилий якунларни кўриб чиқади; ўзи кўриб чиққан масалалар юзасидан тегишли қарор қабул қилади.

VI. 2.3. Анжуман иштирокчиларининг сони қурултой лозим топган тартибда белгиланади. Анжуман—анжуман аъзоларининг 2/3 қисми ҳозир бўлгандагина ваколатли ҳисобланади. Анжуман қарорлари унда ҳал қилувчи овоз билан иштирок этаётганларнинг 2/3 қисми қувватлаган тақдирдагина қабул қилинади. Овоз бериш анжуман иштирокчилари талабига кўра очиқ ёки яширин тарзда ўтказилади.

VI. 3. Раёсат аъзолари қурултойда оддий кўпчилик овоз билан 3 йиллик муддатга сайланадилар. Анжуманда раёсатнинг 1/3 қисми янгиланиши мумкин.

VI. 3.1. Раёсат қурултойга ва анжуманга ҳисобот беради, ҳар ойда камида икки марта кенгаш ўтказади.

VI. 3.2. Раёсат қурултой ва анжуман қарорлари ижросини таъминлайди, ўз ваколати доирасида қарорлар қабул қилади, раис ва раис ўринбосарлари (саркотиб ва котиблар) ҳисоботини тинглайди, уларнинг буйруқларини тасдиқлайди, бекор қилади, аъзоликка олади, аъзоликдан чиқаради, корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар таъсис этади, уларнинг раҳбарларини сайлайди, фаолиятини кўриб чиқади ва қурултойнинг кун тартибини белгилайди.

VI. 3.3. Тафтиш ҳайъати ЎзРАИ ишчи аппарати, корхона, ташкилот ва муассасаларининг молиявий-хўжалик фаолиятини текширади, ўз фаолияти тўғрисида анжуманга ва қурултойга ҳисобот беради.

VI. 3.4. Раёсат аъзоларининг ва Тафтиш ҳайъатининг ўз ваколатига доир фаолияти анжуман белгилаган тартибда моддий рағбатлантирилиши мумкин.

VI. 4. ЎзРАИнинг раиси ва раис ўринбосарлари (саркотиби ва котиблари) қурултойда 3 йиллик муддатга яширин ёки қурултой талабига кўра очиқ берилган оддий кўпчилик овоз билан сайланади, улар кетма-кет икки муддат сайланишлари мумкин.

VI. 4.1. Раис (саркотиб) ЎзРАИнинг кундалик фаолиятига раҳбарлик қилади, давлат ва жамоат идораларида, чет элларда ЎзРАИ номидан иш юритади, шартномалар тузади, буйруқлар чиқаради, молиявий ҳужжатларни имзолайди, ишчи аппарати ходимларини ишга қабул қилади, ишдан бўшатади.

VI. 4.2. Раис ўринбосарларидан бири (котиблардан бири) ижодий, иккинчиси ташкилий ишларга умумий раҳбарлик қилади.

VI. 4.3. Раис ва раис ўринбосарлари (саркотиб ва котиблар) раёсат қарорига кўра ойлик маош билан таъминланадилар.

VI. 4.4. Раис ва раис ўринбосарлари (саркотиб ва котиблар) ЎзРАИнинг бошқа раҳбарий лавозимларига сайлана олмайдилар.

VI. 4.5. Раис ва раис ўринбосарлари (саркотиб ва котиблар) ўз вазифаларидан қурултойда ЎзРАИ аъзоларининг 3/4 қисми берган яширин овоз билан озод қилинишлари мумкин.

VII. ЎзРАИ маблағлари ва бошқа мол-мулкларининг манбалари

VII. 1. ЎзРАИ тўлиқ молиявий-хўжалик мустақиллигига эга бўлган ҳуқуқий шахсдир. У молиявий-хўжалик фаолиятини юритиш учун зарур сўмлик ва валюталик ҳисоб рақамларига (счётларига), думалоқ муҳр, тўртбурчакли тамға, почта-телеграф адреси ва ўз рамзига эгадир.

VII. 2. ЎзРАИ ўз мулкий ҳуқуқи асосида, тузукда белгилаб қўйилган мақсадларни амалга ошириш учун нашриётлар, матбаалар, рўзномалар, журналлар, кутубхоналар, корхоналар, адабий-ахборот марказлари, вакилликлар (агентликлар), китоб ва идора ашёлари сотадиган дўконлар, ҳужжатгоҳ (архив), ижод уйлари, дам олиш ва даволаниш санаториялари, музейлар, меҳмонхоналар, тураржойлар, ҳунармандчилик устахоналари, шунингдек, жамоатчилик, маданий, таҳририй-нашрий, савдо ҳамда хўжалик муассасалари ва бошқаларни тузиш, қуриш, барпо этиш ҳуқуқига эга.

VII. 3. ЎзРАИ қонунда белгилаб қўйилган тартибда чет эллар билан бевосита алоқалар қилиш, жумладан, ташқи адабий-иқтисодий муносабатларга киришиш ҳуқуқига эга.

VII. 4. ЎзРАИ бинолар, мулклар, акциялар ва қимматбаҳо қоғозлар харид қилиш, акциялар чиқариш, улардан фойдаланиш ва тасарруф этиш, ер, бино ва мулкларни ижарага олиш ва бериш, шартномалар тузиш, кредитлар олиш ва бериш, судда даъволар қўзғатиш ва даъволар бўйича жавоб бериш ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги орқали тақиқланмаган бошқа фаолиятларни амалга ошириш ҳуқуқига эга.

VII. 5. ЎзРАИнинг маблағлари унинг корхона ва муассасалари, нашриётчилик ва хўжалик фаолиятидан олинган даромадлар; аъзолик ва кириш бадаллари; қимматбаҳо қоғозлар, кредитлар, ижара тўловлари тушумларидан; ҳамкорликдаги, кичик ва бошқа корхоналарнинг тузуклари ҳамда таъсис шартномаларида белгиланган даромадларидан ўтказадиган тушумлар (процентлар); давлат бюджетидан ва турли хил жамғармалардан ажратиладиган маблағлардан; Ўзбекистон Республикаси ҳамда хорижий давлатларнинг хайрихоҳ фуқаролари, корхона ва муассасаларидан, жамоат ташкилотларининг хайрияларидан; кечалар, ижодий учрашувлар, анжуманлар, нашрлар ва қонун билан тақиқланмаган бошқа турли хил тадбирлардан келадиган даромадлар эвазига шаклланади.

VII. 6. ЎзРАИнинг мол-мулки ва маблағлари аъзолари ўртасида тақсимланмайди, балки улар фақат тузукда кўрсатилган мақсад ва вазифаларни амалга оширишга йўналтирилади.

VIII. ЎзРАИнинг тузугига қўшимча ва ўзгартишлар киритиш тартиби

VIII. 1. Ушбу тузукка ЎзРАИнинг қурултойи қўшимча ва ўзгартишлар киритади.

VIII. 2. Қурултой қатнашчиларининг 2/3 қисми қувватлаган тақдирда тузукка киритилаётган қўшимча ва ўзгартиш қабул қилинган ҳисобланади.

IX. ЎзРАИ ўз фаолиятини тўхтатиш тартиби

IX. 1. ЎзРАИ ўз фаолиятини қурултой қарорига асосан тўхтатади.

IX. 2. Бу ҳақдаги қарор қурултой қатнашчиларининг 3/4 қисми қувватлаган тақдирда қабул қилинган ҳисобланади.

IX. 3. ЎзРАИ фаолияти қурултой қарорига биноан тўхтатилган тақдирда раёсат томонидан тузилган тугатиш ҳайъатининг ҳисоб-китобидан сўнг ЎзРАИга тегишли мол-мулк ва пул маблағлари мазкур тузукда белгиланган мақсадларга йўналтирилади.

IX. 4. Тугатиш ҳайъатининг хулосаси ва қурултой қарори ЎзРАИни рўйхатга олган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ихтиёрига топширилади.

IX. 5. ЎзРАИ фаолияти қонунда белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Олий суди қарорига биноан ҳам тўхтатилиши мумкин.

X. ЎзРАИ раҳбари идорасининг манзилгоҳи

X. 1. ЎзРАИ қурултойлари асосан Тошкент шаҳрида ўтказилади.

X. 2. ЎзРАИнинг раҳбар идораси Тошкент шаҳрида жойлашади.

(Тузук 1991 йилнинг 15 ноябри куни Ўзбекистон Республикаси адиблари иттифоқининг таъсис қурултойида қабул қилинган.)

Уста кулол хотираси

Ўзбекистон жумҳурияти «Мусаввир» халқ амалий санъати усталари чуқур қайғуда. Дунёга машҳур кулолчилик санъатининг моҳир устаси Маҳкам ота Облоқулов ҳаётдан кўз юмди.

Маҳкам ота Облоқулов 1920 йил Ургут қишлоғининг «Уста кулол» оиласида дунёга келди. У ёшлигидан отаси ёнида кулолчилик санъатининг сирларини ўргана бошлади. Маҳкам ота Облоқулов отаси ёрдамида ва ўзининг тиришқоқлиги туфайли бу санъатни пухта эгаллади.

Даҳшатли уруш йиллари Маҳкам Облоқулов биринчилар қаторида Ватанни ҳимоя қилиш учун жангга отланди. Энг оғир жангларда бир неча маротаба ярадор бўлиб, урушнинг сўнгги кунигача мардларча жанг қилди. Ғалабани Берлин остонасида кутиб олди. Маҳкам Облоқулов севимли қишлоғи Ургутга урушдан кўп жароҳат кўрган ҳолда қайтди.

Маҳкам Облоқулов ота-боболаридан мерос бўлиб қолган кулолчилик ҳунарини давом эттирди.

Қисқа вақт ичида Маҳкам Облоқулов СССР Рассомлар Уюшмасининг аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, бир неча чет эл кўргазмалари иштирокчиси бўлди. Унинг асарлари кўп хорижий мамлакатларнинг музейларидан ўрин олди.

Маҳкам ота Облоқуловнинг ўлмас санъати катта оилада давом этмоқда.

Камтарин инсон уста Маҳкам ота Облоқуловнинг ўчмас хотираси ўзбек усталари, дўстлари ва шогирдлари қалбида абадий сақланиб қолади.

«Мусаввир» халқ амалий санъат фирмасининг маъмурияти уста Маҳкам ота Облоқуловнинг вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳумнинг оила аъзоларига ҳамдардлик изҳор қилади.

«МУСАВВИР» ХАЛҚ АМАЛИЙ САНЪАТИ ФИРМАСИ

НАВОИЙДА ШЕЪРИЯТ БАЙРАМИ

Тарихнинг ҳар қандай оғир кунларида ҳам халқимиз ўзининг азиз фарзандларига эҳтиром билдириб келган. Кейинги йилларда иқтисодий танглик турмушга ўз таъсирини сездириб келаётган бўлса-да, Мир Алишер Навоий таваллуд топган куннинг 551 йиллигига навоийликлар муносиб тайёргарлик билан келишди.

Шоир туғилган кун муносабати билан Навоий туманида ўтган навоийхонлик Кармана шаҳрида шоирга қўйилган ҳайкалнинг очилиши билан бошланди.

— Биз бу шодиёна кунга узоқ ҳозирлик кўрдик,— деди туман кенгаши раиси, Ўзбекистон халқ депутати М. Холиқов, — улуғ бобомиз ҳайкалининг қад ростлаши — навоийликларнинг шеъриятга, буюк шоирга чексиз эҳтироми тимсолидир.

Шундан кейин Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котиби, Ўзбекистон халқ депутати Абдусаид Кўчимов, Низомий номидаги ТДПИ Навоий бўлими директори, филология фанлари доктори Равшан Раҳмонов, туман ижроия қўмитаси раиси Азимжон Истамов ва бошқа ўртоқлар сўзга чиқиб, улуғ шоирга чексиз эҳтиромларини изҳор этишди.

Алишер Навоий ҳайкали пойида бошланган мушоира кейинчалик туман Маданият саройида давом этди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котиби Абдусаид Кўчимов олиб борган шеърият байрамида истеъдодли шоир ва драматург Тўра Мирзо, ёзувчи Ғаффор Ҳотам, шоир Одил Ҳотамов, шоира Наталья Панова, фольклоршунос Раҳим Қодир ва бошқалар иштирок этишди. Кеча район бадиий ҳаваскорлари ижро этган — Навоий ғазалларига басталанган куй ва қўшиқларга уланиб кетди.

Шуни ҳам айтиш керакки, туманда улуғ шоирга эҳтиром чинакам амалий тус олган. Яқинда яна бир хўжалик шоир номини олди. Кармана шаҳрига туташ тарзда юзага келган қўрғонлардан бири Фарҳод, бири Ширин дея аталмоқда. Улуғ шоир ҳайкали ўрнатилган манзил яқинида, Зарафшон дарёсига туташ кўркам бир боғ бино этиш мўлжалланмоқда, бу боғ Низомиддин Мир Алишер Навоий боғи, дея аталади.

— Навоий — улуғ шоир номи билан аталадиган жумҳуриятидаги ягона тумандир, — дейди М. Холиқов. — Шунинг учун ҳам биз жойларни номлашда асосан шоир қаҳрамонлари номларидан кўпроқ фойдаланмоқчимиз. Шуни айтиш керакки, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси туманимизни оталиққа олишга розилик билдирди. Улар билан ҳамкорлик қилиш меҳнаткашларимизнинг маънавий камолотида муҳим роль ўйнашига шубҳа қилмаймиз.

«ЧЎҒ»ЛИГИГА ИШОНМАДИК

Куюнчак газетхонлардан хатлар

Ҳурматли муҳарририят! Биз Самарқанд вилояти, Каттақўрғон туманидани 25-ҳунар-техника билим юртида ўқиймиз. Ўтган йил ноябрь ойидаги стипендиямиздан 4 сўм 50 тийиндан ушлаб қолишди. Сабабини суриштирсак, шоир Нурназаров Рўзимуроднинг «Чўғ» деб номланган шеърлар китоби чиққан, директоримиз кассирга шундай буйруқ берган ва биздан пул олиб қолинган экан. Биз китобни мажбуран олдигу ҳафсаламиз пир бўлиб, пулимизга ачиниб қолдик. Китобни кундузи чироқ ёқиб ҳам ўқиб бўлмайди. У ниҳоятда сифатсиз, майда ҳарфда терилган. Сатрлар чалкашиб кетган, қисқа қилиб айтганда, уни асло китоб деб бўлмайди. Шоир биздан хафа бўлмасин, гап шеър ҳақида эмас, нашрнинг сифати ниҳоятда паст, талабга жавоб бермагани ҳақида. Қоғоз қимматлашган бир пайтда қилинган исрофгарчиликни ўйлаб юрагимиз ачишди.

Биз шеъриятни севамиз, қадрлаймиз, аммо бу китоб бизга манзур бўлмади, ишонмасангиз бир варақлаб кўринг, сизга ҳам бир нусха юбордик.

М. АҲМЕДОВ, И. ШУКУРОВ, Д. ҲАМРОЕВ, Ф. БОЗОРОВ

●

Ёшим 62 да. Ногиронлик нафақаси оламан. 5 фарзандим бор. Хотиним ҳам ногирон. Мен умуман ишга яроқсизман. Катта ўғлим Ҳолдор Мирзаев ўтган йил ноябрь ойида ҳарбий хизматга чақирилди. Қолганлари мактаб ўқувчилари. Оиламиз ночор аҳволда. Шунинг учун яшаш шароитимизни бир комиссия тузиб кўрилса эди деб Пайариқ туман ижроқўми раҳбарларига ва ҳарбий комиссариатга мурожаат қилдим. Аммо натижа бўлмади. Ўғлим Холдор бригадада ишлаб бизни боқаётган эди. Ҳозир 6 кишига олаётган нафақамиз билан қандай кун кечирамиз! Бир кило гўшт 40—50 сўм бўлиб турган вақтда бирдан бир ишлайдиган ўғлимиз Ҳолдорни хизматдан қайтаришга ёрдам беринг.

Ҳ. МИРЗАЕВ, Пайариқ тумани, Қироқ давлат хўжалиги

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси ёзувчи Ҳабибуллога онаси

Бузайнаб ОРТИҚБОЙ қизи

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этадилар.

Ўзбекистон телерадио Компанияси жамоаси «Оқтош» ижодий уйининг директори А. Мирзааҳмедовга онаси

Ўғулжон МИРЗААҲМЕДОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

ҚОНЛИ САБОҚ

ТОШКЕНТНИНГ ТАЛАБАЛАР ШАҲАРЧАСИДА шаҳид кетган йигитларнинг бири тўрткўллик Қамараддин Ортиқов эди. Бу фожиа уни таниган-танимаган ҳамманинг қалбини ларзага солди.

Кимнингдир лоқайдлиги, кимнингдир бепарволиги фожиага олиб келди. Ўн гулидан бир гули очилмаган бегуноҳ, беозор йигитлар ўққа учишди. Бошидан ўқ еб неча кун касалхонада ётиб оламдан ўтган Қамараддин Ортиқов (баъзи рўзномалар ёзганидай Камолиддин эмас) Тошкент қурилиш меъморчилик олийгоҳининг иккинчи курс толиби эди. У зиёлилар оиласида ўсиб-улғайганди. Дадаси Каримбой Ортиқов Тўрткўлдаги Титов номли ўрта мактабда биолог ўқитувчи бўлиб ишлайди, онаси Зулфия Ортиқова ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиси.

Қамараддин оиланинг иккинчи фарзанди эди. У тирик бўлганида 15 февралда 19 ёшга тўларди. Акаси Шоҳрух Тошкент Давлат дорулфунуни филология куллиётининг III-курс толиби... Обрўли, имон-эътиқодли оилада камол топган Қамараддин баъзи болаларга ўхшаб қони қайноқ, тезкор, жиззаки, ҳар нарсага аччиғи чиқаверадиганлардан эмасди. Кенг феъл-атвор, меҳнатсевар, камтар, қўли гул йигит эди. Уни ўқитган синф раҳбари, Қорақалпоғистон халқ ноиби Мунаввар Ҳамроеванинг сўзлари:

— Қамараддин Ортиқов менинг энг севимли ўқувчиларимдан бири эди. Унинг ҳалок бўлганлигини эшитиб ўзимни йўқотиб қўйдим... Унинг синфдошларини ҳар бир ишга уюштира оладиган қобилияти бор эди. Ҳаваскорлик, спорт тўгаракларига раҳбарлик қиларди. «Зеҳн» мусобақалари унингсиз ўтмасди. Ҳар доим қувноқ юрарди. Дўстлари ва устозларига меҳр-муҳаббати кучли эди. Баъзи ўқувчилар мактабни битказгач, унинг остонасига қадам қўйишмайди. Қамараддин ундайлар тоифасидан эмасди. У тез-тез мактабга келиб, ҳатто ўқитувчиларининг уйларига бориб йўқлаб турарди. Мен охирги марта уни шу йил 1 январь куни ўз уйимда кўрганман. У синфдошлари Баҳодир Худойберганов, Даврон Хўжаниёзовлар билан бирга мени янги йил билан табриклагани келишган экан.

— Мен Қамараддин билан ҳамхона эдим, — дейди Қурилиш, меъморчилик олийгоҳининг IV курс толиби Қудрат Отажонов. — У билан бошқа-бошқа мактабда ўқиган бўлсак-да, бир-биримиз билан жуда иноқ эдик, дўст тутингандик. 5-ётоқхонанинг 73-хонасида бирга аҳил яшардик. Ҳеч вақт, ҳеч қачон бирон нарса устида айтишмаганмиз. У жисмонан бақувват, бироқ ҳеч кимга озорсиз эди. Каратэ мактабига қатнарди. Доим озода юрарди. Пазандалигини айтмайсизми? Аккордеонни қойиллатиб чалар, пейзаж ва расмлар чизишга уста эди. Ўша машъум фожиали 16 январь куни машғулотдан кейин соат 6 яримларда шаҳарчадаги ётоқхонамизга келдим. Хонамизда еийшлик етарли эди. Чой-пой ичиб душда ювиниш учун пастга тушдим.

Қамараддин мен ювинаёган пайтда хонага келиб, уй кийимларини кийиб соат 8 яримларда шовқин-суронларни эшитиб ётоқдан ташқарига чиқибди. Душдан чиқиб келсам кимдир пастда ҳамхона дўстинг бошидан яраланиб йиқилиб ётибди, деди. Тезда биринчи қаватга тушдим. Не кўз билан кўрайки, Қамараддин 5—10 нафар талабалар қуршовида беҳуш ётарди. Дарҳол ярасини боғлаб кўтариб фоедаги диванга ётқиздик. Шуниси менга аёнки, Қамараддин на митингда, на намойишчилар орасида бўлган. Ётоқдан чиқиб қуролли, резина таёқли кишиларнинг талабаларни қувиб, уриб, ўқ отиб бостириб келаётганлигини кўрган. Кейин у ҳам қочиб ётоқхонага кирмоқчи бўлган. Ташқаридан отилган ўқ фанер эшикни тешиб ўтиб унинг бошига теккан. V-курс студенти, Афғонистонда хизмат қилган Акмал яғринисидан, IV курс толиби Нусрат Норов оёғидан ўқ еган экан. Акмал билан Қамараддинни «Тез ёрдам» машинасида, Нусратни ректоримиз машинасида 1-ТошМИга олиб бориб реанимация бўлимига ётқиздик.

ШУ КУНЛАРИ Қамараддиннинг дадаси Карим ака Ортиқов Тошкентда, Семашко номидаги санаторияда даволанаётганди. Машъум воқеадан икки кун олдин Қамараддин билан дадаси олдига бориб қайтгандик. Дарҳол Карим акани санаториядан касалхонага олиб келдим. У Қамараддин олдига кириб кўзлари қизариб, ранглари бўздай бўлиб чиқди. Бизлар тонгга яқин ётоқхонага келдик. Эртаси куни акаси Шоҳрух биз томонга келди. У ижарада турарди. Воқеадан хабар топиб у ҳам азият чекди. Бу пайтда Қамараддин тирик, бироқ аҳволи оғир эди. 17 январь куни шаҳарчада талабалар йиғилиб митинг ўтказишди. Митингда Шоҳрух ҳам, дадаси ҳам нутқ сўзлашди. Улар қурол ишлатган ғаламисларга лаънатлар айтишди. Айбдорларнинг қаттиқ жазоланишини талаб қилдилар. 20 январда Қамараддиннинг ойиси Зулфия опа ўғлини кўргани Тошкентга келди. 21 январь куни бизни Шоҳрух билан бирга самолётда уй томонга жўнатишди. Эртасига дўстимиздан жудо бўлганимизни чуқур қайғу билан эшитдик.

Қамараддиннинг туғишган акаси, Тошкент Давлат дорилфунуни филология куллиётининг III курс толиби Шоҳрух Ортиқов:

— Укам ҳалол ва адолатли йигит эди. Нима қилай туғишганимдан, жигаргўшамдан айрилиб қолдим.

Бегуноҳ йигитларга ўқ узган ким? Наҳотки, уни аниқлаб бўлмаса? 5-ётоқхона олдида ичкарига қараб ўқ узганларни биладиган ҳеч ким йўқмикан? Қотил изсиз йўқолмаслиги керак.

Қамараддиннинг синфдоши дўсти Тошкент автомобиль ва тош йўллар олийгоҳининг 1-курс толиби Баҳодир Худойберганов:

— Биз Қ. Ортиқов билан 1 синфдан 11 синфни битказгунча бирга ўқиганмиз. Яқин сирдош ва дўст эдик. Истеъдодли, зеҳни ўткир, ташкилотчи йигит эди.

16 январь куни у Шоҳрухларникига келмоқчи эди. Кўп кутдим, келавермагач, уйга қайтдим. Эртасига бу машъум хабарни эшитиб дўстлар билан бирга касалхонага бордик. Бироқ бизни унинг олдига киритишмади. Не иложки, дўстимизнинг умри қисқа экан, оғир аҳволда қолдик. Уни дўстлар жам бўлиб охирги манзилга кузатдик.

Алвидо, Қамараддин...

НАҚАДАР ОҒИР БЎЛМАСИН, бу фожиа элнинг, энг аввало, Қамараддин сингари ёш-ёш йигитларнинг кўзини очиши керак. Бизнинг онгсиз кўчага югуриб чиқишимизни пойлаб, панада милтиқ ўқталиб турган вотлар бор. Улар ҳали мудҳиш ниятларидан қайтгани йўқ. Шундай экан, биз ўз ҳақ-ҳуқуқимизни ҳимоя қилиш йўлларини ҳам билишимиз, қутқуларга учиб бевақт хазон бўлмаслик сабоғини олмоғимиз зарур. Қамараддин ва Санжар сингари завол кетган йигитларимиз тақдири бу йўлда бизга сабоқ бўлиши керак!

Оллоберган ХУДОЙБЕРГАНОВ

Тўрткўл

ХАЛҚ ҚЎРИҚЧИЛАРИ КИМНИ ҚЎРИҚЛАЙДИ?

ТОШКЕНТНИНГ ТАЛАБАЛАР ШАҲАРЧАСИДА 16—17 январь кунлари рўй берган фожиа ҳамон қалбларимизни зирқиратиб турибди. Шаҳид бўлган укаларимиз руҳи бизни, токи гуноҳкорлар топилмас экан, тинч қўймайди. Биз энди қанчалик ўзимизни оқламайлик, бегуноҳ қурбон бўлганлар олдида барчамиз бирдек гуноҳкормиз. Фақат айримлар бевосита гуноҳкорлар, айримлар эса билвосита.

Бевосита гуноҳкорлар қонун олдида жавоб беришлари, билвосита гуноҳкорлар эса жамият ва ўз виждонлари олдида жавоб беришлари керак. Билвосита гуноҳкорлар, булар—талабаларга стипендия ва купонларни ўз вақтида берилишини таъминламаган маъмуриятчилар, оч-наҳор болаларга купонсиз нон бермаган сотувчилар, нарх-навони талабалар ошхонасида ҳам ресторанлардаги каби оширган очкўз ошпазу, уларнинг раҳбарлари, даҳшатли отишмага йўл қўйган шаҳарнинг мутасадди вакиллари ва бошқалар. Хўш, булар-ку ўз виждонларининг софлик даражасига қараб ўз ёғларига ўзлари қоврилар, нари борса лавозимидан айрилар, лекин бевосита айбдорлар-чи?!

Саволлар кўп, аммо жавоб берадиганлар, афсуски, йўқ. Бу фожианинг келиб чиқиш сабабларини ўйлаб ўйимга етолмай юрган кунларимда тўсатдан бир ечим ҳеч ким кутмаган томондан чиқиб қолди. Агар хабарингиз бўлса, фожиадан бор-йўғи олти кун олдин Республика ҳудудида жойлашган барча ички қўшинлар, милиция олий ва ўрта махсус ўқув юртлари Ўзбекистон Президенти тасарруфига олинди ва демак уларнинг моддий таъминоти давлат органларига топширилди.

Собиқ Иттифоқ парчалангунча уларнинг барчаси Иттифоқ Ички ишлар вазирлиги тасарруфида эдилар. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги вужудга келгач, бу кучлар аросатда қолдилар ва маълум бир муддат бошқарувсиз эдилар. 10 январдаги Президент Фармони уларни ноаниқлик ташвишидан халос қилди. Аммо бу ҳалоскор Фармон уларнинг барчасини бирдай хурсанд қилдимикан?

Бунга шахсан менинг шубҳам бор. Масалан, жаноб Савин бошчилик қилаётган, ички ишлар қўшинида бу фармон кўпчилик офицер ва жангчиларни саросимага солиб қўйди. Чунки уларнинг мўлжали бошқа фармон эди ва излаган паноҳлари ҳам бошқа эди. Афсуски, улгуришмади, ноилож берилган нон-тузга ва паноҳга кўнишди-ю, аммо ички норозилик туғёнини бостиришга қурбилари етмади.

Қани энди айтинг-чи, фожиани текшираётган ҳурматли давлат ва жамоат комиссияси аъзолари, ким уларга жанговар тревога эълон қилди? Албатта, бирор навбатчи офицер дейсиз. Хўш, навбатчи офицерга ким буйруқ берди? Албатта, қисм командири за мактаб бошлиғи. Демак камида 4 та шахснинг исм-фамилиясини биз аниқ билишимиз мумкин.

Лекин улар «Биз буйруқни бажарганмиз», деб туриб олишлари аниқ. Агар дедуктив изланишимизни давом эттирсак олдимизда қуйидаги савол кўндаланг бўлади: — Ўзбекистонда кимлар ички қўшинлар ва милиция мактабларига бевосита буйруқ бера олади? Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бўлмаса керак, албатта. Бу ўта масъулиятли иш бўлгани учун 2 ёки 3 кишидан ортиқ одам уларга буйруқ бера олмайди. Энди буёғи худо инсоф берса, комиссия аъзоларининг виждонларига ҳавола. Бўлмаса худога солишдан бошқа нимаси қолади бу аҳли мусулмоннинг!

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

ИККИ ОҒИЗ СЎЗ КЕЛАЖАК ҲАҚИДА. Бўлиб ўтган қонли фожиалар такрорланмаслигига ким кафолат бера олади? Ҳозирги милицияда, ички қўшинларда ва янги туғилган Миллий гвардияда ҳам ўзгаришлар қилинмаса нимага ишонамиз? Чунки милиция мактабларида шу кунлардаги ўқитиш ва таълим-тарбия ишлари ва ҳатто уларнинг қасамёдлари ҳам Дзержинский тузиб кетган кўрсатмалардан унча фарқ қилмайди. Ўзбек тилида умуман ҳеч нарса ўқитилмайди. Умуминсоний қадриятлар, халқимизнинг урф-одатлари, тарихи ва маданияти бўйича уларда ҳатто оддий тушунча ҳам йўқ.

Шунча гапдан сўнг биз ҳайрон бўламиз уларнинг ваҳшиёна хатти-ҳаракатларига. Гапнинг пўстакласи шуки, бизга бундай милициянинг кераги йўқ. Уни буткул қайтадан қуриш ва «Халқ қўриқчилари» каби бирор миллий ном билан аташ лозим. Шунга монанд уларни айнан халқни ҳар хил жиноят ва бало-қазолардан сақлай оладиган ҳақиқий қўриқчилар қилиб, юксак маданиятли, тарбияли, илмли, жонкуяр, халқпарвар посбонлар қилиб тарбиялашимиз лозим. Токи айрим «қош қўяман деб кўз чиқарувчи» раҳбарлар буйруқ берганда ҳам улар ўз халқига милтиқ ўқталмасинлар. Худди шундай ислоҳот энди тузила бошлаган, таркибан миллий бўлмаган Миллий гвардияга ҳам зарур.

Шу каби ислоҳотларни халқ интиқлик билан кутиб турган бир пайтда Президентимизнинг жиноятчи ОМОНни тугатиш ва унинг ўрнига милициянинг махсус батальонини тузиш ҳақидаги фармони эълон қилинди.

Энди икки оғиз сўз Миллий гвардия ҳақида. Бу гвардия асосини Президент фармонига қараганда, Ўзбекистон тасарруфига олинган ички қўшинлар ташкил қиларкан. Хўш, у қандай ички қўшинлар? Агар ўша машъум 16-17 январь кунлари талабаларга қарши қўйилган, уларни отган, кўпчилик қисми бошқа миллатлардан иборат бўлган ички қўшинлар бўлса бу мақсадга мувофиқ эмас.

Гвардия ёки армиямизда машғулотлар ўзбек тилида олиб борилиши, диндорларга намоз ўқиш ва ибодат қилиш учун шароит бўлиши керак. Машғулотлар фақат ҳарбий соҳа ҳақида эмас, балки одоб-аҳлоқ, маданият, меҳр-муҳаббат, умуминсоний қадриятлар ҳақида ҳам бўлиши керак. Гвардия ёки армияни ўз миллий театри, ансамбли, спорт иншоотлари, дам олиш масканлари, ўз мустақил газетаси бўлиши ҳам уларни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эгадир.

ШУ КАБИ ТАДБИРЛАРНИ амалга оширсак биз халқимиз обрўсини кўтарадиган, унинг жаҳон цивилизацияси олдида юзини ёруғ қиладиган, тарбияли миллатпарвар, одамийлик тушунчаларидан йироқ бўлмаган ватан посбонларини тарбиялаган бўламиз.

Бундан ташқари, Миллий гвардия, бу —меҳмон бўлиб келган бутун жаҳон давлат раҳбарларини кутиб оладиган биринчи мезбон ҳамдир. Дарвоза олдида турган мезбонга қараб меҳмон уй ичи тўғрисида хулоса чиқариши мумкинлигини унутмаслик керак.

Ҳазратқул ХУДОЙБЕРДИ

Малика ҚОМИЛОВА

СЎЗ ҚАДРИНИ АЗИЗ ТУТ

Сўз қадрини азиз тут, оғзингга талқон солма,
Ҳуррият отли эркнинг бўйнига арқон солма.

Дунёда камёб қолган зоти асллар ҳаққи,
Бегуноҳ гўдакларнинг дилига ёлғон солма.

Ота-она, болалар ризқидан қирқиб тўплаб,
Қорни тўққа едириб қозонга ёвғон солма.

Бадниятлар олдида ўзингни ерга уриб,
Азизсиз деб ёлвориб, нархингни арзон солма.

Малика, сен излаган ҳақиқат ўз элингда.
Уни кўрмай бир умр қалбингга армон солма.

«СИРЛИ ОЛАМ» МУШТАРИЙЛАРИГА ОЧИҚ ХАТ!

Қадрли ўқувчиларимиз!

Шўролар мамлакати деб аталмиш собиқ Иттифоқда бошланган оғир иқтисодий таназзул ва касод мустақил жумҳуриятимиз ҳаётининг ҳамма жабҳаларини қамраб, чирмовуқдай ўз исканжасига олаётгани бугунги кунда мактаб боласига ҳам аён аччиқ ҳақиқатдир. Бу вазият, айниқса жумҳуриятимиз вақтли матбуоти учун аёвсиз зарба бўлиб тушди. Биз ўтган йили август ойида «Сирли олам» ойномасининг бир сони учун белгиланган 1 сўму 20 тийин нарх фалакнинг гардиши билан бир юмалаб 12 тийинга айланди. Қоғоз нархи ўтган йилдагига нисбатан қарийб 50 ҳисса, босмахона харажатлари, алоқа хизматлари ҳақи 3—5 ҳисса ошиб кетди.

«Сирли олам»ни ана шу душвор аҳволдан на ҳукуматимиз, на муассис ва на ҳомийларимиз қутқара олиш қурбига эга. Бинобарин, биз 4—5 ойдан кейин ойномамизни чоп этишни тамомила тўхтатиш хавфига юзма-юз келиб турибмиз. Бу эса, «Сирли олам»ни севиб, ардоқлаб, кўзига суртиб ўқиётган, бизга юзлаб, минглаб мактублар йўллаб, ташаккурномалар билдираётган азиз муштарийларимиз учун оғир мусибат бўлур эди, албатта.

Муассисимиз — собиқ Ўзбекистон комсомоли Марказий Қўмитаси жумҳурият ёшлари уюшмасига айлангач, ойномамизга муассислик қилишга, уни зарур маблағ билан таъминлашга қодир бўлмай қолди. Шуни эътиборга олиб, ойномамиз меҳнат жамоаси умумий мажлисда бир овоздан мустақиллик эълон қилди. Ойнома жамоасини ҳамда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва ЮНЕСКО доирасида иш юритувчи нуфузли халқаро ташкилотлардан бўлмиш Маданият ва умуминсоний қадриятлар Халқ академиясининг Ўзбекистон бўлимини ўзига муассис қилиб сайлади. Янги муассисимиз бизга эҳтёжимизнинг бир қисмини қоплайдиган маблағ ажратди. Шунга қарамай, қоғоз етишмаётгани сабабли биринчи ярим йилликда ойномамизнинг 6 та сони ўрнига 3 та, яъни 1—2, 3—4, 5—6 сонларни қўшма ҳолда чоп этишдан ўзга чорамиз йўқ. Бундан ташқари биз фақат ойнома нашр этиш билан чекланмай, яқин ойлардан бошлабоқ тижорат ва воситачилик, буюртма эълонлар ва ахборот ишларини йўлга қўйишни ойномамизнинг иловаси ўлароқ «Турон ёғдуси» деб номланган янги альманах таъсис этишни, китоб ва рисолалар чоп қилишни режалаштирдик.

Лекин бундай кенг қамровли фаолиятни йўлга қўйиш учун ҳам дастлабки даврда бизга 1,5—2 миллион сўм маблағ керак бўлади. Хўш, бу маблағни қаердан топамиз?

Танг аҳволдан чиқиш йўлидаги охирги илинжимиз Сизлардан, азиз муштарийлар! Энди Сиз бир йилга обуна бўлган пулингиз ойномамизни ярим йил мобайнида олишингизга етади, деб тасаввур қилинг. Бу ҳолда биз март ойидан бошлаб иккинчи ярим йилликка янгидан обуна мавсумини бошлаймиз ва шу чора-тадбир туфайли севимли ойномангиз ҳаёт-мамоти йўлидаги ғов ўз-ўзидан бартараф қилинади.

Иккинчи ярим йиллик учун биз обуна нархини оширишга, яъни ойнома обунасига — 3 сўм, сотувга 4 сўм белгилашга мажбурмиз. Инсон эҳтиёжи учун зарур ҳамма нарсаларнинг нархи узлуксиз ошаётган ҳозирги даврда ҳар бир ўқувчи ҳам ойномамизни сотиб олиш имконига эга эмаслигини яхши тушунамиз. Биз бундан ғоят афсусдамиз. Лекин, Сиз ҳам тушунинг, азиз муштарий бизнинг ўзга чорамиз йўқ. Ойномани биз ўзимизга иқтисодий зарар келтирадиган нархда сотолмаймиз. Сизнинг ярим йил учун обунага тўлайдиган 18 сўм пулингиз ойноманинг ҳаёт фаолиятини сақлаб қолиш йўлидаги энг арзон нархдир.

Биз 25 майдан бошлаб обунани тўхтатишга ҳам мажбурмиз. Чунки бизга ажратилган қоғоз жамғармаси чекланган миқдорда бўлиб, қўшимча қоғозни биз биржалардан яна ҳам қимматроқ нархда сотиб олишимизга тўғри келади. Буни эса сармоямиз кўтармайди.

Айни вақтда биз барча муштарий ва кичик корхоналар, биржалар, бирлашма ва муассасалардан обуначилар олдидаги масъулиятли мажбуриятимизни тўла-тўкис бажаришимиз учун баҳоли қудрат ёрдам беришларини илтимос қиламиз. Ҳар бир обуначимиз 1 сўмдан пул ўтказган тақдирда ҳам у олти хонали 152511 рақамга айланиши мумкин. Турли кичик корхоналар, бирлашма, биржа ва муассасалар ҳиммат кўрсатиб, бизга ўз фойдаларининг 1 фоизини ўтказсалар ҳам кўп миллионли ёшларимизнинг маданияти, маънавияти ва маърифати юксалишига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшган бўлур эдилар.

Маблағни «Сирли олам» жамғармаси-92» деб аталмиш қуйидаги ҳисобга ўтказиш мумкин:

Саноат қурилиш банкининг Тошкент шаҳар, Ленин тумани бўлими, ҳ/с 000363503, МФО 172682312, «Сирли олам» жамғармаси-92».

Ойномамиз ҳисобига баҳоли қудрат пул ўтказган олижаноб муштарийларга ташкилот ва корхоналарнинг эзгу ниятли кишиларига ойнома ва рўзномалар орқали чин дилдан ташаккур айтишимиз учун муҳарриятимизга пул тўланганлиги ҳақида ҳужжат (квитанция) юборилса, айни муддао бўлур эди.

Фурсатдан фойдаланиб, ойномамиз бошига тушган оғир дамларда бизга маънавий таянч бўлиб, ёрдам қўлини чўзган ҳаммуассисимиз маданият ва умуминсоний қадриятлар Халқ академияси ва унинг Ўзбекистон бўлимига ўзимизнинг самимий миннатдорчилигимизни билдирамиз.

Хуллас, азиз муштарийлар, иккинчи ярим йилликда ҳам ойномамиздан маънан баҳраманд бўлай десангиз, обунага шошилинг! Чунки биз бу даврда ҳам энг ноёб қўлёзма, энг кўҳна асотир ва ривоят, энг тарихий сиймо, энг сўнгги фанний кашфиёт, энг сирли башорат, энг ноёб хислатли одам, энг ҳайратомуз мўъжизалар ҳақида мароқли мақола ва ҳикоялар берамиз, энг сурурли космогоник назм, энг қизиқарли фантастик ва саргузашт асарлар ёритишни давом эттирамиз.

ОЙНОМА ИНДЕКСИ —75243.

«Сирли олам» ойномаси таҳрир ҳайъати

БИЛДИРУВ

Ассалому алайкум, азизлар!

Ўзбекистон Республикаси Адиблари иттифоқи, «Билим» жамияти, Ўзбекистон давлат Телерадиокомпанияси, «Очун» ва «Турон» ижодий уюшмалари, «Мулоқот» ва «Шарқ юлдузи» журналлари ижодий жамоалари ҳамжиҳатликда «ВАТАННИ СЕВМАК ИИМОНДАНДИР» рукнида

ИСТИҚЛОЛ ВА ТУРКИСТОНЛИК МУҲОЖИРЛАР

мавзуида илмий-маърифий анжуман ўтказадилар.

Анжуманда истибдод даврида чет элларга ҳижрат қилган аллома, арбоб ва адиб юртдошларимизнинг муҳожирлик тарихи, хориждаги тақдири ва илмий-ижодий фаолияти холис талқин этилади. Хусусан, Мустафо Чўқай, Боймирза Ҳайит, Вали Қаюмхон, Маҳмуд Торозий (Олтинхон тўра), Булоқбоши, Тошқин (Комил Абдулла) каби юртдошларимизнинг асарларидан намуналар ўқилади.

Таниқли адиб ва олимларимиз билан бирга айрим меҳмонлар ва муҳожирларнинг Ватанимиздаги қариндошларининг анжуманда қатнашуви ҳам кўзда тутилмоқда.

Тадбир шу йил февралнинг 21-куни (жума) соат 14.00 да «Билим» жамияти залида (Абдулла Қодирий кўчаси, 13-уй, Абай кўчасига туташ бинода) бошланади.

Қадамингизга ҳасанот!

ТАРВУЗНИНГ ХОМИ

Тошпўлат тажангнинг баёноти («Тегирмондаги баёнот», «Оила ва жамият» газети, 1992 йил, 7-сон) менга ўзбек халқ эртакларидан бирини эслатди:

Бир тулки ишкомда ғарқ пишиб турган узумни кўриб қолибди. Егиси келганидан оғзидан сўлаклари оқибди. Аммо қанча уринмасин ишкомга бўйи етмабди. Кейин узумларга қараб: «Пуф, сассиқ!», дебди-ю жўнаб қолибди.

Баёнот эълон қилинишидан уч-тўрт кун олдин «ТТТ»нинг дастёрларидан бири «ШЧ» деб ёзиб қўйилган хонанинг эшигини оҳистагина очди-да, ўша Жайра соч жанобга етти букилиб салом берди.

— Букилишдан мақсадинг не? — деди Жайра соч жаноб.

— Тиланчиликдир, — деди дастёр. — «ТТТ» («**Тарвузхўр тиланчининг тегирмони**») деган нархи арзонлаштирилган моллар магазини очгандик. Сизларга маъқул бўлмай ахлатхонага ташлаб юбориш учун йиғиб қўйилган материаллар (газмол маъносида эмас) бўлса, бизга бериб турсангиз. Жонжон деб фойдаланган бўлардик.

Нима ҳам дердик. Тиланчига хайр қилиш савоб. Ҳужжатгоҳимизда чанг босиб ётган уч-тўртта ҳажвия, ҳангома ва кулгили суратлардан бериб юбордик. Буни қарангки, газетнинг баёнот берилган сонида шуларнинг айримлари эълон қилинибди. Тағин «ТТТ» «Нью-Йорк таймс», «Вашингтон пост» билан баҳслашмоқчи эмиш. Умуман, баёнот собиқ СССРнинг «чириган» капитализм устидан кулишига ўхшайди.

Энди баёнотни газетга олиб чиққан Жонқовул Жума Жовлиевнинг шахсияти ҳақида икки оғиз сўз. «ШЧ» хавфсизлик қўмитасининг маълумотларига қараганда, у асли мўғулистонлик бўлиб мамлакатимизда жосуслик билан шуғулланади. Унинг олибсотарлик қилгани ҳақида ҳам аниқ маълумотлар бор. Жумладан, нуфузли газетлардан бирининг бош муҳарририга қарашли ғояларни (муҳаррирнинг хавфсизлигини таъминлаш учун исми-шарифини айтмадик) ўғирлаб бошқа газетга сотган ва яхшигина қалам ҳақи олган. Сўнг тавбасига таяниб кечириб сўраган. Бир марта тарвузнинг хомини еб ичбуруғ касалига ҳам йўлиққан. Шундай экан, бундай баёнот ва уни оммага етказувчи шаллақилар, бизнинг бу чиқишимизга жавоб бермоқчи бўлганлар билан тенг бўлиб ўтиришни ўзимизга номус деб биламиз.

ШУМ БОЛА

ЭЪЛОН

МУХТОР АШРАФИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ КОНСЕРВАТОРИЯСИ

1992 йилга қуйидаги мутахассисликлар бўйича аспирантура ва ассистентура-стажировкага қабул эълон қилади:

АСПИРАНТУРА (кундузги бўлим): мусиқашунослик.

АССИСТЕНТУРА-СТАЖИРОВКА (кундузги бўлим): ўзбек халқ чолғу асбоблари, композиция, фортепиано, хор дирижёрлиги ва хонандалик (академик услуб).

КИРУВЧИЛАР ЎЗ МУТАХАССИСЛИГИ, ФАЛСАФА ВА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИНГ БИРИДАН ИМТИҲОН ТОПШИРАДИЛАР:

ЗАРУР ҲУЖЖАТЛАР: ректор номига ёзилган ариза, иш жойидан таърифнома, диплом ва меҳнат дафтарчаларидан кўчирмалар, мутахассислик бўйича реферат.

ҲУЖЖАТЛАР ШУ ЙИЛНИНГ 28 ФЕВРАЛИГАЧА ҚАБУЛ ҚИЛИНАДИ.

МАНЗИЛИМИЗ: 700000, Тошкент шаҳри, Пушкин кўчаси, 31-уй. Аспирантура бўлими.

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

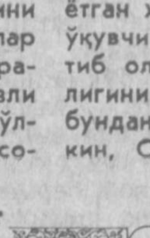

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо ҚЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 21.00.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 2 СЎМ

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64592. Буюртма 6299. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12